

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mediha Damla CEVHEROĞLU

ANONİM SATIR ALTI KUR'AN TERCÜMESİ GRAMERİ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mediha Damla CEVHEROĞLU

ANONİM SATIR ALTI KUR’AN TERCÜMESİ GRAMERİ

Danışman
Prof. Dr. Suat ÜNLÜ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mediha Damla Cevheroğlu'nun bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:Dr. Hıfzı Toz	(İmza)
Üye (Danışmanı)	:Prof.Dr. Suat Ünlü	(İmza)
Üye	:Dr.Ahmet Haşimi	(İmza)

Tez Başlığı: ANONİM SATIR ALTI KUR'AN TERCÜMESİ GRAMERİ

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 29/01/2021
Mezuniyet Tarihi : 11/02/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi Grameri" adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Mediha Damla CEVHEROĞLU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	**Mediha Damla CEVHEROĞLU**
Öğrenci Numarası	**20175242004**
Enstitü Ana Bilim Dalı	**Türk Dili ve Edebiyatı**
Programı	**Tezli Yüksek Lisans**
Programın Türü	**(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans**
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	**Prof. Dr. Suat ÜNLÜ**
Tez Başlığı	**Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi Grameri**
Turnitin Ödev Numarası	**1504417345**

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 124 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 08 / 02 / 2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 7

alıntılar dahil % 4'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. 08/02/2021

Prof. Dr. Suat Ünlü

İ Ç İ N D E K İ L E R

BİRİNCİ BÖLÜM
SES BİLGİSİ

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEKİL BİLGİSİ

KISALTMALAR LİSTESİ

çev.	Çeviren
dzl.	Düzenleyen
M.	Miladi
mm.	Milimetre
TDAY	Türk Dil Araştırma Yıllığı Belleten
TİEM	Türk ve İslam Eserleri Müzesi

İŞARETLER LİSTESİ

-	Fiil kökü, fiil köküne gelen ek.
+	İsim kökü, İsim köküne gelen ek.
>	Bu şekle girer.
<	Bu şekilden gelir.
Ø	Ekin düştüğü, olmadığı anlamına gelir.

ÖZET

Türkler Karahanlılar zamanında İslam dinini kabul etmeleriyle beraber bu yeni din hakkındaki bilgi eksikliklerini onun kutsal metni olan Kur'an'ı tercüme etme yoluyla gidermeye çalışmışlardır. Eserin Eski Anadolu Türkçesine çevrilmesi ise Beylikler devrinde olmuştur.

Eserimiz Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme alınmış bir satır altı Kur'an tercümesidir. Satır altı Kur'an tercümeleri Arapça metin altına, Türkçe kelimelerin yazılmasıyla yapılmış tercümelerdir. Bu tercümelerle Kur'an'da yer alan her kelime, terim veya kavram Türk dilinin söz varlığıyla karşılanmıştır. Bu nedenle Anadolu'da yapılan satır altı tercümeler, o dönemin söz varlığını ve dilin ifade gücünü göstermesi bakımından çok önemlidir.

Çalışmamız giriş kısmı ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Kur'an-ı Kerim'in Tercüme Tarihi hakkında bilgiler verilmiş, Kur'an Tercümeleri Doğu ve Batı Türkçesiyle Yazılmış Kur'an Tercümeleri olarak ikiye ayrılmış ve bilgiler verilmiştir. Giriş kısmında son olarak üzerinde çalıştığımız Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde eserin ses bilgisi özellikleri, ikinci bölümünde ise şekil bilgisi özellikleri metinden örnekler verilerek ve Eski Anadolu Türkçesiyle ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Tercümeleri, Eski Anadolu Türkçesi, Gramer Çalışmaları

SUMMARY

ANONYM INTERLINEAR GRAMMAR OF QURAN TRANSLATİON

Turks, after embraced Islam in the time of Karakhanid, had tried to eliminate the lack of knowledge about new religion by translating the Quran, the holy scriptures of Islam. The translation of the work into Old Anatolian Turkish has been in the period of Beyliks.

Our study is an interlinear Quran translation written in Old Anatolian Turkish. The interlinear Quran translations are the translations made by writing Turkish words under the Arabic text. With these translations, every word, term or notion in the Quran explained by the vocabulary of the Turkish language. Thus, the underline translations made in Anatolia are very critical in terms of showing the vocabulary of that period and the expressive power of the language.

Our study consists of an introduction and two main sections. In the introduction part, information about the translation history of the Quran and Quran translation that written with East and West Turkish language, is given. Finally, in the Introduction section, information about the Translation of Anonymous interlinear Qur’an we are working on is given. In the first part, the phonetic features of the work, and in the second part, the form features of the work examined by examples that correlation with Old Anatolian Turkish.

Keywords : Quran translations, Old Anatolian Turkish, Grammar Studies

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümeleri, dil çalışmaları yönünden büyük önem taşımaktadır. Bu tür eserler üzerinde yapılan çalışmalar fazla olmasa da bu tercümelerin, Türk diline ait diğer türlere göre çok daha sağlam sonuçlara ulaşılacak kaynaklar oldukları bilim çevrelerince kabul edilmektedir. Kur'an'ın kutsallığı nedeniyle tercümeler büyük bir itina ile hazırlanmışlardır. Bu nedenle Türkçe Kur'an Tercümeleri, Türk dilinin çeşitli dönemlerini ve gelişimini göstermesi bakımından önemli kaynaklardır.

Çalışmamızın amacı üzerinde çalıştığımız eseri dönemiyle ilişkilendirerek, dil özelliklerinin tespitiyle Türk diline katkıda bulunmaktır.

Çalışmanın giriş kısmında Kur'an Tercümeleri hakkında bilgiler verilmiş, Doğu ve Batı Türkçesiyle yazılmış Kur'an Tercümelerine değinilmiştir. Birinci bölümde eserin ses bilgisi özellikleri, ikinci bölümde şekil bilgisi özellikleri metinden örnekler verilerek ve eserin dönemiyle ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Bu çalışmada danışmanlığımı üstlenen, bilgisi ve tecrübesiyle bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Suat Ünlü'ye, benden her türlü yardımı esirgemeyen Arş. Gör. Dr. Banu Durgunay'a, destekleriyle her zaman yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Mediha Damla CEVHEROĞLU
Antalya, 2021

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'in Tercüme Tarihi

İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla beraber Araplardan sonra ilk Müslüman olanlar, Arabistan'ın doğusunda ve güneyinde oturan İranlılardır. Bu nedenle ilk tercüme çalışmalarının Farsça olması doğaldır.

Türklerin İslamiyet'i devlet dini olarak kabul etmesi X. Yüzyılda Karahanlılar zamanında gerçekleşmiştir. Türklerin toplu olarak İslamiyet'i kabul etmelerinin ardından onun kutsal metni Kur'an'ı anlamak, kavramak, esaslarını ve kurallarını uygun bir biçimde öğrenmek ve öğretmek için Türkçeye çevrilmesi kaçınılmazdır (Ünlü, 2007:15).

Farsça ilk tercüme, Samanoğulları döneminde (875-999), Samanî Mansûr İbni Nûh (hükümdarlığı 961-967)'un veziri Ebû Ali Bal'amî tarafından Buhara'da yapılmıştır. Kelime kelime yapılan bir tercümedir. Farsça kelimeler, Fars dilinin cümle yapısını dikkate almadan Arapça kelimelerin altına yazılmışlardır (Eckmann, 1973:15-16).

Zeki Velidi Togan ilk Türkçe Kur'an tercümesinin bu ilk Farsça tercümeyle aynı zamanda yapıldığını belirtir (Togan, 1971:18).

Abdülkadir İnan ise Türkçe tercümenin tarihini XI. Yüzyılın ilk yarısında yapılmış olduğu düşüncesindedir (İnan, 1961:8).

Doğu Türkçesiyle Yazılmış Kur'an Tercümeleri

TİEM 73

Yazma nüshası İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesi 73 numarada kayıtlıdır. Bir hayırsever tarafından Eyüb Sultan Türbesine vakf edilmiş, 1922 yılında müzeye getirilmiştir. Her sayfasında dokuz satır Arapça metin ve bu satırların altında da Türkçe çevirisinin bulunduğu 902 sayfalık tam yazmadır. Tercüme Şiraz'da 1333-1334 yılları arasında Muhammed ibn Haci Devletşah tarafından istinsah edilmiştir (Erdoğan,1938:47-51).

Eser üzerinde ilk çalışma Abdülkadir Erdoğan tarafından yapılmıştır. "Kur'an Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri" adlı çalışmasıyla nüshayı tanıtmış ve eserin Oğuz Türkçesiyle tercüme edildiğini öne sürmüştür (Erdoğan, 1938:47-51).

Abdullah Kök ve Suat Ünlü eser üzerinde doktora tezi hazırlamışlardır. Eserin Karahanlı Türkçesi döneminin özelliklerini taşıdığını ifade ederler (Kök, 2004: XXIX-XXXVIII; Ünlü, 2004: 20-29).

Anonim Kur'an Tefsiri

Zeki Velidi Togan tarafından 1914 yılında Türkistan'da bulunmuştur. Eser 147 varaktan oluşan eksik bir nüshadır. Leningrad Asya Halkları Enstitüsü Kitaplığı 2475 numarada kayıtlıdır. Togan, nüshanın satır arası çeviri kısmının TİEM 73'ün kopyası olduğu düşüncesindedir (Togan,1960: 137).

Eser üzerinde çalışan A.K. Borokov tefsir dilinin karmaşık bir yapıda olduğunu Oğuz-Türkmen unsurlarıyla Doğu Türkçesi unsurlarının bir arada bulunduğunu ifade eder. Borokov tarafından tercümenin sözlüğü hazırlanmış, sözlük Halil İbrahim Usta tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir (Usta, 2002: 23-24).

Halil İbrahim Usta, 1989 yılında "XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı" Yüksek Lisans Tezi hazırlamıştır.

Rylands Nüshası

İngiltere Manchester, John Rylands Kütüphanesi, Arabic Mss. 25-38'de kayıtlı olan satır arası tercümeli nüshadır. Eser satır arasında hem Farsça hem de tercüme içermektedir. Tamamı 30 cilt olan eserin 14 cildi mevcuttur. 1145 varaktan ibarettir. Elde bulunan varaklarda da eksikleri vardır. Eserin nerede ve kimin tarafından meydana getirildiği hakkında bilgi yoktur (Ata, 2004: 13).

Eser üzerinde Aysu Ata 2004 yılında "Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)" adlı çalışma yapmıştır.

Hekimoğlu Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Camii, 2 numarada muhafaza edilmektedir. Hemen hemen tamamı tamir görmüş olan eserin her sayfasında, 9 Satır Arapça, 9 satır Türkçe çeviri olmak üzere toplam 18 satır mevcuttur. Cümle çevirileri Türkçe kurala uygun değildir (Sağol, 1993: 28).

Eser üzerinde çalışan Gülden Sağol 1993 yılında "Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Giriş-Metin-Sözlük" adlı Doktora Tezi hazırlamıştır.

Özbekistan Nüshası

Özbekistan İlimler Akademisi Ebu Reyhan el Biruni adlı Şarkinaslık Enstitüsünde 2008 numarada kayıtlıdır.273 varaktan oluşur eksik bir nüshadır. Bilim dünyasına ilk kez A.A. Semenov tanıtmıştır.

Emek Üşenmez 2010 yılında "Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük- Dizin)" adlı Doktora Tezi hazırlamıştır.

Batı Türkçesinde Yapılmış Kur'an Tercümeleri

Anadolu Sahasındaki tercüme faaliyetleri beylikler dönemiyle başlamıştır. Doğu Türkçesiyle yapılan ilk tercümelerde Kur'an'ın bütünü esas alınmıştır. Abdülkadir İnan Anadolu beyliklerinde ise ilk önce ihlâs, yâsin, tebâreke gibi kısa surelerin tercümeleri şehzadelere Kur'an'la beraber Arap dilini de öğretmek amacıyla yazılmış olabileceklerini düşünür (İnan, 1960: 90).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde, Kur'an'ın bütününe yönelik tercüme çalışmalarına XIV. Yüzyılın sonlarında başlanmıştır. Bu dönemde yapılan Kur'an tercümeleri; satır arası kelime kelime tercümeler, tefsirli tercümeler, tefsirler olarak üç şekilde karşımıza çıkar (Ünlü, 2007: 45).

Manisa Kur'an Tercümesi

Satır arası Kur'an tercümesi Manisa İl Halk Kütüphanesi 931 numarada kayıtlıdır. 451 yapraktan ibarettir. 11 Arapça, 11 Türkçe olmak üzere toplam 21 satırdır. Eser tamir görmüştür. Satır arası tercüme olmasına rağmen sıkça tefsirlere de rastlamak mümkündür. Cümle yapısında Arapça cümle yapısının yüklem-özne-nesne sırası esas alınmakla beraber az da olsa Türkçe cümle yapısının özellikleri görülmektedir. Bundan dolayı noktalama yapılırken büyük güçlüklerle karşılaşılmıştı (Karabacak 1994: 15).

Eser üzerinde Esra Karabacak 1992 yılında " Manisa Halk Kütüphanesi'ndeki Satır Arası Kur'an Tercümesi: Giriş-Metin-Dizin" adlı Doktora Tezi hazırlamıştır.

Bursa Kur'an Tercümesi

Bursa yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesinde bulunan nüsha, satır arası Kur'an tercümeleri sınıfına girmektedir. Yazmanın 652a sayfasında yer alan ketebe kaydına göre müstensih Hasan Bin Alî el Bestâmîdir. İstinsah tarihi M.1410'dur. Bu tarihi kayıta göre eser, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait ve bugüne kadar bilinen ilk satır arası Kur'an tercümesi olması bakımından önemlidir. Eser 652 varaktan oluşur ve her sayfasında 7 satır bulunmaktadır. Metnin bazı sayfalarında yazılar tahrip olmuş ve okunmayacak duruma gelmiştir (Küçük 2003:44).

Eser üzerinde Murat Küçük 2001 yılında "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin)" adlı Doktora Tezi hazırlamıştır.

TİEM 40

Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde 40 numarada kayıtlıdır. Asıl tercüme kısmı 290 varaktır. Her sayfada 11 satır vardır. Asıl tercüme kısmının sonunda, 290b'de eserin ketebesi bulunmaktadır. Burada, mushaf ve tercümenin Muhammed, Muhammed bin Hazma eliyle,

hicrî 827 senesinin 18 ramazanında pazartesi tamamlandığı, sahibi ve mâlikinin İbn-i Tavsiye diye mâruf Yusuf bin Mahmud olduğu kaydedilmiştir (Topaloğlu 1976: 19-20).

Eseri ilk olarak A. Erdoğan tanıtmış ve ilk sayfasının fotoğrafını neşr etmiştir. Eser üzerinde en önemli çalışma Ahmet Topaloğlu'nun "Muhammed Bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi Giriş ve Metin, Sözlük. I-II, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1976-1978" adlı çalışmasıdır.

Diğer Batı Türkçesi Kur'an Tercümesi Çalışmaları

Ahsen Esatoğlu, " İhlâs Sûresi Metni, Dil Özellikleri ve Sözlük" ve "Metinden Örnek Sayfalar" Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.

Mehmet Kara, "Yâsin Sûresi Tefsîri: İnceleme- Metin-Sözlük- Tıpkıbasım" Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.

Hikmet Yılmaz, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Çevirisi (Metin-Gramer-Sözlük) 1b-53a" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 1992.

Ali Akar, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) 53b-105b" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 1992.

İbrahim Delice, "Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük) 105b-170b" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 1992.

Emin Eminoğlu, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) 171a-245b" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 1995.

Mehtap Alper, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) 315a-388a" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 1998.

Mehmet Kütükçü," Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) 535b-616b" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 2005.

Harun Küpeli, " Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) 464a-535b" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 2006.

Vefa Ayhan, "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Sözlük) 245b-320a" Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 2007.

Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi

Eser, Fahrettin Önder'in şahsî kütüphanesinde bulunmaktadır kendisine ailesinden miras yoluyla intikal etmiştir. Eserin hasar gören cildi sonradan yenilenmiştir. Eser 539 varaktan oluşmaktadır. Sayfa genişliği 230x170 mm, yazı alanının genişliği ise 155x105mm'dir. Genel olarak her sayfada 8 Arapça, 8 Türkçe satır vardır. Yani toplamda her sayfanın satır sayısı 16 olmaktadır. Ancak sure başlarına denk gelen sayfalarda satır sayısı azalabilmektedir. Bir sayfada bir sure başlığı varsa sayfanın Türkçe satır sayısı 5'e kadar düşebilmektedir. Yazma temmet kaydına göre, H.941/ M.1534-1535 yılının Cemâziye's-sânî ayında bitirilmiştir. Bazı varakların esere sonradan eklendiği görülmektedir. Sonradan eklenen bu varakların gerek yazı şekli gerekse yazı dili farklıdır. Eserde genel olarak iki farklı renkte mürekkep kullanılmıştır. Arapça kısımlar siyah mürekkeple, Türkçe kısımlar ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayet işaretleri ile hizblerde altın sarısı renk kullanılmıştır. Eser nesih yazı türüyle kaleme alınmıştır. Bazı sayfalarda yazının biçimi değişir gibi olsa da temelde bu yazı eserin sonuna kadar muhafaza edilmiştir. Eserdeki sonradan eklenmiş varaklarda ise ta'lîk yazı türünün kullanıldığı görülmektedir. Eser, temmet kaydında adı geçen Abdullâh bin Mahmûd es-Selânikî tarafından Şam'da istinsah edilmiştir (Toker, 2011: 23-36).

Eser üzerinde 2011 yılında Mustafa Toker Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi I-II (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri) adlı çalışmayı yapmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
SES BİLGİSİ

1.1.Ünlü Değişmeleri

1.1.1.Daralma

Kapalı e "ė" sesinin varlığı tarihi metin çalışmalarında her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu sesin durumu Eski Anadolu Türkçesi döneminde oldukça karışıktır. Bu dönem kullanılan Arap alfabesinde bu sesi gösteren herhangi bir işaret bulunmaması, bu ünlünün varlığını tespit etmeyi güçleştiren en önemli sebeplerden birisidir (Erdem ve Gül, 2006: 114).

Eski Anadolu imlâsına genel olarak bakıldığında bir metinde kelimelerin hem "i" hem "e" hem de kapalı e "ė" ile yazılmış şekilleri vardır.

Metinde "i" ile yazılan fakat bugün "e" ile yazılan kelimeler:

bisle-"beslemek" 130a-7

"Eyit yā Muḥammed: Taḥḳīḳ benüm namāzum ve barça ʿibādetüm ve ḥüccetüm ve dirligüm daḫı ölümüm Tañrı Taʿālāyadur, ʿālemler ***bisleyicisi***." 130a/7=006/162

di-"söylemek" 2b-4, 3a-2, 11a-7

"Ataya anaya daḫı iḥsān eyleñüz, ***didi***." 11a/7=002/83

fidā "feda" 31b-8, 160b-1

"Pes eger bilseñüz ki durġurabilmeyeler Tañrı Taʿālā ḥudūdını, yazuḳ yoḳdur anlar üstine ***fidā*** virmekde, ʿavrat erine özini ḫalāṣ eylemeg-içün." 31b/8=002/229

il "memleket" 26a-5

"Daḫı çıḳaruñuz anları ***illerinden*** nice çıḳardılar-ısa sizi."26a/5=002/191

ir-"ermek"2a-6, 3a-7

"İşte bunlar murāda ***irmiş*** olan müfliḥūndur." 2a/6=002/5

iriş-"erişmek"124b-8,126a-7, 144a-5

"Ammā şerīkleri naṣībi Tañrı Taʿālāya ***irişmez***." 126a/7=006/136

irkek "erkek" 48b-6, 65b-7, 240a-2

"Meryem eyitdi: İy Rabbī, benden oġlan nice gelür ki hīç baña ***irkek*** ādem yitişmedi."48b/6=003/47

irte-"erte" 216a-3

"Daḫı Tañrıya secde eyler ol kim göklerdedür daḫı yirlerdedür geñlülikden daḫı geñsüzlikden, daḫı gölgeleri anlaruñ ***irtelemekde,*** daḫı giceye yaḳınlarda." 216a/3=013/15

it- "etmek" 2b-2, 3a-4

“Ne zamān onları aldatıcı insān şeyṭānları olan dostları-y-la ḫalvet ***itdiklerinde***, biz siziñle berāberiz.” 3a/4=002/14

iy "ey" 27a-8, 27b-6, 36a-1

“Daḫı benden ṣaḳınuñuz ***iy*** ‘āḳil olan kişiler.”27a/8=002/197

gice/giçe "gece" 25b-3, 40b-1, 244a-7

“Pes imdi cimā‘ eyleñüz anlara, daḫı ṭaleb idüñüz Tañrı Ta‘ālā üstüñüze yazġan nesneyi, yiñüz ve içüñüz bellü olınca size ṣabāḥ aydınlıġı ***gice*** ḳarañuluġından ṣabāḥda.”25b/3=002/187

giç-"geçmek" 206a-7

“Andan rāy urup tedbīr eylediler, āyetler gördüklerinden ṣoñra, bu irte anı ḥapse ḳoyalar bir zamān ***giçinçe.”*** 206a/7=012/35

girçek "gerçek" 24a-1, 45a-4, 49a-5

“Ol ṣınuḳlu kişiler, anlardur ***girçek*** erenler, daḫı anlardur Tañrı Ta‘ālādan ḳorḳup ṭā‘at idenler.”24a/1=002/177

girü "geri" 221a-4, 224b-3, 225b-6

“Daḫı ***girü*** ḳoya sizi bir zamāna degin adanılmışdur. Eyitdiler: Degülsiz siz illā ādemī bizcileyin.”221a/4=014/10

tiz "çabuk"117b-4, 146a-5

“Bilmiş oluñuz ki ḥükm Tañrınuñdur, daḫı ol ***tiz*** ḥisāb idicidür.”117b/4=006/62

yidi "yedi" 256a-4, 297a-2

“Ġayb-ıla atarlar, daḫı eydürler: ***Yidi*** kişidür, sekizincileri itdür, dirler.”256a-4=018/22

yi-"yemek" 5b-8, 25b-6

“Daḫı ***yimeñüz*** māllaruñuzı ortañuzda bāṭıl bile, rüşvet virüp anı ḥākimlere yimeg-içün, bir bölük ḫalḳ malından bāṭıl bile siz bilürken.”25b/6=002/188

yig "yeğ" 41a-7

“Daḫı eger ṣadaḳa eyleseñüz ***yigdür*** size, eger siz bilseñüz.”41a/7=002/280

yil "yel" 22a-3

“Taḥḳīḳ gökleri yaratmaḳda, daḫı yerleri yaratmaḳda, daḫı gelüp gitmekde giceyle gündüz, daḫı ol gemilerde segirdürler deñizlerde ḫalḳa menfa‘at-ıçun, daḫı Tañrı Ta‘ālā gökden indürdügi ṣularda pes diril[t]di anuñla yirleri, ölüp yābis olġandan ṣoñra, daḫı yaratmaḳda yirde her ḥayvānları, daḫı ***yiller*** esmekde, daḫı ol bulıtlarda ki musaḫḫardur gök bile yir arasında delīller vardur Tañrınuñ birligine.”22a-3/=002/164

yiñ- "yenmek" 160a-7

“Eger sizden yüz ṣabr idici kişi olsa ***yiñerler*** iki yüz kişiyi ve eger sizden biñ ṣabr idici kişi olsa iki biñ kişiyi ***yiñerler*** Tañrı buyruġı-y-la.”160a/7=008/66

yiñil- "yenilmek" 142b-7

“Pes ***yiñildiler*** ol vaḳtda ve döndiler şehrlerine ẕelīllik bile.”142b/7=007/119

yir-"yer" 5a-1, 37a-3

“Ḳaplayupdur Tañrı Ta‘ālā kürsīsi gökleri ve ***yirleri*** daḫı, daḫı ta‘ab olmaz Tañrı Ta‘ālā gökleri ve ***yirleri*** ṣaḳlamaḳda, daḫı ol Tañrı yücedür, uludur.”37a/3=002/255

yit-"yetmek" 32b-8, 129a-3

“Külfet olunmaz her nefse illā güci ***yitdükce***.”32b/8=002/233

yitiş-"erişmek, yetişmek" 6a-3, 17a-2,27b-7

“Daḫı vardur size yir yüzinde ḳarār dutacaḳ yir, daḫı dirlik, yimek içmek ecel ***yitişince***.”6a/3=002/36

vir-"vermek" 1b-1, 3a-6, 4b-1

“Allāhu ‘aẓīmü’ş-şān anlara ni‘met ***virmekle*** istihzālarına mücāzāt ider ve tuġyānlarında cehālet ve tekebbürlerinde terk-ile mühlet virüp baṣīretsizlige tereddüd ve ḥayretde ḳalırlar.”3a/6=002/15

Eski Türkçede "e" sesi olan bazı kelimeler Eski Anadolu Türkçesinde de kendini muhafaza etmiştir:

er "erkek" 31b-3, 31b-8

“Daḫı ***erleri*** ḥaḳıdur anları ḳaytarmaġa anda, eger ṣulḥ eylemek dileseler.”31b/3=002/228

ev "ev" 17a-4

“Daḫı emānet eyledük İbrāhīme daḫı İsmā‘īle ki: Arıduñuz benüm ***evümi*** ṭavāf eyleyenler-çün, i‘tikāf eyleyenler-çün, namāz ḳılanlar-çun.”17a/4=002/125

eyü "iyi" 4a-8, 135a-4

“Daḫı işlediler ***eyü*** işleri.”4a/8=002/25

gey-"giymek" 38a-1, 112a-1

“Daḫı baḳ gör süñükleri neçük dirildür-biz, andan ṣoñra et ***geydürür-biz*** anlara.”38a/1=002/259

Eski Türkçe devresinde "e" olan ses Eski Anadolu Türkçesindeki bazı kelimelerde"i"’dir:

imdi "şimdi" 10a-1, 69b-7

“Tevbesi ḳabūl olmaz ol kişilerüñ ki işlerler yazuḳları, ḥattā ol vaḳta degin ki yitişe birisine ölüm, eydür, ben ***imdi*** tevbe eyledüm.”69b/7=004/18

işit "işitmek"17b-1, 155a-4

“Daẖı olmañuz ol kişiler gibi ki eyitdiler: Biz ***işitdük***, anlar işitmezler.”155a/4=008/21

nice "nasıl" 11a-2, 35a-6, 35b-2

“Eyitdiler: ***Nice*** olur ol melik bizüm üstümüze?”35a/6=002/247

nite "nasıl" 90a-5, 121b-1, 133b-1

“Daẖı siz geldüñüz bize yaluñuz yaluñuz ***nite*** kim yaratduḳ sizi evvelde.”121b/1=006/94

1.1.2.Düzleşme

" o > a, u > ı, i"

Eski Anadolu Türkçesinin en belirgin özelliklerinden birisi olan yuvarlaklaşmaya karşılık, genellikle “y, r, l, n” ünsüzlerinin etkisiyle metnimizde düzleşmenin olduğu görülür.

bulıt "bulut" 8a-1, 22a-4

“Daẖı gölge eyledük üstüñüze ***bulıtları***.”8a/1=002/57

gümiş "gümüş" 146a-1, 166a-3

“Daẖı idindi Mūsā ḳavmi özi mīḳāta varduḳdan ṣoñra özlerinüñ altunlarından ***gümişlerinden*** bir buzaġu, āvāzı çıḳardı ṣıġır gibi.”146a/1=007/148

Metinimizde bazı kelimelerin hem düz hem yuvarlak şekilleri bulunmaktadır:

anlar "onlar" 10b-6, 15b-4

“***Anlar*** degüldür, illā ẓan idiciler, ḥaḳīḳati bilmezler.”10b/6=002/78

onlar "onlar" 400a-4

“Bilmiş oluñuz ki Tañrınuñdur aru dīn ve ol kişiler ki andan özge ma‘būd idindiler eydüp ki: Biz ṭapmazuz anlara, illā bizi ***onlar*** Allāha yaḳın eylemeg-içün.”400a/2=039/3

1.1.3.Yuvarlaklaşma

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin en önemli ses bilgisi meselelerinden biri olan yuvarlaklaşma metnimizde yaygın olarak kullanılmıştır.

1.1.3.1.Kelime Kökünde yuvarlaklaşma

Dudak konsonantları (b, m, p, v) tesiri ile yuvarlak vokal taşıyan kelimeler:

givür-"katmak" 103a-5, 222b-6

“Daẖı ***givürürdük*** anları ni‘metleri çoḳ tāze uçmaḳlara.”103a/5=005/65

yavuz "kötü" 22b-5, 215b-3, 218b-3

“Bel ki bezenildi anlara kim kāfir oldılar, ***yavuz*** ṣanmaḳlıḳları daẖı yıġdılar yoldan.”218b/3=013/33

Eski Türkçe devresinde mevcut olan ġ ve g'lerin düşerken kendinden önceki vokalleri yuvarlaklaştırması sonucu yuvarlak vokal taşıyan kelimeler:

alu < alıġ "alık, aptal" 36b-6

"İy īmān getüren kişiler, ṣadaḳa eyleñüz size virdügümüz rızḳdan bir gün gelmezden burun ki ol günde ṣatu ***alu*** yoḳdur, dostluḳ daḫı yoḳdur, şefā'at daḫı yoḳdur."36b/6=002/254

aru < arıġ "arı" 5a-7, 22b-4, 175b-5

"Anda erenler vardur, severler ***aru*** olmaġı."175b/5=009/108

ḳapu < kapıġ "kapı" 14a-4, 96b-7, 135a-1

"Açılmaz anlar-çun gök ***ḳapuları***, daḫı girmezler uçmaġa ḥattā deve geçmeyince igne yurdusından."135a/1=007/40

ṣaru < sarıġ "sarı" 9b-6

"Mūsā eyitdi ki: Tañrı Ta'ālā eydür, ol ṣıġıruñ rengi ḳatı ***ṣarudur***, cemī' eczāsı-y-la ferahlandurur rengi gören kişileri."9b/6=002/69

ṣatu < satıġ "satı, satma" 36b-6, 42a-5, 223b-3

"Andan ilerü kim gele bir gün ***ṣatu*** yoḳdur anda, ne daḫı dostluḳ."223b/3=014/31

ulu < uluġ "ulu" 9b-4, 14b-6, 22b-4

"Tañrı Ta'ālānuñ keremi ***uludur***."14b/6=002/105

"kapu" gibi kelimelerde yuvarlaklaşmaya ġ ve g'nin düşmesi kadar p dudak konsonantı da sebep olmuştur. g ve ġ'ler düştüğü halde yuvarlak vokal taşımayan kelimeler:

aṣṣı < asıġ "fayda, yarar" 104b-6, 189b-2

"Eyit yā Muḥammed: Ṭapar mısız Tañrıdan özgeye ki elinden gelmez size ziyān eylemek, ne daḫı ***aṣṣı*** eylemek."104b/6=005/76

çeri < çerig "asker, savaş"133a-5, 167a-8

"Şeyṭān sizi görür ol ***çerisi-y-le*** ol yirden kim siz anları görmezsiz."133a/5=007/27

diri < tirig "diri"122a-1, 134b-4, 143a-7

"Eyitdi Fir'avn: öldürür-biz anlaruñ oğlanlarını, daḫı ***diri*** ḳoyar-biz 'avratlarını."143a/7=007/127

ḳatı < katıġ "çok" 124b-8, 171a-5, 177b-8

"İrişecekdür ol kişiler ki yamanlıḳ eylediler, ẕelīllik Tañrı Ta'ālā ḳatından daḫı ***ḳatı*** 'aẕāb yitişür anlara mekrleri sebebi-y-ile."124b/8=006/124

kiçi < kiçig "küçük" 9b-4, 39a-6

"Mūsā eyitdi ki: Tañrı Ta'ālā eydür, ol ṣıġır ḳatı ulu olmaya, ḳatı ***kiçi*** daḫı olmaya, ortasında ola."9b/4=002/68

süçi < süçig "içki" 106a-8, 106b-3, 206a-8

“İstemez şeyṭān illā düşürmegi ve bıraḳmağı sizüñ arañuzdan düşmānlığı daḫı buġż eylemegi ***sücide*** ve ḳumārda.”106b/3=005/91

Bazı kelimelerde yuvarlak vokal bulunuşunu bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Bazı kelimeler de Eski Türkçe dönemindeki şekliyle aslını muhafaza etmişlerdir:

altun "altın" 166a-3, 210a-2

“Daḫı ol kişiler ki ṣaḳlarlar ***altun*** ve gümişi ḫarc eylemezler anı Allāh yolına.”166a/3=009/34

degül "değil" 10b-6, 23b-3

“Yaḫşılıḳ ol ***degüldür*** ki dönderesiz yüzlerüñüzi ḳıblelerine maşrıḳ-ıla maġrib-ile.”23b/3=002/177

delü "deli" 196a-6

“Biz ṣanuruz ki saña bizüm ma‘būdlarumuzuñ nicesi ***delülük*** ve muṣībet yitişdürdi.”196a/6=011/54

demür "demir" 263a-4

“Eyitdi: Üfürüñüz, ḥattā ki ol ***demür*** od oldı.”263a/4=018/96

girü " geri" 28a-2, 134a-3, 221a-4

“Pes ḳaçan ecelleri gelse ***girü*** ḳalmazlar bir laḥẓa, ne daḫı ilerü varmazlar.”134a/3=007/34

ılduz "yıldız" 9a-1, 231b-1

“Daḫı ***ılduzlar***ı daḫı musaḫḫar itdi buyruġı-y-la.”231b/1=016/12

incü "inci" 381a-5, 515b-7

“Bezenürler anlar içinde bilezükler-ile altundan ve ***incüden*** muraṣṣa‘ ve ḳumāşları anda ibrişümdür.”381a/5=035/33

ḳamu "bütün, herkes" 5a-4, 10a-1, 98b-3

“Ol Tañrı Ta‘ālā yaratdı sizüñ-çün yir yüzinde olan nesneleri, ***ḳamusını***.”5a/4=002/29

ḳarşu "karşı" 19b-6,20a-5, 188a-2

“Daḫı her bir ṭāyifenüñ bir ḳıblesi vardur, ol ṭarafa ***ḳarşu*** dura.”20a/5=002/148

ḳayġu "kaygı"146a-4, 173b-3, 204a-2

“Ḳaçan kim ḳayıtdı Mūsā ḳavmine ḳaḳıyup ***ḳayġu-y-ıla*** eyitdi: Ne yaman iş işledüñüz benden ṣoñra didi.”146a/4=007/150

kendü "kendi" 17b-4, 29a-3

“İy Çalabumuz, gönder daḫı anlara bir peyġamber ***kendülerinden***.”17b/4=002/129

ḳulavuz "kılavuz" 488b-3

“İy mü’minler: Ben ***ḳulavuzlayın*** mı sizi bir ticārete ki sizi ḳurtara ulu ‘aẕābdan?”488b/3=061/10

ṭamu "cehennem" 28a-6, 36b-7, 104a-6

“Daḫı anuñ varaçaḳ yiri ***ṭamudur***.”104a/6=005/72

1.1.3.2.Eklerde Yuvarlaklaşma

Metnimizde bulunan bazı ekler yuvarlaklaşmış şekilde karşımıza çıkar bunda Türkçenin tarihi gelişim süreci etkili olmuştur.

"-uk,-ük" fiilden isim yapma eki

Eski Anadolu Türkçesinde çok fazla görülmemesine rağmen geçtiği bütün örneklerde yuvarlak ünlülüdür.

aruḳ "zayıf, cılız" 207a-7

“Bir gün eyitdi pādişāh ki adı Ḳatmīr idi bu: Düşümde görürem ki yidi semiz ṣıġırı yir yidi ***aruḳ*** ṣıġırlar ve yidi yaşıl buġday başları ve yidi ḳurı başlar.”207a/7=012/43

ayruḳ "ayrı" 131a-3, 215b-2

“Daḫı uymañuz andan ***ayruḳ*** kimseler dīnine.”131a/3=007/3

esrük "sarhoş" 121a-6, 389b-6

“Daḫı anlara andan ***esrük*** olmaḳ yoḳdur.” 389b/6=037/47

ṣınuḳ "kırık, yenik " 24a-1

“Ol ***ṣınuḳlu*** kişiler, anlardur girçek erenler, daḫı anlardur Tañrı Ta‘ālādan ḳorḳup ṭā‘at idenler.”24a/1=002/177

ṭanuḳ "tanık" 28a-4, 42b-1, 51a-6

“Daḫı ***ṭanuḳ*** dutar Tañrı Ta‘ālā[yı] yüreginde olan [yamanlıġa].” 28a/4=002/204

yazuḳ " günah, suç" 24b-2, 27b-3, 32a-3

“Eger ikinci er boşasa ***yazuḳ*** yoḳdur anlaruñ üstine biri birini ḳaytarmaḳda.”32a/3=002/230

Bazı kelimelerde eski şekilleri yuvarlak olup metnimizde de bu yuvarlıklığı korumuşlardır:

artuḳ "fazla" 30a-7, 31b-4, 69a-2

“Pes andan çoḳ yā ***artuḳ*** olsalar anlar şeriklerdür māluñ üç ülüşde bir ülüşinde vaṣiyyetden ṣoñra ki vaṣiyyet eylemişdür yā borçdan ṣoñra żarar olmasun anlara.”69a/2=004/12

buyruḳ "emir" 79a-4, 103a-6,138a-3

"Yitişdürür-men size ***buyruḳlarını*** Çalabumuñ, daḫı ben size ögüt virici- men, imin-men."138a/3=007/68

eksük "eksik" 258a-4, 346a-5

"Ḳuvvet yoḳdur, illā Allāh 'ināyeti bile, eger sen beni ***eksük*** görseñ senden mālda ve oġulda, ḳızda."258a/4=018/39

"-aru, -erü" yön gösterme eki

ilerü "ileri" 134a-3, 168a-6, 175b-2

"Pes ḳaçan ecelleri gelse girü ḳalmazlar bir laḥẓa, ne daḫı ***ilerü*** varmazlar."134a/3=007/34

"-up,-üp;-uban,-üben" zarf fiil eki

Eski Türkçeden beri genellikle yuvarlak olan ek Eski Anadolu Türkçesinde her zaman yuvarlak ünlülü görülür.

alup "alarak" 212a-6, 228b-7

"***Alup*** gidüñüz benüm göñlegümi, bıraġuñuz anı atam yüzine."212a/6=012/93

eyleyüp "yaparak" 34a-1, 54a-4

"mehr-i 'ayn ***eyleyüp*** farż eylemiş olsañuz pes buçuġın virüñüz farż eylegen mehrüñ."34a/1=002/237

gelüp "gelerek" 179a-8, 301a-4

"Taḥḳīḳ ***gelüp*** gitdüginde gice ve gündüz daḫı ol nesnelerde Tañrı Ta'ālā yaratdı göklerde daḫı yirlerde āyetler vardur bir ḳavme ki Tañrıdan ḳorḳarlar."179a/8=010/6

getürüp "getirerek"35b-3, 226b-7, 258b-5

"Daḫı gönderdük yilleri, ulu bulıtları ***getürüp***."226b/7=015/22

götürüp "götürerek" 61b-8, 266a-5

"Pes 'Īsāyı ***götürüp*** ḳavmine getürdi."266a/5=019/27

idüp "ederek" 248a-1, 257b-4, 268a-8

"Pes aşaġa ***idüp*** ṣalarlar saña 'aceblemekden başlarını ve eydürler: Ne vaḳt olur ol?"248a/1=017/51

işidüp "işiterek"493b-3

"Daḫı ***işidüp*** muṭī' oluñuz ve ṣadaḳa virüñüz sizüñ-çün yaḫşıraḳdur."493b/3=064/16

olup "olarak" 30a-1, 44b-1, 115b-3

"Pes anlar helāk ***olup*** raḥmetden ıraḳ oldılar."115b/3=06/44

varup "vararak" 198b-6, 332a-6

“Lūṭ eyitdi: Eger benüm sizi ḳaytarmaġa ḳuvvetüm olsa-y-dı yā bir muḥkem yire ***varup*** sizi ḳonuḳlarumdan ḳaytarurdum, didi.”198b/6=011/80

virüp "vererek" 3a-6, 55a-3, 291b-4

“Pes aña boyun ***virüp*** Müselmān olunuz.”291b/4=022/34

"-dur,-dür" fiilden fiil ettirgenlik eki

Köktürkçede tamamen yuvarlak ünlülü olan ekin kullanımı Eski Anadolu Türkçesinde de aynı şekilde devam etmiştir(Karadoğan,2001: 173-174).

azdur- "saptırmak" 6a-1, 51a-4, 84b-3

“Ol şeyṭān eyitdi: ***Aẓdurur-men*** senüñ ḳullaruñdan bir bölük ki ezelden yazılupdur.”84b/3=004/118

bildür-"bildirmek" 512a-5, 517a-1

“Ne ***bildürdi*** saña ki Saḳar ne nesnedür?”512a/5=074/27

eydür- "söyletmek" 11a-3, 21a-5, 22b-6

“Ol kişiler ki ḳaçan muṣībet yitse anlara ***eydürler:*** Biz Tañrı Ta‘ālānuñ ḳullarıyuz, daḫı biz aña dönerüz ḳıyāmet güninde.”21a/5=002/156

indür- "indirmek" 60b-4, 84a-1, 90b-3

“Daḫı ***indürdi*** Tañrı Ta‘ālā senüñ üstüñe Ḳur’ānı, ḥikmeti daḫı ve ögretdi saña sen bilmegen nesneleri.”84a/1=004/113

ḳarışdur- "karıştırmak" 175a-1, 204a-2

“***Ḳarışdurdılar*** eyü ‘ameli özge yaman ‘amel bile.”175a/1=009/102

ḳuvvetlendür- "desteklemek" 159b-7, 167a-3, 339a-6

“Ol Tañrı ki seni ***ḳuvvetlendürdi*** nuṣreti bile, daḫı mü’minler bile.”159b/7=008/62

ulaşdur- "ulaştırmak" 129b-4, 217b-1

“Taḥḳīḳ gele size ḥüccet beyān idici Tañrıñuzdan, daḫı doğru yol gösterici ve raḥmet ***ulaşdurıcı***.”129b/4=006/157

yaġdur- "yağdırmak" 156a-6, 199a-2, 229a-6

“Daḫı ẕikr eyle anı ki kāfirler eyitdiler: Yā Allāh, eger bu ḥaḳ olsa senüñ ḳatuñdan, pes bizüm üstümüze ṭaşlar ***yaġdur*** gökden, yā getür bize yürekler acıdıcı ‘aẕāb.”156a/6=008/32

yandur- "yandırmak" 103a-3, 284b-2

“Nice kim od ***yandursalar*** ṣavaş-çun Tañrı Ta‘ālā söndürür anı.”103a/3=005/64

yidür- "yedirmek" 126b-3, 322b-2, 504a-2

“Daḫı ol kim baña ***yidürür*** ve içdürür.”322b/4=026/79

"-ur,-ür; -ġur, gür" fiilden fiil ettirgenlik eki

Köktürkçede yuvarlak ünlülü kullanılan bu ekin Eski Anadolu Türkçesinde de yuvarlak ünlülü kullanımı devam etmiştir(Karadoğan,2001: 174).

artur-"çoğaltmak" 239a-1, 249a-2, 253b-1

"***Arturduḳ*** anlara ‘aẕābı ‘aẕāb üstine fısḳları sebebi-y-ile."239a/1=016/88

degşür- "değişmek" 8b-5, 65a-2, 225a-4

"Daḫı anı pes bıraḳdılar ol andı arḳaları ardına, daḫı ṣatdılar anı az bahā-y-ıla, ya‘nī ḥaḳḳı bāṭıla ***degşürdiler***."65a/2=003/187

degür- "değdirmek" 45b-4, 56a-2, 107b-6

"Size żarar ***degüremezler*** illā sizi incitmek."56a/2=003/111

durur-"durdurmak" 45a-6, 65a-8

"Feriştehler daḫı ṭanuḳluḳ virür, ‘ilm issileri ṭanuḳluḳ virür, ḥaḳ üstine ***dururlar*** ‘adl bile."45a/6=003/18

durġur-"durdurmak" 45b-2

"Pes eger ḥüccet ***durġursalar*** üstüñe pes eyit yā Muḥammed ki ben ışmarladum özümi Tañrı Ta‘ālāya baña uyanları daḫı."45b/2=003/20

geçür-"geçirmek" 184b-8, 344a-1

"Daḫı peşīmānlıġı yüreklerinden ***geçürürler*** ‘aẕābı gördükde."184b/8=010/54

getür- "getirmek" 4b-4, 10b-1

"Umar mısız anlar īmān ***getürmege*** sizüñle?"10b/1=002/75

götür-" taşımak" 9a-4, 13a-1, 89a-4

"Daḫı ***götürdük*** sizüñ üstüñüze Ṭūr ṭaġını."9a/4=002/63

içür-"içirmek" 164a-1, 207a-3, 226b-7

"Berāber mi ḳılduñuz ḥācīlere ṣu ***içürmegi*** daḫı Ka‘beyi ‘imāret eylemegi."164a/1=009/19

yitür-"ulaştırmak" 19b-2, 210a-4

"Eyitdiler yüklerini, ne nesne ***yitürdüñüz***, didiler."210a/4=012/71

"-sun,-sün; -sunlar, -sünler" emir ekleri

Eski Türkçe döneminde bu ek "-zun,-zün;-zunlar,-zünler"şeklindedir. Eski Anadolu Türkçesinde de yuvarlaklığını korumuştur.

aldamasun "aldatmasın" 378a-6

"Pes sizi ***aldamasun*** dünyā dirligi."378a/6=035/5

dutsun "tutsun" 25a-2

“Pes her kim görse sizden Ramażān ayını oruç ***dutsun***, daḫı kim ḫasta olsa sizden, yā seferde olsa yisün, daḫı özge günde yirine ***dutsun***.”25a/2=002/185

eylesünler "yapsınlar" 9b-3, 25a-6, 27a-2

“Ḳaçan baña du‘ā eyleseler baña icābet ***eylesünler***.”25a/6=002/186

gelsünler "gelsinler" 82b-1

“Pes olsunlar ardlaruñuzda bir ṭāyife, daḫı ***gelsünler*** ki namāz ḳılmamışlardur, namāz ḳılsunlar senüñle bir rek‘at daḫı.”82b/1=004/102

ḳorḳsun "korksun" 68a-2

“Daḫı ***ḳorḳsun*** ol kişiler ki ḳosalar ardlarında ża‘īf ẕürriyetler ḳorḳuñuz anlar üstine.”68a/2=004/9

olmasun "olmasın" 69a-3

“Pes andan çoḳ yā artuḳ olsalar anlar şeriklerdür māluñ üç ülüşde bir ülüşinde vaṣiyyetden ṣoñra ki vaṣiyyet eylemişdür yā borçdan ṣoñra żarar ***olmasun*** anlara.”69a/3=004/12

olsun "olsun" 108b-3, 135b-6

“İy īmān getüren kişiler, ṭanuḳluḳ virmek sizüñ üstüñüze ḳaçan sizüñ birüñüze ölüm ḥāżır olsa, vaṣiyyet vaḳtında iki yaḫşı kişi ṭanuḳ ***olsun*** sizden, yā iki kişi sizden özgeden, eger siz sefer eyleseñüz yir yüzinde, pes yitişse size ölüm muṣībeti.”108b/3=005/106

oynasunlar "oynasınlar" 121a-1, 433b-5

“Pes ḳoy anları gülsün, ***oynasunlar***.”433b/5=043/83

ṣaḳınsunlar "sakınsınlar" 68a-3, 82b-2

“Pes ***ṣaḳınsunlar*** Tañrıdan, daḫı yaḫşı söz eyitsünler.”68a/3=004/9

yisün "yesin" 24b-6, 25a-3

“Pes her kim görse sizden Ramażān ayını oruç dutsun, daḫı kim ḫasta olsa sizden, yā seferde olsa ***yisün***, daḫı özge günde yirine dutsun.”25a/3=002/185

"+dur,+dür" bildirme eki

Kelimeden ayrı yazılan "-durur" şekli de kullanılmaktadır. Bu ek "turur"(<tur-ur) yardımcı fiilinin hece düşmesine uğramasıyla oluşmuştur.

baydur "zengindir" 220b-6

“Daḫı eyitdi Mūsā: Eger kāfir olasız siz daḫı ol kim hep yirdedür, bayıḳ Tañrı ***baydur*** ögülmiş.”220b/6=014/8

bilicidür "bilendir" 5a-5, 21b-1, 24b-2

“Taḥḳīḳ Tañrı Ta‘ālā işidicidür, her nesneyi ***bilicidür.***”24b/2=002/181

bizümdür "bizimdir" 341a-7

“Ve ḳaçan ki herze sözler işitseler, andan yüz ḳaytarurlar ve eydürler anı söyleyenlere: Biz işlegen ‘amel cezāsı ***bizümdür*** ve siz işlegen ‘amel cezāsı sizüñdür.”341a/7=028/55

cezāsıdur "cezasıdır" 98b-6, 165a-2

“***Cezāsıdur*** işledükleri işüñ ‘aẕābıdur Tañrıdan.”98b/6=005/38

gibidür "gibidir" 40b-5, 98a-1

“Ol anuñ gibi olmaḳ anuñ-çundur kim eyitdiler anlar: Ṣatmaḳ ribā ***gibidür*** didiler.”40b/5=002/275

girçeklerdür "gerçeklerdir"45a-4

“Anlar ṣabr eyleyicilerdür, ***girçeklerdür***, Tañrıdan ḳorḳıcılardur, ṣadaḳa viricilerdür, istiġfār iderler ṣabāḥ vaḳtlarında.”45a/4=003/17

kāfirlerdür "kafirlerdir" 100a-2, 103b-5

“Daḫı ḥükm eylemese Tañrı Ta‘ālā indürdügi kitāb-ıla, pes anlar ***kāfirlerdür***.”100a/2=005/44

kimdür "kimdir" 37a-1, 61b-6

“Kimdür ol kim şefā‘at idebile anuñ ḥażretine, buyruġınsuz bilür ol nesneyi kim ellerindedür, daḫı ol nesne kim ardlarındadur.”37a/1=002/255

oddur "ateştir" 218b-7

“Daḫı ṣoñı kāfirlerüñ ***oddur***.”218b/7=013/35

şeyṭāndur "şeytandır" 63a-7

“Taḥḳīḳ ol ***şeyṭāndur*** ḳorḳar özinüñ dostlarını.”63a/7=003/175

şunlardur "şunlardır" 215a-2

“Daḫı şunlar bendlerdür boyunlarında, daḫı ***şunlardur*** od issileri.”215a/2=013/5

yaḳındur "yakındır" 137a-2, 197a-3

“Tañrı Ta‘ālānuñ raḥmeti ***yaḳındur*** eylük eyleyenlere.”137a/2=007/56

yigrekdür "daha iyidir" 242b-8, 258b-3

“Daḫı eger ‘iḳāb eyleseñüz, pes ‘iḳāb eyleñüz size ‘iḳāb olan gibi ve eger ṣabr eyleseñüz, ol ***yigrekdür*** ṣabr idicilere.”242b/8=016/126

"+um+üm; (u)muz, (ü)müz" 1.kişi iyelik ekleri

Eski Türkçede ek kökte yuvarlak ünlü bulunduğunda yuvarlak olmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde ekin ünlüsü daima yuvarlaktır. Bu yuvarlaklık çift dudak ünsüzü “m”den kaynaklanmaktadır.

aramuz "aramız" 320a-1

“Biz seni bislemedük mi bizüm ***aramuzda*** kiçicegin?”320a/1=026/18

atalarumuz "atalarımız" 22b-7

“Eydürler: Bel ki uyaruz ol nesneye kim anuñ üstine bulduḳ biz ***atalarumuzı***.”22b/7=002/170

‘avratlarumuz "avratlarımız" 50a-6

“Pes kim ḥüccet eylese saña anda, saña gelgenden ṣoñra Tañrınuñ ‘ilminden, eyit: Gelüñüz, oğlanlarumuz isteyelüm, ***‘avratlarumuz*** isteyelüm, siz de ‘avratlaruñuz [isteñüz], nefslerümüz isteyelüm, siz daḫı nefslerüñüz isteñüz.”50a/6=003/61

āyetlerümüz "ayetlerimiz" 20b-6, 94b-4

“Daḫı ol kişiler ki kāfir oldılar ve yalanladılar ***āyetlerümüzi***, anlar cehennem ehlidür.”94b/4=005/10

‘aẕābumuz "azabımız" 115a-8, 128a-7

“Pes niçün bizüm ***‘aẕābumuz*** geldükde tażarru‘ eylemediler?”115a/8=006/43

benüm "benim" 195a-7, 196b-1

“Eyitdi: İy beni yaradan Allāh, oğlum ***benüm*** ehlümdendür, didi.”195a/7=011/45

buyruġumuz "emrimiz" 181b-7

“Geldi aña ***buyruġumuz*** giçede ve gündüzde.”181b/7=010/24

çalabumuz "rabbimiz" 17b-2

“İy ***Çalabumuz***, bizi ḳılġıl muṭī‘ ve münḳād senüñ tā‘atüñe.”17b/2=002/128

elüm "elim" 151a-5, 168b-1

“Eyit yā Muḥammed: Benüm ***elümden*** gelmez nefsüme aṣṣı eylemege, ziyān eylemege daḫı.”151a/5=007/188

nişānlarumuz "ayetlerimiz" 220a-7

“Daḫı bayıḳ gönderdük Mūsīyi ***nişānlarumuzla*** kim çıḳar ḳavmüñi ḳarañuluḳlardan aydınlıġa, daḫı añdur anlara Tañrı günlerini.”220a/7=014/5

"+uñ, +üñ; (u)ñuz, (ü)ñüz" 2.kişi iyelik ekleri

Ekin ünlüsü daima yuvarlaktır. Bu yuvarlaklaşma “ñ”nin tesiriyle olmuştur.

arañuz "aranız" 34a-3

“Daḫı unutmañuz ***arañuzda*** olan duz etmegi.”34a/3=002/237

atañuz "atanız" 133a-4

“Nite kim çıḳardı anañuzı, ***atañuzı*** cennetden.”

çalabuñuz "rabbiniz" 138b-1, 140a-1

“Geldi size mu‘cizātlar ***Çalabuñuzdan***.”140a/1=007/85

düşmanlaruñuz "düşmanlarınız" 162a-3

“Līkin ol kişiler ki ‘ahd eyledüñüz anlar-ıla müşrik kāfirlerden, andan ṣoñra hīç bozmadılar sizüñ ‘ahdüñüzi, daḫı yardım eylemediler sizüñ ***düşmanlaruñuzdan*** hīç kimseye sizüñ üstüñüze.”162a/3=009/4

günāhuñuz "günahınız" 212a-5

“Tañrı sizüñ ***günāhuñuz*** bağışlar.”212a/5=012/92

ḳullaruñ "kulların" 110b-4,110b-5

“Eger ‘aẕāb eyleseñ anlara, pes anlar senüñ ***ḳullaruñdur*** ve eger ‘afv eyleseñ anlardan, taḥḳīḳ sen ġālibsin emrüñe, ḥükm idicisin ***ḳullaruñ*** arasında.”110b/4-5=005/118

māllaruñuz "mallarınız" 67a-7

“Daḫı virmeñüz ‘aḳlsuzlara, ‘avratlara, oğlanlara ***māllaruñuz*** kim Tañrı Ta‘ālā anı ḳıldı dünyā ḥāli durmaġ-ıçun.”67a/7=004/5

nefsüñüz "nefsiniz" 211a-7, 408b-8

“Ya‘ḳūb eyitdi: Bel ki sizüñ ***nefsüñüz*** size bir iş buyurdı.”211a/7=012/83

"+uñ,+üñ; +nuñ,+nüñ" ilgi hâli eki

Önce 1.şahıs iyelik eki tesiriyle "benim" kelimesindeki ünlü yuvarlaklaşarak "benüm" olmuş, sonra analoji yoluyla "senün" ve "anun" şekilleri çıkmıştır.

ādemüñ (iki oğlınuñ) "ademin iki oğlunun" 97a-6

“Daḫı oḳı yā Muḥammed anlar üstine ***ādemüñ iki oğlınuñ*** ḫaberini ḥaḳḳ-ıla.”97a/6=005/27

‘ālemlerüñ (çalabı) "alemlerin rabbi" 97b-1

“Taḥḳīḳ ben ḳorḳar-men Tañrıdan ki ***‘ālemlerüñ Çalabıdur***.”97b/1=005/28

çalabuñ (ḳatında) "rabbin katında" 246b-7

“Ol barçası günāhdur, ***Çalabuñ ḳatında*** yaman nesnedür.”246b/7=017/38

senüñ (ḳatuña) "senin katına" 102b-3

“Taḥḳīḳ girdiler ***senüñ ḳatuña*** küfr-ile, daḫı anlar anuñla çıḳdılar.”102b/3=005/61

tañrınuñ (oğlı) "tanrının oğlu" 165b-2

“Daḫı eyitdi Naṣrānīler: ‘Īsā ***Tañrınuñ oğlıdur*** didiler.”165b/2=009/30

"+lu,+lü " isimden isim sıfat yapma eki

Orta Türkçede +lıg, +lig şeklinde olan ek g ve ġ’lerin düşmesi sonucu yuvarlaklaşmıştır.

‘aẕāblu "azaplı" 154a-8

“Kim düşmanlıḳ eylese Tañrıya daḫı peyġamberine, taḥḳīḳ Tañrı Ta‘ālā ḳatı ***‘aẕābludur***.”154a/8=008/13

geñlü "geniş" 216a-3

“Daḫı Tañrıya secde eyler ol kim göklerdedür daḫı yirlerdedür ***geñlülikden*** daḫı geñsüzlikden, daḫı gölgeleri anlaruñ irtelemekde, daḫı giceye yaḳınlarda.”216a/3=013/15

ḥürmetlü "hürmetli" 335b-1

“Taḥḳīḳ ben buyrulmadum, illā ‘ibādet eylemege bu şehr Tañrısına ki anı ***ḥürmetlü*** eyledi.”335b/1=027/91

ḳayġulu "kaygılı" 185b-8

“Daḫı ***ḳayġulu*** eylemesün seni anlaruñ sözi.”185b/8=010/65

ḳuvvetlü "kuvvetli" 197b-4, 292b-1

“Seni yaradan Tañrı ***ḳuvvetlüdür***, ‘azīzdür.”197b/4=011/66

yazuḳlu "günahkâr " 42b-2

“Daḫı yaşurmañuz ṭanuḳluġı, daḫı ṭanuḳluġı kim yaşursa pes anuñ ***yazuḳludur*** yüregi, yamandur.”42b/2=002/283

"+suz, +süz" isimden isim sıfat yapma eki

+lu, +lü sıfat yapma ekinin olumsuzudur. Ekin ünlüsü her zaman yuvarlaktır.

añsuzın "ansızın" 151a-3

“Gelmez size illā ***añsuzın***.”151a/3=007/187

dilsüz "dilsiz" 128a-8

“Siz degülsiz illā ***dilsüzler*** ki ḥaḳ söylemezsiz.”128a/8=006/148

gümānsuz "şüphesiz" 474a-5

“Taḥḳīḳ uşbu doġrusıdur ***gümānsuz*** ḫaberüñ.”474a/5=056/95

ḥaḳsuz "haklı olmayan" 89a-7

“Ahdlerini bozmaḳ sebebi-y-le ve kāfir olduḳları sebebi-y-le Tañrı Ta‘ālānuñ āyetlerine, daḫı öldürdükleri-çün nebīleri ***ḥaḳsuz***, la‘net itdük anlara, daḫı eyitdükleri-çün yüreklerümüz yapılmışdur.”89a/7=004/155

"-dum, -düm" görülen geçmiş zaman teklik 1.kişi eki

Ekin ünlüsü “-m”nin tesiriyle yuvarlaklaşmıştır.

bildüm "bildim" 330a-2

“Pes çoḳ ġāyib olmadı, geldi, eyitdi: Ben ***bildüm*** ve gördüm sen bilmegen nesneyi.”330a/2=027/22

buyurdum "buyurdum" 131b-6

“Tañrı Ta‘ālā eyitdi: Ne nesne yıġdı seni kim secde eylemedüñ ol vaḳt kim ***buyurdum*** saña?”131b/6=007/12

diledüm "diledim" 208a-6

“Ben ***diledüm*** Yūsufdan özini, rāżī olmadı.”208a/6=012/51

eyitdüm "söyledim" 110b-1

“Ben ***eyitdüm*** anlara illā sen baña buyurġanı, ‘ibādet eyleñüz Tañrı Ta‘ālāya didüm ki beni yaratdı, sizi daḫı yaratdı.”110b/1=005/117

eyledüm "yaptım" 93a-4, 109b-3

“Daḫı men‘ ***eyledüm*** Benī İsrā’īl ḳavmini senden ki sen anlara geldi-sen mu‘cizātlar bile.”109b/3=005/110

geldüm "geldim" 49a-6

“Daḫı ***geldüm*** ben size āyetler bile Tañrıñuzdan.”49a/6=003/50

getürdüm "getirdim" 384a-7

“Ben īmān ***getürdüm*** sizüñ Tañrıñuza.”384a/7=036/25

gördüm "gördüm" 206b-1

“Ben düşümde ***gördüm*** ki başım üstine etmek götürmişem ḳuşlar yir andan.”206b/1=012/36

ḳıldum "yaptım" 16b-6

“Daḫı ben sizi efḍal ***ḳıldum*** ‘ālemler üstine, ya‘nī ol zamān ḳavmi üstine.”16b/6=002/122

virdüm "verdim" 293a-4

“İy niçe şehrlere mühlet ***virdüm*** ehli ẓulm ider-iken.”293a/4=022/48

"-duñ,-düñ; -duñuz, -düñüz" görülen geçmiş zaman 2.kişi ekleri

azdurduñuz "azdırdınız" 314a-5

“Pes eyide anlara Tañrı Ta‘ālā: Siz mi ***azdurduñuz*** benüm ḳullarumı, yā özleri mi azdılar doğru yoldan?”314a/5=025/17

bilmedüñ "bilmedin" 262a-5

“Daḫı ben anı re’yüm bile işlemedüm, bu te’vīlidür ol nesnenüñ ki sen aña ṣabr eylemek ***bilmedüñ***.”262a/5=018/82

diledüñüz "dilediniz" 276a-2

“Uzandı mı zamān sizüñ üstüñüze, yā ***diledüñüz*** mi düşe üstüñüze ḳorḳmaḳ Tañrı Ta‘ālādan?”276a/2=020/86

eyledüñ "eyledin" 78a-6, 110b-3

“Daḫı eyitdiler yā Allāh, niçün farż ***eyledüñ*** bizüm üstümüze ġazālıġı, niçün ḳomaduñ biz dünyā göre-y-dük bir niçe müddete degin, yaḳın ecele degin.”78a/6=004/77

görmedüñ "görmedin" 222a-3

“***Görmedüñ*** mi bayıḳ Tañrı yaratdı gökleri ve yiri ḥaḳḳ-ıla?”222a/3=014/19

indürdüñ "indirdin" 338a-2

“Mūsā eyitdi: İy Rabbī, ol nesneye ki baña ***indürdüñ*** sen ḫayrdan, muḫtāc-men, didi.”338a/2=028/24

"-duk,-dük" görülen geçmiş zaman çokluk 1.kişi eki

bağışladuḳ "bağışladık" 397a-2

“Daḫı ***bağışladuḳ*** Dāvūda Süleymānı.”397a/2=038/30

bildük "bildik" 227a-1

“Daḫı biz ***bildük*** siz ilerü gelenleri, daḫı ***bildük*** sizüñ arduñuzça gelenleri daḫı.”227a/1=015/24

bitürdük "bitirdik" 319b-1

“Anlar baḳmazlar mı yir yüzine ki nice ***bitürdük*** anda her yaḫşı yemişden iki cins?”319b/1=026/7

bulduḳ "bulduk" 22b-7, 135b-3

“Eydürler: Bel ki uyaruz ol nesneye kim anuñ üstine ***bulduḳ*** biz atalarumuzı.”22b/7=002/170

getürdük "getirdik" 136a-8, 268a-4

“Taḥḳīḳ biz ***getürdük*** anlara bir kitāb ki beyān eyledük anı bilgi-le.”136a/8=007/52

indürdük "indirdik" 253a-4

“Daḫı biz Ḳur’ānı ***indürdük*** ḥaḳḳ-ıla.”253a/4=017/105

yaratmaduḳ "yaratmadık" 396b-5

“Daḫı biz ***yaratmaduḳ*** gögi ve yiri, daḫı ikisi arasında olanı, daḫı bāṭıl bile.”396b/5=038/27

"-uz,-üz" geniş zaman çokluk 1.kişi eki

bilürüz "biliriz" 174b-7

“Sen anları bilmezsin, biz ***bilürüz*** anları.”174b/7=009/101

çıḳaruruz "çıkarırız" 137a-4

“Pes indürür anuñla ṣuları, pes ***çıḳaruruz*** ol ṣu-y-ıla barça yemişlerden.”137a/4=007/57

dilerüz "dileriz" 336a-2

“Daḫı ***dilerüz*** ki minnet idevüz ol kişiler üstine ki żaʻīf oldılar yir yüzinde.”336a/2=028/5

gelürüz "geliriz" 219a-8

“Bayıḳ biz ***gelürüz*** yire, ya‘nī kāfirin eksürüz ‘ālemleri, ya‘nī giderürüz ḳırañlarından.”219a/8=013/41

gizlerüz "gizleriz" 224a-6

“İy Çalabum bayıḳ sen bilürsin anı kim ***gizlerüz*** daḫı anı kim āşikāre eylerüz.”224a/6=014/38

yaraduruz "yaratırız" 473a-1

“Daḫı ***yaraduruz*** sizi, siz bilmegen ṣıfatlarda.”473/1=056/61

"-a-vuz,-e-vüz" çokluk 1.kişi istek eki

Kaynağı “biz” zamiridir. Köktürkçede “-miz” şeklinde kullanılır. Eski Anadolu Türkçesinde her zaman yuvarlak ünlülüdür(Karadoğan,2001: 177).

bilevüz "bilelim" 19b-1

“Ḥattā ki ***bilevüz*** kim uyar peyġambere, daḫı kim ardına döner ökcesi üstine.”19b/1=002/143

getürevüz "getirelim" 221a-8

“Daḫı olmadı biz[e] kim ***getürevüz*** size ḥüccet illā Tañrı destūrı-y-la.”221a/8=014/11

gösterevüz "gösterelim" 219a-6

“Daḫı [a]nı ***gösterevüz*** bir niçeyi anı kim va‘de eylerüz anlara, ya öldürevüz seni, bayıḳ üzerüñedür degürmek.”219a/6=013/40

ḳoyavuz "koyalım" 138a-7

“Eyitdi: Geldi mi-sen bize ki biz ṭapavuz Tañrı Ta‘ālāya yaluñuz, daḫı ***ḳoyavuz*** anı kim ṭapardı atalarumuz?”138a/7=007/70

uyavuz "uyalım" 224b-7

“Oy virevüz ḳıġırduġuña, daḫı ***uyavuz*** peyġamberlere.”224b/7=014/44

virevüz "verelim" 224b-7

“Oy ***virevüz*** ḳıġırduġuña, daḫı uyavuz peyġamberlere.” 224b/7=014/44

"-ur, -ür" geniş zaman eki

Eski Türkçede “-ar,-er;-ur,ür” bazen de “-ır,-ir” şeklinde olan bu ek metinde daima yuvarlak yazılmışır.

alur "alır" 70a-6

“Bir nesne ***alur mısız*** bühtān-ıla ulu günāh-ıla?”70a/6=004/19

bilür "bilir" 10b-5, 19a-2

“Anlar bilmezler mi kim Tañrı Ta‘ālā ***bilür***, yaşurup söylegeni daḫı, āşikāre söylegenleri daḫı.”10b/5=002/77

gelür "gelir" 234a-5

“Ol olmaḳ dilesevüz illā eydürüz aña “ol”, ol daḫı olur, vücūda ***gelür***.”234a/5=016/40

gösterür "gösterir" 157b-8

“Daḫı ***gösterür*** size anları buluşduḳda ṣavaşda gözüñüze az ***gösterür***, sizi daḫı az gösterür anlar gözine.”157b/8=008/44

inanur "inanır" 169b-1

“Tañrı birligine ***inanur***, daḫı mü’minlere şefḳat ider.”169b/1=009/61

ḳalur "kalır" 287a-1

“Anlaruñ barçası anda muḫalled ***ḳalur***.”287a/1=021/99

virür "verir" 155b-8

“İy īmān getüren kişiler, eger Tañrı Ta‘ālādan ḳorḳsañuz sizüñ yüregüñüze hidāyet ***virür***.”155b/8=008/29

"-u, -ü" zarf fiil eki

diyü "diyerek" 73a-7

“Daḫı ol kişiler ki ṣadaḳa iderler māllarını ḫalḳ görsün ***diyü***, daḫı īmān getürmezler Tañrı Ta‘ālāya ne daḫı ḳıyāmet günine.”73a/7=004/38

1.2.Ünlü Düşmesi

Bu dönemde kelime başında ünlü düşmesi çok az görülmekte fakat Türkçede orta heceler vurgusuz olduğundan kelime ortasında vokal düşmesi fazla görülmektedir.

boynı "boynu" 375b-4

“Daḫı biz bıraḳduḳ zincīrleri kāfirler ***boynına***.”375b/4=034/33

buyruḳ "emir" 267a-1

“Ol gün ki ***buyruḳ*** tamām ola, bir bölük cennete ve bir bölük cehenneme gire.”267a/1=019/39

degşür- "değiştirmek" 318b-2

“Pes anlaruñ günāhlarını Tañrı Ta‘ālā ḥasenāta ***degşürür***.”318b/2=025/70

eylük "iyilik" 41a-1, 91b-2

“Taḥḳīḳ ol kişiler kim īmān getürdiler, daḫı ***eylük*** eylediler ve durġurdılar namāzı, daḫı virdiler zekātı.”41a/1=002/277

göñli "gönlü" 209b-7

“Lākin bir nesne-y-idi Ya‘ḳūb ***göñlinde*** ol ḥaceti urdı.”209b/7=012/68

oğlı "oğlu" 33a-1, 92a-1

“ Żarar yitişmesün anaya ***oğlı*** sebebi bile, ne daḫı oğlan atasına ***oğlı*** sebebi bile.”33a/1=002/233

1.3.Ünlü Türemesi

Ünlü türemesinin örneği az görülür.

ġāyib "bilinmeyen" 131a-7

“Pes ḫaber virsevüz gerek anlara ‘ilm bile, daḫı degül-idük biz ***ġāyiblerden***.”131a/7=007/7

nesil "nesil" 217a-6

“ ‘Adn uçmaḳları, gireler aña daḫı ol kim eyü oldı atalarından, daḫı ‘avratlarından, daḫı ***nesillerinden***.”217a/6=013/23

1.4.Hece Kaynaşması

Ünlüyle biten bir kelime, ünlüyle başlayan bir ek aldığı zaman ünlülerden biri düşerek iki kelime birleşir. Düşme sonunda kalıplaşmış sözler ortaya çıkmıştır. Bunların büyük kısmını bugün de kullanmaktayız.

nesne < ne + ise + ne "nesne" 447a-1

“Pes nice olur ḥālleri kendülere ögüt virilen ***nesne*** geldükde.”447a/1=047/18

niçün < ne + içün "niçin" 51a-5, 54b-2

“İy kitāb ehli, ***niçün*** kāfir olursız Tañrı Ta‘ālā āyetlerine siz ḥaḳ iduğına ṭanuḳluḳ virürken?”51a/5=003/70

şimdi < şu + imdi "şimdi" 446b-6

“Anlaruñ niçesi saña ḳulaḳ dutarlar, ḥattā ki senüñ ḳatuñdan çıḳsalar eydürler ‘ilm virilen kişilere: Ne eyitdi, ne nesne söyledi ***şimdi***?”446b/6=047/16

şol < şu + ol "şu" 133a-2

“Şol āyetlerindendür Tañrı Ta‘ālānuñ.”133a/2=007/26

1.5.Ünlü Uyumu

1.5.1.İncelik-Kalınlık Uyumu

Ünlülerin incelik-kalınlık bakımından uyumu Eski Anadolu Türkçesi’nde çok kuvvetlidir. Kelimenin ilk hecesindeki ünlü kalınsa, sonra gelen bütün ünlülerin kalın; ince ise sonra gelen bütün ünlülerin ince olması şeklindedir. Alıntı kelimeler bu kuralın dışındadır.

"+lıġ, +lig, +lıḳ, +lik" soyut isim eki

düşmanlıḳ "düşmanlık" 11b -5, 57a-1

“Ẓāhir olursız anlar üstine yazuḳlar işlemek bile, ***düşmanlıḳ*** bile, ẓulm bile.”11b/5=002/85

faḳīrlıḳ "fakirlik" 165a-5, 181a-4

“Eger ***faḳīrlıḳdan*** ḳorḳsañuz bay eyleyiser sizi Tañrı Taʿālā fażl kereminden eger dilese.”165a/5=009/28

kāfirlıḳ "kafirlik" 79b-8

“Tañrıdan isterler ki kāfir olasız özleri kāfir olġan gibi, ḥattā ***kāfirlıḳda*** berāber olasız.”79b/8=004/89

münāfıḳlıḳ "iki yüzlülük" 171b-4

“Anuñ ʿaḳabince ***münāfıḳlıḳ*** geldi yüreklerine ḳıyāmet günine degin muḫālefet itdüklerinden ötürü Tañrıya vaʿde eyledüklerini, daḫı yalan söyledükleri sebebi-y-ile.”171b/4=009/77

pādişāhlıḳ "padişahlık" 397a-7

“Eyitdi: Yā Rabb, baña günāhum bağışla ve bir ***pādişāhlıḳ*** baña bağışla ki hīç kimseye lāyıḳ olmasa benden ṣoñra, didi.”397a/7=038/35

Bazı kelimelerde iki farklı kullanımına rastlanmaktadır.

helāklik "helaklık" 8a-7, 10b-7

“Pes indürdük ol ẓālimler üstine ***helāklik*** gökden fısḳları sebebi-y- ile.” 8a/7=002/59

helāklıḳ "helaklık" 314a-1

“Daḫı ḳaçan bıraġılsa anlar andan ṭar yire, elleri ayaḳları boġazlarına bağlanup duʿā idüp ol vaḳtda ***helāklıḳ*** diyeler.”314a/1=025/13

ẕelīllik "horluk,alçaklık"8b-6, 56a-3

“***Ẕelīllik*** düşdi üzerlerine, her ḳanda olsalar dutulurlar.”56a/3=003/112

ẕelīllıḳ "horluk, alçaklık" 182a-4

“Daḫı yitişür anlara ***ẕelīllıḳ***.”182a/4=010/27

"-ki" aitlik eki

Bugün uyuma uymayan "-ki" aidiyet ekinin Eski Anadolu Türkçesi’nde kalın şeklinin mevcut olması dikkat çeken özelliklerdendir.

arasındaġı "arasındaki" 519a-8

“Gökleri yaradan ve yirleri ve ikisi ***arasındaġı[ları]*** daḫı yaradan Tañrı Taʿālādur.”519a/8=078/37

ṣoñraġı "sonraki" 390b-8

“Daḫı anuñ adını añılur ḳılduḳ ***ṣoñraġı*** ümmetler arasında.”390b/8=037/78

"+ken, (i)ken" zarf fiil eki

Eski Türkçe devresinde mevcut olduğu halde, "iken" zarf fiil eki uyuma tabi tutulmamıştır.

kāfir-iken "kafirken" 69b-7, 172b-4

“Ol kişilerüñ daḫı tevbesi ḳabūl olmaz, ölürler anlar ***kāfir-iken***.” 69b/7=004/18

ẓālimler-iken "zalimlerken" 81b-4

“Taḥḳīḳ ol kişiler ki feriştehler cānların ḳabż eyler ***ẓālimler-iken*** nefslerine, eyideler anlara: Ne iş üstine-y-idüñüz?”81b/4=004/97

1.5.2 Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu

İlk hecesi düz ünlü ile başlayan bir kelimenin sonraki hecelerindeki ünlüler de düz olmalı; ilk hecesinde yuvarlak ünlü bulunan bir kelimenin sonraki hecelerindeki ünlüler de düz geniş ya da yuvarlak ünlüler olmalıdır.

Eski Anadolu Türkçesi’nde Eski Türkçede olduğu gibi düzlük-yuvarlaklık bakımından vokal uyumu sağlam değildir.

Bazı ekler kökün ünlüsü düz de olsa, yuvarlak da olsa daima düz yazılmaktadır, ancak bazı kelimelerin her iki hâli de vardır.

"+ı, +i ; +(n)ı, +(n)i ; +(y)ı, +(y)i" yükleme hali eki

ādemī "adamı" 221a-4, 223b-8

“Eyitdiler: Degülsiz siz illā ***ādemī*** bizcileyin”221a/4=014/10

adını "ismini" 126b-4

“Daḫı niçe davarlar arḳasını ḥarām eylediler, daḫı niçe davarlar üstine añmazlar Tañrı Ta‘ālā ***adını*** anuñ üstine.”126b/4=006/138

‘ahdümi "yeminimi" 6a-8

“Daḫı yirine getürüñüz benüm buyruḳlarumı, ***‘ahdümi.***”6a/8=002/40

dünyāyı "dünyayı" 84b-6

“Daḫı kim ki şeyṭānı dost idine Tañrı Ta‘ālādan özge, ulu ziyān eylemek ***dünyāyı*** ve āḫireti.”84b/6=004/119

"+ı, +i; +sı, +si " iyelik eki

(ḳıyāmet) güni "günü" 49b-5

“Ẕikr eyle ol vaḳtı ki Tañrı Ta‘ālā eyitdi ‘Īsāya: Ben seni ḳabż eyler-men, daḫı göge çıḳarur-men benüm ḥażretüme, daḫı arıdur-men seni ol kişilerden kim kāfir oldılar, daḫı saña tābi‘ olanları ḳılur-men kāfirler üstine ḳahr eyleyiciler ḳıyāmet ***günine*** degin.”49b/5=003/55

(tañrı) raḥmeti "rahmeti" 174b-2

“Givürse gerek anları Tañrı Ta‘ālā ***raḥmetine***.”174b/2=009/99

(ādem) oġlı "oğlu" 512a-4

“Bu degüldür, illā ādem ***oġlı*** sözi, didi.”512a/4=074/25

(anlaruñ) sözi "sözü" 214b-8, 387a-7

“Daḫı eger ṭañlasañ ṭañdur anlaruñ ***sözi***, ol vaḳt kim olduḳ mı ṭopraḳ, bayıḳ biz mi yaratmaḳdavuz yiñi?” 214b/8=013/5

"+dı, +di" görülen geçmiş zaman teklik 3.kişi

arturdı "artırdı" 35a-8

“Eyitdi nebīleri: Tañrı Ta‘ālā iḫtiyār eyledi Ṭālūtı sizüñ üstüñüze, daḫı ***arturdı*** anuñ ḳuvvetini ‘ilmde ve tende.”35a/8=002/247

başladı "başladı" 198a-6

“Şefā‘at dilemege ***başladı*** bizden Lūṭ ḳavmine.”198a/6=011/74

buyurdı "emretti" 133a-7

“Daḫı Tañrı Ta‘ālā ***buyurdı*** bize anı.”133a/7=007/28

çıḳardı "çıkardı" 133a-4

“***Çıḳardı*** ikisinüñ üstinden ḳumāşlarını cennetüñ göstermeg-içün ikisine ‘avretlerini.”133a/4=007/27

didi "dedi" 11a-7, 50a-4

“Yaratdı anı ṭopraḳdan, andan ṣoñra aña ol ***didi***; pes oldı, vücūda geldi.”50a/4=003/59

düşdi "düştü" 15a-2

“Kim ki tebdīl eylese küfri īmān yirine, taḥḳīḳ azdı, ıraḳ ***düşdi*** doġrı yoldan.”15a/2=002/108

ḳoydı "koydu" 210a-3

“Pes ol vaḳt tamām eyledi yaraḳlarını altun ölçüyi ḳardaşı yükine ***ḳoydı***.”210a/3=012/70

oldı "oldu" 132b-3

“Pes ḳaçan kim dad iderler aġacı, bellü ***oldı*** ikisine ‘avretleri, daḫı başladılar bulmaġa ikisi üstlerine cennet yapraḳlarından.”132b/3=007/22

uydı "uydu" 202a-7

“Daḫı ẓālimler ***uydı*** dünyānuñ leẕẕetine, daḫı anlar yaman kişiler-idi.”202a/7=011/116

yaratdı "yarattı" 136b-5

“Taḥḳīḳ sizüñ Tañrıñuz ol Allāhdur ki ***yaratdı*** gökleri, daḫı yirleri altı günde.”136b/5=007/54

"mı, mi" soru eki

Eski Türkçede yuvarlak olan bu ek metinde düz kullanılmıştır.

alur mısız "alır mısınız" 70a-6

“Bir nesne ***alur mısız*** bühtān-ıla ulu günāh-ıla?”70a/6=004/20

bulduñuz mı "buldunuz mu" 135b-2

“Siz daḫı ***bulduñuz mı*** Tañrı Ta‘ālā size va‘de eyledügini ḥaḳḳ-ı sābit?”135b/2=007/44

buyurur mı "buyurur mu" 199b-1

“Eyitdiler: Yā Şu‘ayb, senüñ namāzlaruñ saña ***buyurur mı*** kim biz ḳoyavuz atalarumuz ṭapduġı ma‘būdları, yā işleyevüz māllarumuzda ne ki dilesevüz.”199b/1=011/87

ḳaytarurlar mı "kaytarırlar mı " 151b-8

“Pes ḳıġıruñuz anlara, görüñüz size cevāb ***ḳaytarurlar mı***?”151b/8=007/194

olduñuz mı "oldunuz mu" 45b-3

“Daḫı eyit ol kişiler kim kitāb virildiler, ümmīlere daḫı kitāb gelmedi anlara: Müselmān ***olduñuz mı***?”45b/3=003/20

olur mı "olur mu" 116a-4, 216a-6

“Eyit yā Muḥammed: Berāber ***olur mı*** gözsüz bile görici kişi?”116a/4=006/50

varur mısız "varır mısınız" 139b-3

“Taḥḳīḳ siz ***varur mısız*** er kişilere şehvet-içün ‘avratlardan özge.”139b/3=007/81

"+cı,+ci" isimden isim yapma eki

Bu ek devamlı olarak +cı,+ci dar biçiminde bulunur.

ḳapucı "kapıcı" 209a-2

“Yūsuf ***ḳapucılarına*** eyitdi: Ḳıluñuz biżā‘atlarını yükleri içine.”209a/2=012/62

yalancı "yalancı" 395a-2

“Daḫı kāfirler eyitdi: Bu kişi ***yalancı*** cāẕūdur, didiler.”395a/2=038/4

yardımcı "yardımcı" 104a-7

“Daḫı yoḳdur ẓālimlere hīç ***yardımcı***, ‘aẕābdan ḳurtarıcı.”104a/7=005/72

"-(ı)n, -(i)n" fiilden fiil çatı eki

givürinildi "sokuldu" 222b-6

“Daḫı ***givürinildi***, anlar kim īmān getürdiler, daḫı işlediler eyü işler, uçmaḳlar aḳar altından ırmaḳlar, ebedī ḳalıcılar-iken anuñ içinde.”222b/6=014/23

görinür "görünür" 218b-2

“Eyit: Ad virüñ anlara, yā ḫaber virür misiz aña anı kim bilmez yirde, ya ***görinür*** sözden.”218b/2=013/33

idindi "edindi" 16a-2, 428b-8

“Eyitdiler ki: ***İdindi*** Tañrı Ta‘ālā oġul.”16a/2=002/116

indürinildi "indirildi" 214a-5

“Daḫı ol kim ***indürinildi*** saña Çalabuñdan.”214a/5=013/1

olındı "olundu" 506a-5

“Ḥattā yitişince anlar ol güne, va‘de ***olındılar***.”506a/5=070/42

Metinde az da olsa yuvarlak şekline rastlarız.

olundı "olundu" 222b-1

“Daḫı eyitdi şeyṭān ol vaḳt ki tamām ***olundı*** iş.”222b/1=014/22

uyundı "uyuldu" 222a-7

“Bayıḳ biz olduḳ size ***uyundı***.”222a/7=014/21

"-(ı)l, -(i)l" fiilden fiil edilgenlik eki

adanılmışdur "takdir edilmiştir" 221a-4

“Daḫı girü ḳoya sizi bir zamāna degin ***adanılmışdur***.”221a/4=014/10

bezenildi "süslendi" 44b-5

“***Bezenildi*** ādemīlere şehvetler sevmek ‘avratlardan, oġlanlardan daḫı aġır yükler dartılmışlar altundan ve gümişden, daḫı ḳıymetlü atlardan, deve, ḳoyun, ṣıġır gibi daḫı yılḳılardan daḫı ekinlerden ol sevinmegidür dünyā dirliginüñ.”44b/5=003/14

biçildi "ölçüldü" 290a-4

“Pes kāfir olanlara ṭonlar ***biçildi*** oddan.” 290a/4=022/19

yiñildiler "mağlup oldular" 142b-7

“Pes ***yiñildiler*** ol vaḳtda ve döndiler şehrlerine ẕelīllik bile.”142b/7=007/119

Metinde az da olsa yuvarlak şekline rastlarız.

buyruldı "emredildi" 76a-5

“Taḥḳīḳ anlara ***buyruldı*** ki kāfir olalar aña ve ister şeyṭān ki azdura anları ıraḳ azdurmak, doğru yoldan çıḳar[maḳ].”76a/5=004/60

"-mış,-miş" öğrenilen geçmiş zaman 3.kişi eki

Eski Türkçede kökün ünlüsüne göre düz veya yuvarlak olabilen ek Orta Türkçede ve metinimizde daima düz yazılmaktadır.

görmiş "görmüş" 496b-4

“Ola kim nebīnüñ Tañrısı eger Muḥammed sizi boşasa, sizüñ yirüñüze sizden yaḫşı ‘avratları vire aña, Müselmān ‘avratlar, mü’mineler, du‘ā idiciler, tevbe idiciler, ‘ibādet idiciler, seyāḥat idiciler, er ***görmiş*** ‘avratlar, daḫı ḳız oġlanlar.”496b/4=066/5

ḳarışmış "karışmış" 253a-3, 262a-8

“Ḥattā ki güneş batduġı yire yitişdi, ṭapdı anı baḳar bir bıñar içinde ḳara balçıḳ bile ***ḳarışmış***.”262a/8=018/86

ḳaynamış "kaynamış" 290a-5

“Dökülür anlaruñ başları üstinde ***ḳaynamış*** ṣular.”290a/5=022/19

olmış "olmuş" 358b-5, 473a-4

“Taḥḳīḳ ol vācib ***olmış*** işlerdendür.”358b/5=031/17

ögülmiş "övülmüş" 220a-1

“Rabbüñ iẕni-y-le yolından yaña beñdeşsüzüñ ***ögülmiş***.”220a/1=014/1

ṣaḳlanmış "saklanmış" 282a-4

“Daḫı gökleri üstlerine istirāḳ yapmaḳdan ***ṣaḳlanmış*** saḳf eyledük ve kāfirler anuñ āyetlerinden ġāfillerdür, fikr eylemezler.”282a/4=021/32

yarılmış "yarılmış" 254a-7, 363a-1

“Daḫı biz eyleyecek-biz anuñ üstinde olanı, ***yarılmış*** ḳara ṭopraḳ.”254a/7=018/8

yazılmış "yazılmış" 225b-5

“Daḫı helāk eylemedük hīç köy, illā anuñdur ***yazılmış*** kim bilinmişdür.”225b/5=015/4

"-sın, -sin" teklik 2.kişi eki

Metinde ekin ünlüsü daima düz yazılmıştır.

çıḳarasın "çıkarasın" 219b-6

“Kitābdur ya‘nī Ḳur’āndur, indürdük anı saña, tā ***çıḳarasın*** ādemīleri ḳarañuluḳdan aydınlıġa Rabbüñ iẕni-y-le yolından yaña beñdeşsüzüñ ögülmiş.”219b/6=014/1

göresin "göresin" 288a-3

“Daḫı ḫalḳı esrük gibi ***göresin*** anlar esrük degüller-iken.”288a/3=022/2

götüresin "götüresin" 97b-2

“Ben ister-men ki benüm yazuġum ***götüresin*** senüñ yazuġuñ bile, olasın cehennem ehlinden.” 97b/2=005/29

oḳuyasın "okuyasın" 218a-1

“Tā ***oḳuyasın*** anlara anı kim vaḥy eyledük saña.”218a/1=013/30

olasın "olasın" 267a-8

“Sen şeyṭāna yaḳın ***olasın*** la‘netde.”267a/8=019/45

ṣanasın "sanasın" 149b-1, 153b-3, 184a-3

“***Ṣanasın*** ki bir bulıt idi.”149b/1=007/171

"+ġıl, +gil " teklik 2.kişi emir eki

Metinde ekin pek fazla örneği yoktur.

bilgil "bil" 38a-6

“Daḫı ***bilgil*** ki Tañrı Ta‘ālā ‘azīzdür, ḥikmetler issidür.”38a/6=002/260

ḳılġıl "yap" 38a-5, 48a-4

“Tañrı Ta‘ālā eyitdi: Ol dört cins ḳuşlardan biri birine ḳarışdurup dög anları sen, andan ṣoñra ***ḳılġıl*** her ṭaġ üstine anlardan bir bölük, andan ṣoñra iste anları çaġırup saña gelsünler yürüyüp.”38a/5=002/260

uyġıl "uy" 120b-4

“Pes anlar hidāyetine ***uyġıl***.”120b/4=006/90

"+lıḳ, +lik" isimden isim yapma eki

Eski Türkçede kökün ünlüsüne göre değişen ek metnimizde genelde düz yazılmış, birkaç örnekte de yuvarlak şekilde yazılmıştır.

aḳlıġı "beyazlığı" 515b-5

“Ṣāflıġı şırça levninde, ***aḳlıġı*** gümiş levninde, anı nefslerinde taḳdīr itdiler.”515b/5=076/16

aydınlıḳ "aydınlık" 283b-1, 342b-7

“Daḫı ***aydınlıḳ*** virdük, daḫı ögütler virdük andan ḳorḳanlara.”283b/1=021/48

giñlik "genişlik" 35a-7, 82a-2

“Daḫı virilmedi ***giñlik*** māldan, ya‘nī faḳīrdür.”35a/7=002/247

iminlik "eminlik" 60b-4, 119b-8

“Andan ṣoñra indürdi sizüñ üstüñüze ḳayġıdan ṣoñra ***iminlik***.”60b/4=003/154

Metinde rastladığımız yuvarlak şekiller:

eylük "iyilik" 332a-5, 359a-5

“Daḫı şehrde ṭoḳuz kişi var-ıdı ki fesād iderlerdi yir yüzinde, ***eylük*** eylemezlerdi.”332a/5=027/48

ḫoşluġıyla "hoşluğuyla" 67a-6

“Daḫı virüñüz ‘avratlara kābinlerini, pes eger yürekleri ***ḫoşluġı-y-la***.”

ḳulluġına "kulluğuna" 91b-1, 264a-6

“Daḫı kim ‘ārlansa anuñ ***ḳulluġına***, daḫı büyüklense pes dirse gerek Tañrı Ta‘ālā anları ḥażretine barçası[nı].”91b/1=004/172

"-ıcı, -ici" fiilden isim yapma eki

azdurıcı "azdıran" 337a-4

“Taḥḳīḳ ol ***azdurıcı***, ulu düşmandur, didi.”337a/4=028/15

bilici "bilen" 94a-7, 101b-7

“Tañrıdan ṣaḳınuñuz, taḥḳīḳ Tañrı Ta‘ālā ***bilicidür*** yürekden geçen fikrleri.”94a/7=005/7

eyleyici "yapan" 17b-2

“Taḥḳīḳ sensin işidici, bilici, du‘ālar ḳabūl ***eyleyici***.”17b/2=002/127

görici "gören" 245a-1, 246a-4

“Daḫı yitişür senüñ Çalabuñ, ḳullarınuñ günāhlarını bilicidür, ***göricidür***.”245a/1=017/17

işidici"işiten" 31a-8, 37a-6

“Tañrı Ta‘ālā ***işidicidür***, bilicidür.”31a/8=002/227

ḳorḳıdıcı "korkutan" 96a-7

“İy kitāb ehli, taḥḳīḳ size geldi bizüm peyġamberümüz beyān eyler size, peyġamberler kesildügi zamānda, ḥattā ki eyitmeyesiz gelmedi bize muştılayıcı cenneti, ne daḫı ***ḳorḳıdıcı*** cehennemden.”96a/7=005/19

ṭurıcı "durucu" 218b-1

“Pes ol kim ***ṭurıcıdur*** her bir nefs üzere ya‘nī gözedicidür, anuñla ḳazandı.”218b/1=013/33

"-sız, -siz" çokluk 2.kişi eki

añlayasız "anlayasınız" 203a-2

“Ola kim ***añlayasız***.”203a/2=012/2

bilmezsiz "bilmezsiniz" 29b-5, 32b-5

“Tañrı Ta‘ālā bilür size ḫayrlu olġanı, şerlü olġanı, siz ***bilmezsiz***.”29b/5=002/216

bitürürsiz "bitirirsiniz" 473a-3

“Siz mi ***bitürürsiz*** anı, yā biz mi bitürürüz?”473a/3=056/64

degülsiz "değilsiniz" 128a-8, 199a-6

“Siz ***degülsiz*** illā dilsüzler ki ḥaḳ söylemezsiz.”128a/8=006/148

dilersiz "dilersiniz" 221a-4

“***Dilersiz*** kim yıġasız bizi andan kim oldı ṭapar atalarumuz.”221a/4=014/10

görürsiz "görürsünüz" 121a-7, 214b-1

“***Görürsiz*** anları.”214b/1=013/2

1.6.Ünsüz Değişmeleri

1.6.1 Akıcılaşma

"d >y"

Eski Türkçedeki "d" Eski Anadolu Türkçesinin başında "y" olmuştur.

ayaḳ "ayak"239b-6, 290b-8

“Pes ***ayaḳ*** ṭayanur berkitdükden ṣoñra.”239b/6=016/94

ayrıl- "ayrılmak" 144a-2, 212a-7

“Pes gönderdük anlar üstine ṭā‘ūnı, daḫı çekirgeyi, ḳurādları daḫı ḳurbaġaları, daḫı ḳanı gönderdük biri birinden ***ayrılmış*** āyetler.”144a/2=007/133

ayruḳ "ayrı" 131a-3, 216a-4

“Daḫı uymañuz andan ***ayruḳ*** kimseler dīnine.”131a/3=007/3

büyük "büyük" 389b-7

“Gözleri sürmelü, ***büyük*** gözlüler, ayırtlanmış yumurdaya beñzerler.”389b/7=037/49

eyle-"yapmak" 134a-1

“Eyit: Ḥarām eylemedi Çalabum, illā yaman işleri, ol kim āşikāre oldı andan, daḫı ol kim gizlü oldı, ḫamrı daḫı ḥarām ***eyledi***, ẓulmı daḫı ḥarām ***eyledi*** ḥaḳsuz yire, daḫı ḥarām eyledi ortaḳ dutmaġı Tañrıya indürmedügi nesneyi ḥüccetsüz, delīlsüz; söylemegi daḫı ḥarām eyledi Tañrı Ta‘ālā ḥaḳḳına bilmedü[gü]ñüz nesneyi.”134a/1=007/33

eyü "iyi" 135a-4

“Anlar kim īmān getürdiler daḫı işlediler ***eyü*** işler.” 135a/4=007/42

gey-"giymek" 112a-1

“Daḫı ***geydürürdük*** anlara anlar geydüginden.”112a/1=006/9

ḳoy- "koymak" 82b-5

“Daḫı günāh yoḳdur üstüñüze, eger zaḥmet olsa size yaġmurdan, yā ḫasta olsañuz silāḥlaruñuzı ***ḳoymaḳda*** yazuḳ yoḳdur.”82b/5=004/102

ḳuyu "kuyu" 203b-7, 204a-4

“Anlaruñ birisi eyitdi ki Yehūdādur: Yūsufı öldürmeñ, lākin ***ḳuyuya*** bıraġuñuz, alsun gitsün anı misāfirlerüñ niçesi, eger siz benüm meşveretüm işlerseñüz, didi.”203b/7=012/10

uyḳu "uyku" 154a-2

“Ẕikr eyleñüz ol vaḳtı ki ḳapladı uyuḳlamaḳ bile iminlik, ḳorḳuda ***uyḳu*** olmaz.”154a/2=008/11

1.6.2 Dudaksılaşma

"-ġ-> -v-"

givüre "ekleye" 105b-5, 512a-1

“Daẖı umaruz ki bizi ***givüre*** Çalabumuz ṣāliḥ ḳavmler içine.”105b/5=005/84

ṣovuḳ "soğuk" 39a-6, 284b-3

“Sever mi birüñüz kim bostānı ola ẖurmā aġaçlarından, daẖı üzüm aġaçlarından, aḳar ola anuñ altından ırmaḳlar, ola anuñ ol bostānı içinde cemī‘ yemişler, daẖı yitişe üzerine ḳocalıḳ, daẖı anuñ kiçi, ża‘īf ẕürriyeti ola, pes yitişse ol bostāna bir ḳatı ***ṣovuḳ*** yil ki içinde od ola, daẖı bostānı barça yandura.”39a/6=002/266

1.6.3 Ötümlüleşme

"t/d"

Eski Anadolu Türkçesinde kelime başı t-/d- meselesi karışıktır. Bu meselenin tam olarak çözülememesi Arap alfabesinin Türkçede kullanılmasındaki sorunlardan kaynaklanmaktadır. Günümüzde t-/d- meselesinin karışık olmasının nedeni de İstanbul ağzının Anadolu ağızlarına göre farklar taşımasıdır(Akca,2007: 8; Timurtaş,1976: 341).

Eserde "t" ünsüzüyle başlayan bazı kelimelerin hiç "d"li şekilleri görülmemektedir. Bazılarının ise hem "d"li hem de "t"li şekilleri vardır.

1.6.3.1.Kelime Başında Ötümlüleşme (t-> d-)

Eski Türkçe ve Orta Türkçede "t" olan ses ötümlüleşerek "d" olmuştur.

deg-"değmek" 39a-3

“Eger ***degmese*** aña ulu dānelü yaġmur, pes kiçi dānelü ***degmiş*** ola.”39a/3=002/265

degül "değil" 403b-7

“İntiḳām issi ***degül*** midür?”403b/7=039/37

demür "demir" 263a-3

“Getürüñüz baña ***demür*** kesiklerin, ḥattā ki berāber eyledi iki ṭaġ arasını.”263a/3=018/96

deñiz "deniz"144a-6

“Pes intiḳām eyledük anlardan, ġarḳ eyledük anları ***deñiz*** içinde, anlar yalanladuḳları-çun bizüm āyetlerümüzi.”144a/6=007/136

depren- "kımıldamak" 364b-5

“Ol vaḳtda ṣınandı mü’minler, daẖı ***deprendiler*** ḳorḳudan ḳatı ***deprenmek***.”364b/5=033/11

deve "deve" 138b-6

“Tañrı ***devesidür***, size bir āyetdür.”138b/6=007/73

diri "canlı" 143a-7, 144b-7

“Eyitdi Fir‘avn: öldürür-biz anlaruñ oġlanlarını, daḫı ***diri*** ḳoyar-biz ‘avratlarını.”143a/7=007/127

doġru "doğru" 21b-2

“Taḥḳīḳ ol kişiler kim gizlerler biz indürdügümüz ḥükmleri, ***doġru*** yolı daḫı biz beyān eylegenden ṣoñra anı ḫalḳa kitāb içinde.”21b/2=002/159

dört "dört" 31a-7

“Ṣaḳlaşmaḳ gerek ***dört*** ay.”31a/7=002/226

döşek "döşek" 273b-2

“Ol Tañrı ki yirleri size ***döşek*** eyledi, daḫı size ṭaġlarda ve derelerde ve beriyyeliklerde yollar düzetdi ve indürdi gökden yaġmurları.”273b/2=020/53

dur-"durmak"28b-7, 34a-5

“Daḫı ol kişiler kim Tañrıdan ḳorḳarlar, anlaruñ üstine ***dururlar*** ḳıyāmet güninde.”28b/7=002/212

Eski ve Orta Türkçede "-t" olup metinde bu sesi koruyanlar:

ṭaġ "dağ" 93a-1, 195a-1

“Ol gemi yürürdi anlar-ıla ***ṭaġlar*** gibi mevcler içinde.”195a/1=011/42

ṭanuḳ "tanık" 89b-6, 108b-3

“Daḫı ḳıyāmet güninde anlar üstine ***ṭanuḳ*** olsa gerek.”89b/6=004/159

ṭarlıḳ "darlık" 295b-7

“Ol Allāh sizi iḫtiyār eyledi, daḫı sizüñ üstüñüze dīn-i İslām içinde zaḥmet ve ***ṭarlıḳ*** ḳılmadı.”295b/7=022/78

ṭaş "taş" 38b-7

“Anuñ meseli ol yaṣṣı ***ṭaşa*** beñzer ki üstinde ṭopraḳ vardur, pes doḳındı aña ulu dānelü yaġmur yuyup aldı, pes ḳoydı ol ṭaşı hīç ṭopraḳsuz.”38b/7=002/264

ṭoġru "dogru" 192a-7

“Ol kimse ki ***ṭoġru*** yol üstinedür özini yaradan Tañrıdan, daḫı tābi‘ olan aña ṭanuḳ Tañrıdan ḥaḳlıġına ki Ḳur’āndur.”192a/7=011/17

ṭoḳuz "dokuz" 256b-1

“Daḫı uyuḳlayup ḳaldılar maġāralarında üç yüzyıl, daḫı ***ṭoḳuz*** yıl art[ur]dılar, yā ehl-i kitāb bunuñ gibi eyitdi.”256b/1=018/25

ṭol- "dolmak" 385a-7

"Bir āyet daḫı anlara ki getürdük ẕürriyetlerini Nūḥ-ıla, ***ṭolmış*** gemi içinde ki Nūḥ gemisidür."385a/7=036/41

ṭoñuz "domuz" 23a-4

"Ḥarām eylemedi Tañrı Ta'ālā üstüñüze illā murdār olmışları, daḫı ḳanı, daḫı ***ṭoñuz*** etini, daḫı anı kim boġazlandı Tañrıdan özge kimse adı-y-la."23a/4=002/173

Bazı kelimeler metinde her iki şekilde de görülür:

doġru"doğru" 21b-2

"Taḥḳīḳ ol kişiler kim gizlerler biz indürdügümüz ḥükmleri, ***doġru*** yolı daḫı biz beyān eylegenden ṣoñra anı ḫalḳa kitāb içinde."21b/2=002/159

ṭoġru "doğru" 218a-5

"İy bilmedi mi anlar kim īmān getürdiler, eger dilese Tañrı ***ṭoġru*** yol göstere-di ādemīlere hep."218a/5=013/31

darlıḳ "darlık" 334a-1

"Daḫı ḳayġurma anlar üstine, ***darlıḳ*** içinde daḫı olma anlar mekr eyledüginde."334a/1=027/70

ṭarlıḳ "darlık"177a-1

"Taḥḳīḳ tevbesin ḳabūl eyledi Tañrı Ta'ālā nebīnüñ, daḫı muhācirlerüñ, daḫı enṣārlaruñ ki uydılar nebīye ***ṭarlıḳ*** vaḳtında, yaḳın olduḳdan ṣoñra şek düşmek yüreklerine anlar nicesinüñ."177a/1=009/117

tüken-"tükenmek" 445b-1

"Ḳaçan anları muḥkem ḳırsañuz, anları yesīr itseñüz, muḥkem baġlañuz, yā minnet idüp ṣalıviresiz, yā anları ṣatasız, ḥattā ṣavaş ***tükenince***, silāḥları götürülince."445b/1=047/4

düken-"tükenmek"264a-3

"Eyit yā Muḥammed: Eger deñizler ḥibr olsa-y-dı, Tañrı Ta'ālānuñ kelimātına deñizler ***dükenürdi***, dükenmezden burun Tañrı Ta'ālānuñ kelimeleri."264a/3=018/109

"t" ünsüzüyle başlayan bazı kelimelerin hiç d'li şekilleri görülmemektedir.

tütün (d'li şekli hiç görülmez) 417a-4, 434b-6

"Andan ṣoñra ḳaṣd itdi gögi yaratmaġa ol ***tütün-iken***."417a/4=041/11

tiken (d'li şekli hiç görülmez) 538b-4

"Avratı daḫı Ebū Lehebüñ odun getüricidür, ***tiken*** bıraġur-ıdı nebī yolına."538b/4=111/4

1.6.3.2.Kelime Sonunda Ötümlüleşme (-t> -d)

bulıdı "bulutu" 215b-5

“Ol oldur gösterür size yıldırım ḳorḳmaġ-ıçun, daḫı ummaġ-ıçun daḫı ḳoparur ***bulıdı*** aġır-ıla.”215b/5=013/12

eyid "söyle" 15b-1

“***Eyid*** yā Muḥammed: Getürüñüz delīllerüñüzi, eger siz girçekler-iseñüz.”15b/1=002/111

eydür "söyler" 168a-3

“Daḫı anlaruñ nicesi ***eydür*** saña: Yā Muḥammed, destūr vir baña oturmaġa, daḫı fitne[ye] bıraḳma beni, dir.”168a/3=009/49

işidür "işitir" 169a-8

“Daḫı anlaruñ niçesi incidürler peyġamberi ve eydürler: Ol ḳulaḳdur, barça a‘żāsı ***işidür***, dirler.”169a/8=009/61

yaradıcı "yaratıcı" 378a-3

“***Yaradıcı*** var mıdur Tañrıdan özge ki rızḳ virici gökden ve yirden?”378a/3=035/3

ẕikr id "zikir et" 38a-2

“Daḫı ***ẕikr id*** yā Muḥammed ol vaḳtı kim İbrāhīm eyitdi: Yā Rabbi göster baña göreyin neçük dirildürsin ölüleri.”38a/2=002/260

"k/g"

Eski Türkçedeki k-’ler Eski Anadolu Türkçesinde g- olarak değişmiştir. Ancak bazı kelimelerde değişmediği de görülür.

1.6.3.3.Kelime Başında Ötümlüleşme (k-> g-)

gel- "gelmek" 12a-8, 16a-5

“Daḫı ol vaḳt kim kitāb ***geldi*** anlara Tañrı Ta‘ālā ḳatından, girçek dutucı, ḳatlarında olan kitābı ki Tevrītdür.”12a/8=002/89

getür- "getirmek" 143a-1

“Īmān mı ***getürdi-siz*** aña, size ben destūrumdan burun?”143a/1=007/123

git- "gitmek" 145a-6

“Düşdi Mūsā, çaġırup uşşı ***gitdi***.”145a/6=007/143

gök "gök" 387b-5

“Daḫı ol kimse ki yaratdı ***gökleri*** ve yirleri.”387b/5=036/81

göñül "gönül" 217b-7

“Āgāh oluñ Tañrıyı añmaġ-ıla dölenür ***göñüller***.”217b/7=013/28

güç "güç" 234a-1

"Daḫı and içdiler Tañrı Ta'ālā adı-y-la ***güçleri*** yitişdügince ki Tañrı Ta'ālā diriltmez ölenleri, didiler."234a/1=016/38

gündüz "gündüz" 179b-1

"Taḥḳīḳ gelüp gitdüginde gice ve ***gündüz*** daḫı ol nesnelerde Tañrı Ta'ālā yaratdı göklerde daḫı yirlerde āyetler vardur bir ḳavme ki Tañrıdan ḳorḳarlar."179b/1=010/6

Aşağıdaki kelimelerin bugün de "k" sesi taşıdığını göz önünde tutarak ses değişimine uğramadığını söyleyebiliriz.

kendü "kendi" 343b-4

"Bilmedi mi ol kāfir ki Tañrı Ta'ālā helāk itdi ***kendüden*** burun geçen ümmetlerden ol kimseleri ki özinden ḳuvvetlüler idi ve özinden mālları çoġ-ıdı."343b/4=028/78

key "pek, iyice, gayet" 218a-2

"Anlar kāfir olurlar ***key*** raḥmet ḳılıcıya."218a/2=013/30

kiçi "küçük" 259a-4

"Daḫı eydürler: Helāklik oldı bize, ne oldı bu kitāba ki ḳoymaz ***kiçi*** günāhı ve daḫı ulu günāhı, illā anı ṣaymışdur."259a/4=018/49

kişi "kişi" 250a-3, 256a-2

"Ol günde ki da'vet ider-biz her ***kişiyi*** dīni bile."250a/3=017/71

1.6.3.4.Kelime Sonunda Ötümlüleşme (-ḳ>-ġ; -k>-g)

Ünlüyle başlayan ek alan bir kelimenin sonundaki ḳ ve k'ler iki ünlü arasında kalarak ötümlüleşmektedir.

aḳlıġı "aklığı" 515b-5

"Ṣāflıġı şırça levninde, ***aḳlıġı*** gümiş levninde, anı nefslerinde taḳdīr itdiler."515b/5=076/16

aşaġa "aşağıya" 88a-3

"Taḥḳīḳ münāfıḳlar yirleri cehennemüñ ***aşaġa*** dibindedür, daḫı ṭapmazlar özlerini 'aẕābdan ḳurtarıcı."88a/3=004/145

buyruġı "emiri" 164b-4, 189a-8

"Daḫı īmān getürmek yoḳdur bir nefse illā Tañrı Ta'ālā ***buyruġı*** bile."189a/8=010/100

dönmegi "dönmeyi" 100b-7

"Tañrı Ta'ālāyadur barçañuzuñ ***dönmegi***."100b/7=005/48

uçmaġı "cenneti" 104a-6

“Kim ki şirk getürse Tañrı Ta‘ālāya, taḥḳīḳ Tañrı ḥarām eyler anuñ üstine ***uçmaġı***.”104a/6=005/72

virmegi "vermeyi" 284b-7

“Daḫı namāz durġurmaġı ve zekāt ***virmegi***.”284b/7=021/73

"p/b"

1.6.3.5.Kelime Başında Ötümlüleşme (p-> -b)

Bazı kelimelerdeki b-’ler p-’ye dönmemiş kendini muhafaza etmiştir.

barmaḳ "parmak" 57a-4

“Hā siz hā anlar, siz anları seversiz, anlar sizi sevmezler, daḫı siz īmān getüresiz barça kitāblara, daḫı ḳaçan uġrasalar size eydürler biz īmān getürdük, daḫı ḳaçan ḫalvet olsalar dişlerler sizüñ üstüñüze ***barmaḳlarını*** ḳaḳımaḳdan.”57a/4=003/119

bıñar "pınar" 8b-1, 251b-4

“Pes aḳdı ol ṭaşdan on iki ***bıñar***.”8b/1=002/60

1.6.3.6.Kelime Sonunda Ötümlüleşme (-p>-b)

çalabum "tanrım, rabbim" 45a-3, 49b-2, 97a-3

“Mūsā eyitdi: İy ***Çalabum*** ben mālik degül-men illā nefsüme ve ḳardaşuma.”97a/3=005/25

"ç/c"

Kelime sonunda bulunan "ç" sesi, kelime ünlüyle başlayan bir ek aldığı zaman ötümlüleşir.

aġac "ağaç" 214b-6, 266a-2

“Daḫı yirde pārelerdür biri biri yanında olıcılar, daḫı bostānlar, üzümlerden, daḫı ekinden, daḫı ḫurmā ***aġacından***.”214b/6=013/4

güc "güç" 159b-2, 237b-1

“Daḫı yaraḳ eyleñ anlar-çun her ne ki ***gücüñüz*** yitişse ḳuvvetden ki oḳ atmaḳdur, daḫı atlar baġlamaḳdan ġazālıġa ḳorḳutmaġ-ıçun anuñ bile Tañrı Ta‘ālā düşmanlarını, daḫı sizüñ düşmanlaruñuzı, Mekke kāfirlerinden daḫı özge kāfirlerden.”159b/2=008/60

1.6.4 Sızıcılaşma

"ḳ/ḫ"

Bazı kelimelerde hece ve kelime sonundaki -ḳ’ler ile kelime içindeki ḳ’ler ḫ olmuştur.

daḫı "dahi" 4b-2, 5b-5

“***Daḫı*** bilür-men siz āşikāre eylegeni, yürekde yaşurġanı ***daḫı*** bilür-men.”5b/5=002/33

yoḫsulluḳ "fakirlik" 251a-4

“Daḫı ḳaçan ki ni‘metler virsevüz ādem oġlanlarına ṣaġlıḳ ve baylıḳ, yüz ḳaytarur ve ıraḳ ider özini tekebbürlik bile ve ḳaçan yitişse özine şer, ḫastalıḳ ve ***yoḫsulluḳ*** gibi, ümīẕ keser Allāh raḥmetinden.”251a/4=017/83

"b/v"

1.6.4.1.Kelime Başında Sızıcılaşma (b-> v-)

Eski Türkçedeki bazı kelimelerin başındaki b’ler Eski Anadolu Türkçesinde daha ilk zamanlarda v- olmuştur.

var "var" 2b-3, 9a-2

“Daḫı kim ki īmān getürse Tañrı Ta‘ālāya, ḳıyāmet günine daḫı inansa, daḫı ṣāliḥ ‘amel işlese, anlaruñ müzdi ***vardur*** Çalapları ḳatında.”9a/2=002/62

var- "varmak" 8b-6, 31a-2

“***Varuñuz*** Mıṣra.”8b/6=002/61

vir- "virmek" 25b-6, 31b-8

“Daḫı yimeñüz māllaruñuzı ortañuzda bāṭıl bile, rüşvet ***virüp*** anı ḥākimlere yimeg-içün, bir bölük ḫalḳ mālından bāṭıl bile siz bilürken.”25b/6=002/188

1.6.4.2.Kelime İçinde Sızıcılaşma (-b->-v-)

Eklerdeki -b->-v- değişikliği bildirmede ve fiil çekiminde kullanılan 1.şahsı gösteren -van, -ven,-vuz,-vüz ekleri ben ve biz zamirlerinden gelmektedir.

bilevüz "bilelim" 19b-1, 110a-1

“Eyitdiler: Dilerüz ki andan yiyevüz, daḫı yüreklerümüz muṭma’in ola, daḫı ***bilevüz*** ki sen girçek nebīsin, daḫı olavuz biz anuñ üstine ṭanuḳlardan.”110a/1=005/113

çıḳaravuz "çıkarayım" 221b-3

“***Çıḳaravuz*** yirümüzden, ya dönesiz dīnümüze.”221b/3=014/13

gösterevüz "göstereceğiz" 222a-8

“Eyitdiler: Eger yol göstere-di Tañrı, ṭoġru yol ***gösterevüz*** size.”222a/8=014/21

1.6.4.3.Kelime Sonunda Sızıcılaşma (b->v-)

ev "ev" 21a-7, 114a-6

“Pes her kim ki ḥac eylese Tañrı ***evine*** yā ‘umr[e] eylese, yazuḳ yoḳdur anuñ üstine ṭavāf eylemekde ol ikisi.”21a/7=002/158

sev "sevmek" 106b-8, 162a-4

“Daḫı Tañrı ***sever*** yaḫşıları.”106b/8=005/93

1.7.Ünsüz Düşmesi

1.7.1.İlk Ses "b-" ve Orta Hecede "-l-" Düşmesi

Eski Anadolu Türkçesi devresinin başında bol- fiilinde "b-" ve keltür-, oltur- kelimelerindeki "-l-" düşmüştür.

getür- "getirmek" 22a-6, 24a-2

“Daḫı ol kişiler kim īmān ***getürdiler***.”22a/6=002/165

ol- "olmak" 23a-3, 27a-4

“Ḥarām eylemedi Tañrı Ta‘ālā üstüñüze illā murdār ***olmışları***, daḫı ḳanı, daḫı ṭoñuz etini, daḫı anı kim boġazlandı Tañrıdan özge kimse adı-y-la.”23a/3=002/173

otur- "oturmak" 81b-1, 135a-3

“Tañrı efḍal ḳıldı ġazālıḳ eyleyenleri mālları bile, nefsleri bile ***oturanlar*** üstine.”81b/1=004/95

1.7.2.İlk Ses "y-" Düşmesi

aġac "ağaç" 132b-2, 308a-1

“Pes ḳaçan kim dad iderler ***aġacı***, bellü oldı ikisine ‘avretleri, daḫı başladılar bulmaġa ikisi üstlerine cennet yapraḳlarından.”132b/2=007/22

ılduz "yıldız" 231b-1, 388a-3

“Daḫı ***ılduzları*** daḫı musaḫḫar itdi buyruġı-y-la.”231b/1=016/12

ıraḳ "uzak" 15a-2, 30b-7

“Kim ki tebdīl eylese küfri īmān yirine, taḥḳīḳ azdı, ***ıraḳ*** düşdi doġrı yoldan.”15a/2=002/108

1.7.3.Sonda "-g" Düşmesi

1.7.3.1.Kelime Sonunda (-g>Ø)

Birden fazla heceli kelimelerin sonunda bulunan -ġ ve -g’ler Batı Türkçesinde düşmüşlerdir.

aru "temiz" 22b-4, 45a-1

“Çalapları ḳatında vardur anlar-çun uçmaḳlar, aḳar aġaçları altından niçe dürlü ırmaḳlar, ebedī ḳalurlar anda, daḫı var anlara ***aru*** cüftler, daḫı Tañrı Ta‘ālānuñ rıżāsı ḳamusından efḍaldür, daḫı Tañrı Ta‘ālā görür ḳullarını.”45a/1=003/15

diri "canlı" 114b-6, 121b-4

“Taḥḳīḳ icābet eylemez, īmān getürmez illā işiden kişiler ve ölüleri ***diri*** eyler Tañrı Ta‘ālā.”114b/6=006/36

ḳatı "çok" 39a-6, 43b-3

“Anlara vardur ***ḳatı*** ‘aẕāb, Tañrı Ta‘ālā ‘azīzdür, intiḳām idicidür ḳullarına.”43b/3=003/4

kiçi "küçük" 9b-4, 39a-3

“Mūsā eyitdi ki: Tañrı Ta‘ālā eydür, ol ṣığır ḳatı ulu olmaya, ḳatı ***kiçi*** daḫı olmaya, ortasında ola.”9b/4=002/68

1.7.3.2.Eklerde (-g>Ø)

"-lıġ, -lig" sıfat yapma ekinin son ünlüsü düşmüş, kendinden önceki ünlüyle kaynaşarak yuvarlaklaşmıştır.

gizlü "gizli" 223b-2, 277b-2

“Daḫı ḫarc eyleyeler şundan kim rızḳ virdük anlara ***gizlü*** ve āşikāre.”223b/2=014/31

ḳıymetlü "kıymetli" 44b-6

“Bezenildi ādemīlere şehvetler sevmek ‘avratlardan, oğlanlardan daḫı ağır yükler dartılmışlar altundan ve gümişden, daḫı ***ḳıymetlü*** atlardan, deve, ḳoyun, ṣığır gibi daḫı yılḳılardan daḫı ekinlerden ol sevinmegidür dünyā dirliginüñ.”44b/6=003/14

yazuḳlu "günahlı"108b-7, 226a-6

“Biz ṣatun almaz-biz anuñla az bahā, eger ḳarāyibe daḫı olsa, daḫı gizlemez-biz Tañrı Ta‘ālā ṭanuḳluğını, taḥḳīḳ biz ol vaḳtda ***yazuḳlu*** olur-biz.”108b/7=005/106

1.8. Ünsüz Türemesi

Ünlüyle biten bir kelimeden sonra ünlüyle başlayan bir ek gelirse iki ünlü arasına "y" ve "n" türeme ses olarak girer.

ādemīye "insana" 299a-4

“Eyitdiler: inanalıḳ mı bizüm gibi iki ***ādemīye*** ve anlaruñ ḳavmleri bize ṭapuçılardur.”299a/4=023/47

içinde "içinde" 410a-8, 412b-4

“Daḫı kāfirlerüñ mekri degüldür, illā azġunluḳ ***içinde***.”410a/8=040/25

1.9.Ünsüz İkizleşmesi

aṣṣı "fayda" 289a-7, 313a-2

“Ṭapar Tañrı Ta‘ālādan özge kimseye, aña ziyān degürmez, ***aṣṣı*** daḫı idemez.”289a/7=022/12

ıṣṣı "sıcaklık, hararet" 390b-1

“Andan ṣoñra içeler anuñ üstine ḳatı ***ıṣṣı***, ḳaynar ṣudan.”390b/1=037/67

1.10.Ünsüz Uyumu

Türkçede ünsüz uyumu, sert ünsüzle biten kelime kökü veya gövdelerine ünsüzle başlayan bir ek getirildiği zaman ekin ünsüzünün sert; kök veya gövde sert ünsüz ile bitiyorsa ekin sert olarak gelmesi şeklindedir.

Eski Anadolu Türkçesinde imlâsı klişeleşmiş ekler, metnimizde de bu geleneğin devamı olarak ötümlü yazılırken bazı istisnalar da görülmektedir.

"-da,-de" bulunma hâli eki

Bu ek her zaman ötümlü ünsüzle yazılmıştır.

āḫiretde "ahiretde" 49b-8, 52a-3

"Ammā ol kişiler ki kāfir oldılar, ʿaẕāb eyler-men anlara ḳatı ʿaẕāb dünyāda ve ***āḫiretde*** daḫı, daḫı yoḳdur anlara yardım idiciler."49b/8=003/56

"-dan,-den" ayrılma hâli eki

Ekimiz her yerde ötümlü ünsüzledir.

işden "işten" 205b-4, 215a-3

"İy Yūsuf, geç bu ***işden*** kimseye bildürme sen."205b/4=012/29

pādişāhlıḳdan "padişahlıktan" 312b-6

"Daḫı oğul ḳız idinmedi, şerīki daḫı yoḳdur ***pādişāhlıḳdan***."312b/6=025/2

uçmaḳdan "cennetten" 6a-4, 227b-2

"Tañrı eyitdi: Pes çıḳ ***uçmaḳdan***, sen ḥażretden sürülmişsin."227b/2=015/34

"-dı,-di" görülen geçmiş zaman teklik 3.kişi eki

Bu ek genellikle ötümlü şekilde karşımıza çıkar.

dutdı "tuttu" 146a-6, 181b-6

"Daḫı bıraḳdı elvāḥı, ***dutdı*** ḳarındaşınuñ başını, çekdi kendüye."146a/6=007/150

geçdi "geçti" 35b-7

"Ol vaḳt kim ***geçdi*** ol ṣuyı özi bilesince īmān getürenler."35b/7=002/249

gitdi "gitti" 121b-3, 191b-4

"Daḫı azdı ***gitdi*** sizden siz söylegen nesneler."121b/3=006/94

ḳorḳdı "korktu" 193a-3, 221b-5

"Daḫı Çalaplarından ***ḳorḳdılar***."193a/3=011/23

Bazı kelimelerde ekin yazılışı ünsüz uyumuna uygundur.

eyitti "söyledi" 180a-7

"Daḫı ḳaçan oḳunsa anlar üstine bizüm āyetlerümüz beyān eyleyici, ***eyitti*** ol kişiler ki ḳorḳmazlar bizüm ḥażretümüze durmaḳdan: Getür bize bir Ḳur'ān bundan özge, yā tebdīl eyle."180a/7=010/15

gitti "gitti" 338a-2

“Andan döndi gölgeye ***gitti***.”338a/2=028/24

"-dur,-dür" bildirme eki

Bu ek klişeleşmiş şeklini korumuştur.

girçekdür "gerçektir" 117b-4, 185a-2

“Andan ṣoñra rücū‘ iderler Tañrı Ta‘ālāya ki ḫocalarıdur, ***girçekdür***.”117b/4=006/62

ṭanuḳdur "tanıktır" 289b-7, 338b-2

“Taḥḳīḳ Tañrı Ta‘ālā her nesne üstine ***ṭanuḳdur***.”289b/7=022/17

yigrekdür "daha iyidir" 342a-1, 346a-8

“Tañrı Ta‘ālā ḳatında olan nesne ***yigrekdür*** ve bāḳīdür.”342a/1=028/60

yoḳdur "yoktur" 344b-5, 354a-5

“Andan özge tañrı ***yoḳdur***.”344b/5=028/88

"-dur,-dür ettirgenlik eki

unutdurdı "unutturdu" 207a-6

“Pes ***unutdurdı*** aña Yūsufı ḫocasına añmaġı.”207a/6=012/42

İKİNCİ BÖLÜM
ŞEKİL BİLGİSİ

2.1.Ad Çekimi

2.1.1.Çokluk

Eski Anadolu Türkçesinde ve diğer dönemlerdeki gibi metnimizde de çokluk eki -lar/ -ler şeklinde geçmektedir.

ādemler "insanlar" 224b-5

“Daḫı ḳorḳudı ḫaber vir ***ādemlere*** ol günden kim gele anlara ‘aẕāb.”224b/5=014/44

aġaçlar "ağaçlar" 66a-2, 69a-5

“Ol Tañrı Ta‘ālānuñ ḥudūdıdur daḫı kim uysa buyruġına Tañrı Ta‘ālānuñ ve resūlinüñ daḫı givürür Tañrı anı uçmaḳlar[a] ki aḳar ***aġaçları*** altından ırmaḳlar.”69a/5=004/13

‘ālemler "ālemler" 118b-7, 120a-7

“Daḫı biz buyrulduḳ ki Müselmān olavuz ***‘ālemler*** Tañrısına.”118b/7=006/71

barmaḳlar "parmaklar" 513b-3

“Evet, biz ḳādirlerüz berāber eylemege ***barmaḳları*** ucın.”513b/4=075/4

kitāblar "kitaplar" 259a-2, 376b-6

“Daḫı ***kitāblar*** ḳonula mīzāna, pes göresin yaman kişileri ḳorḳarlar anuñ içinde olandan.”018/49

ẓālimler "zalimler" 114a-8, 117a-4

“Pes anlar seni yalanlamazlar yā Muḥammed, lākin ***ẓālimler*** Tañrı Ta‘ālā āyetlerini inkār iderler.”114a/8=006/33

2.1.2.İyelik Ekleri

İyelik eklerinde bugünkü şekillerden farklı durum 1. ve 2. şahıslarda aradaki vokalin daima yuvarlak olması, 3.şahıs ekinin ise daima düz vokal taşımasıdır.

Teklik 1.kişi "+m, +um, +üm"

‘ahdümi "sözümü" 6a-8

“Daḫı yirine getürüñüz benüm buyruḳlarumı, ***‘ahdümi***.”6a/8=002/40

çalabum "tanrım" 17a-5

“Daḫı ol vaḳt kim eyitdi İbrāhīm peyġamber: İy ***Çalabum***, bu Mekke şehrini imin eyle āfetlerden, daḫı rızḳ vir Mekke ḫalḳına dürlü dürlü yemişlerden, kim ki īmān getürse anlardan daḫı ḳıyāmet günine.”17a/5=002/126

dīnümi "dinimi" 401b-5

“Eyit: Allāha ṭapar-men aru idüp aña ***dīnümi***.”401b/5=039/14

ḳavmüm "kavmim" 96b-3, 138b-5

“İy ***ḳavmüm***, girüñüz muḳaddes yire ki Ḳudüs iḳlīmidür.”96b/3=005/21

Teklik 2.kişi "+ñ, +uñ, +üñ"

çalabuñ "tanrın" 97a-2, 124a-6

“Pes varsañ ***Çalabuñ*** birle ṣavaş eyleñüz, biz bunda oturmış-biz.”97a/2=005/24

ḳatuñda "huzurunda" 245b-2

“Daḫı ataya, anaya iḥsān eyleñüz, eger yitişse senüñ ***ḳatuñda*** ululuġa birisi yā ikisi.”245b/2=017/23

ḳavmüñ "kavmin" 150a-3

“Ol meselidür ol ***ḳavmüñ*** ki yalanladılar, kāfir oldılar bizüm āyetlerümüzi, ḳıṣṣaları.”150a/3=007/176

Teklik 3.kişi "+ı, +i; +sı, +si"

anası "annesi" 336b-4, 358a-5

“Daḫı eyitdi ***anası*** Mūsānuñ ḳız ḳarındaşına: Mūsā ardınca var.”336b/4=028/11

atası "atası" 176b-4

“Pes ol vaḳt ki bellü oldı kendüye ki ***atası*** Allāh düşmanıdur.”176b/4=009/114

‘aẕābını "sıkıntısını" 290a-7, 318a-4

“Daḫı ol kişiler ki eydürler: İy Çalabumuz, gider bizüm üstümüzden ṭamu ***‘aẕābını***.”318a/4=025/65

buyruġı "emiri" 368a-3

“Tañrı Ta‘ālānuñ ***buyruġı*** işlenür.”368a/3=033/37

Çokluk 1.kişi "+muz, +müz; +umuz, +ümüz"

aramuzda "aramızda" 320a-1, 374b-7

“Biz seni bislemedük mi bizüm ***aramuzda*** kiçicegin?”320a/1=026/18

āyetlerümüzi "ayetlerimizi" 20b-6

“Oḳur sizüñ üstüñüze bizüm ***āyetlerümüzi***, daḫı arıdur sizi küfrden ve ögredür size kitābı.”20b/6=002/151

cānumuz "canımız" 433a-7

“Daḫı nidā iderler cehennem ḫāzinine ki du‘ā eyle senüñ tañrıñ bizüm ***cānumuz*** alsun.”433a/7=043/77

çalabumuz "tanrımız" 17b-2, 44a-2

“İy ***Çalabumuz***, bizi ḳılġıl muṭī‘ ve münḳād senüñ tā‘atüñe.”17b/2=002/128

işümüze "işimize" 376a-8

“Eyideler: Yā Allāh, münezzehsin sen, bizüm ***işümüze*** mütevellīsin anlardan özge.”376a/8=034/41

Çokluk 2.kişi "+ñuz, +ñüz; +uñuz, +üñüz

andlaruñuzı "yeminlerinizi" 106a-7

“Ḳaçan and içseñüz daḫı ṣaḳlañuz, bozmañuz ***andlaruñuzı***.”106a/7=005/89

arañuzda "aranızda" 353a-5, 423b-5

“Daḫı ḳıldı sizüñ ***arañuzda*** muḥabbet ve şefḳat.”353a/5=030/21

çalabuñuz "tanrınız" 128a-4

“Pes eger seni yalanlasalar yā Muḥammed eyit: Sizüñ ***Çalabuñuz*** giñ raḥmet issidür, daḫı ḳayıtmaz anuñ ‘aẕābı yaman ḳavmden.”128a/4=006/147

dīnüñüzde "dininizde" 91a-3

“İy kitāb ehli, bāṭıl üstine olmañuz ***dīnüñüzde***, daḫı eyitmeñüz Tañrı Ta‘ālā ḥaḳḳında illā ḥaḳsuz.”91a/3=004/171

Çokluk 3.kişi "+ları, +leri"

anaları "anneleri" 478b-3

“ ‘Avratlar ***anaları*** degüldür.”478b/3=058/2

ataları "ataları" 22b-7

“Eger olsa daḫı anlaruñ ***ataları*** hīç nesne bilmez daḫı doġru yol üstine.”22b/7=002/170

göñülleri "gönülleri" 217b-6

“Anlar kim inandılar, daḫı dölenür ***göñülleri*** Tañrıyı añmaġ-ıla.”217b/6=013/28

ḳarındaşları "kardeşleri" 307a-2

“Daḫı göstermesünler bezeklerin illā erlerine, yā atalarına, yā erleri atalarına, yā oġlanlarına, yā ataları oġlanlarına, yā ḳarındaşlarına, yā ***ḳarındaşları*** oġlanlarına, yā ḳız ḳardaş oġlanlarına, yā ṭapucı ‘avratlarına, yā ḳullarına ve ḳırnaḳlarına, yā tābi‘ olanlara ki ‘avratlara yatışmaḳ bilmezler er kişilerden, yā kiçik oġlanlar kim ‘avratlar emrinden nesne bilmezler.”307a/2=024/31

2.1.3. Hâl Ekleri

2.1.3.1.İlgi Hâli (Genetiv)"+uñ,+üñ; +nuñ, +nüñ

anlaruñ yürekleri "onların yürekleri" 113a-8

“Daḫı biz ḳılduḳ ***anlaruñ yürekleri*** üstine mührler, ḥattā ki Ḳur’ānuñ ma‘nāsını bilmeyeler ve ḳulaḳların ṣaġır eyledük.”113a/8=006/25

‘aẕābuñ yavuzluġı "azabın şiddetlisi" 220b-2

“Ḫorluḳ eyleyü dilerler size, ***‘aẕābuñ yavuzluġın***.”220b/2=014/6

tañrınuñ ni‘metleri "tanrının nimetleri" 55a-3

“Daḫı ayrılmañuz ḥaḳdan, daḫı añuñuz ***Tañrınuñ ni‘metlerini*** ki size virüpdür siz düşmanlar-iken yüreklerüñüze muḥabbet bıraḳdı, pes Tañrınuñ ni‘meti-y-le ḳardaşlar olduñuz.”55a/3=003/103

2.1.3.2.Yönelme Hâli (Dativ)"+a,+e; +(y)a, +(y)e; +(n)a, +(n)e"

āḫirete "ahirete" 121a-3, 123b-4

“Daḫı ***āḫirete*** inananlar, inanurlar Ḳur’āna.”121a/3=006/92

‘ālemlere "alemlere" 286b-1

“Biz ḳılduḳ anı, daḫı anı oġlı bile ḳudretu’llāhı delīl ḳılduḳ ***‘ālemlere***.”286b/1=021/91

cehenneme "cehenneme" 65b-2

“İy bizi yaradan Allāh, taḥḳīḳ kimi ***cehenneme*** givürseñ sen anı rüsvāy idersin.”65b/2=003/192

dīne "dine" 423b-3

“Pes ḥaḳ ***dīne*** da‘vet it ḫalḳı, daḫı müstaḳīm ol buyrulduġuñ gibi.”423b/3=042/15

evüme "evime" 508a-1

“Benüm ***evüme*** girenlerüñ, daḫı mü’min erenlerüñ ve mü’min ‘avratlaruñ günāhın bağışla.”508a/1=071/28

ḳapuya "kapıya" 228a-1

“Her ***ḳapuya*** anlardan bir bölük bölünmişdür.”228a/1=015/44

yolına "yoluna"140a-4

“Daḫı egrilik bıraḳmaḳ istersiz Allāh ***yolına***.”140a/4=007/86

2.1.3.3. Yükleme Hâli (Akkusativ) "+ı,+i; +nı, +ni; +(y)ı, +(y)i"

‘amellerini "isteklerini" 236a-4, 328b-1

“Pes bezedi anlara şeyṭān ***‘amellerini***.”236a/4=016/63

dünyāyı "dünyayı" 84b-6

“Daḫı kim ki şeyṭānı dost idine Tañrı Ta‘ālādan özge, ulu ziyān eylemek ***dünyāyı*** ve āḫireti.”84b/6=004/119

giceyi "geceyi" 121b-6

“Daḫı ḳılıcıdur ol Tañrı ***giceyi*** rāḥatlıḳ, güneşi daḫı, ayı daḫı ḥisāb bilmeg-içün.”121b/6=006/96

2.1.3.4. Bulunma Hâli (Lokativ) "+da, +de"

Bu ekin ötümsüz "+ta, +te" şekli metnimizde bulunmamaktadır.

āḫiretde "ahirette" 328b-2, 342b-5

"Daḫı anlar ***āḫiretde*** ziyānlulardur."328b/2=027/5

ḳatında "huzurunda" 11a-2, 13a-5

"Eyit yā Muḥammed: Eger sizüñ olsa āḫiret evi Tañrı Ta'ālā ***ḳatında***, yaluñuz sizüñ-çün ḫalḳdan özge."13a/5=002/94

ḳıyāmetde "kıyamette" 294b-4

"Daḫı dutar gökleri yir üstine düşmekden, illā destūrı-y-la ki ***ḳıyāmetde*** olacaḳdur."294b/4=022/65

uçmaḳda "cennette" 4b-2

"Daḫı vardur anlar-çun ***uçmaḳda*** arı cüftler, bikr ḥūrīler."4b/2=002/25

2.1.3.5. Ayrılma Hâli (Ablativ) "+dan, +den"

Metnimizde "+tan, +ten" şekli bulunmamaktadır.

'ālemlerden "alemlerden" 96b-3, 110a-5

"Daḫı virdi size ol nesneyi kim kimseye virmedi ***'ālemlerden***."96b/3=005/20

'aẕābdan "azaptan" 122b-5, 180b-2

"Daḫı sen eyit yā Muḥammed: Men sizi ṣaḳlayıcı degül-men, di, ***'aẕābdan***."122b/5=006/104

namāzdan "namazdan"106b-4

"Daḫı döndere sizi Tañrı Ta'ālāyı añmaḳdan, ***namāzdan*** daḫı."106b/4=005/91

tañrıdan "tanrıdan" 68a-3, 79a-2

"Pes ṣaḳınsunlar ***Tañrıdan***, daḫı yaḫşı söz eyitsünler."68a/3=004/9

2.1.3.6.Eşitlik Hâli (Ekvativ) "+ca,+ce"

bunca "bu kadar" 164b-7

"Daḫı ṭar oldı sizüñ üstüñüze yir ***bunca*** geñişlig-ile."164b/7=009/25

nice "nasıl, ne kadar" 107b-1, 108a-1

"Ḥalāl oldı size deñiz avı anı yimek daḫı gönenmekdür size sefer eyleyenlere daḫı ve ḥarām oldı size ḳurı yir avı ***nice*** kim iḥrāmda olsañuz."107b/1=005/96

2.1.3.7.Yön Bildirme Hâli (Direktiv) "+ra, +re; +aru, +erü "

Bu ek, kalıplaşmış olarak çok az sayıda kelimede geçmektedir.

ilerü "ileri" 134a-3, 184b-2

“Pes ḳaçan ecelleri gelse girü ḳalmazlar bir laḥẓa, ne daẖı ***ilerü*** varmazlar.”134a/3=007/34

ṣoñra "sonra" 198a-2, 206a-7

“Pes aña İsḥāḳı muştıladuḳ, İsḥāḳdan ***ṣoñra*** Ya‘ḳūbı daẖı muştıladuḳ.”198a/2=011/71

yuḳaru "yukarı" 199a-2

“Ol vaḳt kim geldi buyruġumuz, ol şehrlerüñ aşaġasın ***yuḳaru*** eyledük.”199a/2=011/82

2.1.3.8. Araç Hâli (İnstrumental) "+n;+ile; +cılayın, +cileyin"

ancılayın "onun gibi" 217b-8, 216b-4

“***Ancılayın*** viribidük seni bir bölük içine.”217b/8=013/30

anlarcılayın "onlar gibi" 397b-6

“Daẖı bağışladuḳ aña evi ẖalḳını, bir ***anlarcılayın*** daẖı bizüm raḥmetümüzle.”397b/6=038/43

anlar-ıla "onlarla" 181a-6

“Ḳaçan gemilerde olsañuz yürüse ol gemiler ***anlar-ıla*** yaẖşı yil bile, sevinseler anuñla gelür anlara ḳatı yil, daẖı gelür anlara mevc her yirde.”181a/6=010/22

gündüzin "gündüz ile" 520b-2

“Ve gicesin ḳarañuluḳ eyledi ve ***gündüzin*** āşikāre nūrlu ḳıldı.”520b/2=079/29

2.2.Yapım Ekleri

2.2.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

"+lık, +liḳ"

düşmanlıḳ "düşmanlık" 419b-4, 423b-1

“Ḳaçan anuñ gibi eyleseñ, senüñ bile anuñ arasında ***düşmanlıḳ*** olan kimseyi müşfiḳ ḳarāyib gibi olur.”419b/4=041/34

girçeklik "gerçeklik" 250b-7

“Eyit yā Muḥammed: Yā Rabb, givür beni rıżā menziline ***girçeklik*** bile.”250b/7=017/80

pādişāhlıḳ "padişahlık" 119a-1

“Tañrı Ta‘ālānuñ sözi ḥaḳdur ve ***pādişāhlıḳ*** anuñdur ol günde ki ürile ṣūr içine.”119a/1=006/73

Bazı kelimelerde "luk" şeklinde yazılmıştır.

eylük "iyilik" 41a-1, 91b-2

“Taḥḳīḳ ol kişiler kim īmān getürdiler, daḫı ***eylük*** eylediler ve durġurdılar namāzı, daḫı virdiler zekātı.”41a/1=002/277

ḳulluḳ "kulluk" 99b-7

“Ḥükm eyler anuñ bile nebīler ki münḳād olupdururlar Tañrıya Yehūdi olanlar, Allāha ***ḳulluḳ*** idenlere.”99b/7=005/44

"+cı,+ci"

yalancı "yalancı" 200a-7"

“Daḫı ***yalancı*** kimdür göreceksiz.”200a/7=011/93

+daş, +deş"

Ortaklık ve beraberlik gösteren ektir.

beñdeş "benzer" 216a-7

“Ya ḳıldılar mı Tañrıya ortaḳlar, yaratdılar anuñ yaratmaġı gibi, pes ***beñdeş*** oldı yaratmaḳ anlara.”216a/7=013/16

ḳardaş "kardeş" 69a-1, 92a-1

“Daḫı eger bir kişi olsa oġlı ḳızı atası anası olmasa mālı vereseye ḳalsa yā ‘avratı olsa, ***ḳardaşı*** olsa andan yā ḳız ***ḳardaşı*** olsa her birisi naṣībi altı ülüşde bir ülüşdür.”69a/1=004/12

ḳarındaş "kardeş" 245b-7, 268a-1

“Daḫı bağışladuḳ aña, bizüm raḥmetümüzden ***ḳarındaşı*** Hārūnı nebī eyledük.”268a/1=019/53

yoldaş "yoldaş" 73a-8

“Daḫı kime ki şeyṭān ***yoldaş*** olsa, pes ne yaman yoldaşdur ol.”73a/8=004/38

"+lu,+lü"

Orta Türkçe döneminde "+lıġ, +lig" şeklinde olan ek Batı Türkçesinde "ġ ve g" sesleri düşmesiyle yuvarlaklaşmıştır.

baḫtlu "bahtlı" 204b-3

“Saḳḳā eyitdi: Ne ***baḫtlu***, uşbu güzel oġlan elüme girdi, didi.”204b/3=012/19

dürlü "türlü" 364b-4, 380b-1

“Daḫı Tañrı Ta‘ālā raḥmetinden ***dürlü dürlü*** gümān idersiz.”364b/4=033/10

gizlü "gizli" 101b-1, 264b-2

“Pes olur ***gizlü*** fikr eyledüklerine nefslerinde peşīmānlar.”101b/1=005/52

görklü "güzel" 368b-3

“Daḫı yaraḳladı anlara ***görklü*** müzd.”368b/3=033/44

ḥürmetlü "hürmetli" 335b-1

"Taḥḳīḳ ben buyrulmadum, illā ʿibādet eylemege bu şehr Tañrısına ki anı ***ḥürmetlü*** eyledi."335b/1=027/91

ḳayġulu "üzüntülü" 63b-1

"***Ḳayġulu*** eylemesün sizi ol kişiler kim tizlediler kāfir olmaḳda."63b/1=003/176

ḳuvvetlü "kuvvetli" 328b-6, 428a-5

"Yā Mūsā, taḥḳīḳ ben-ven Tañrı Taʿālā, ***ḳuvvetlü***, ḳādir, ḥikmetler issi-men, didi."328b/6=027/9

raḥmetlü "rahmetli" 305b-1

"Eger Tañrı Taʿālā fażlı olmasa-y-dı sizüñ üstüñüze, raḥmeti daḫı, Tañrı Taʿālā ***raḥmetlü*** olmasa-y-dı size ʿaẕāb yitişürdi."305b/1=024/20

"+suz, +süz"

Ekin ünsüzü her zaman yuvarlaktır.

dilsüz "dilsiz" 291a-2

"Daḫı añalar ẕikr idüp Tañrı Taʿālā adını ḳurbān günlerinde ki bilinmiş günlerdür, Tañrı Taʿālā kendülere rızḳ virdügi-çün, ***dilsüz*** cānverlerden ḳurbān-ıçun."291a/2=022/28

gözsüz "gözü olmayan" 116a-4, 216a-5

"Eyit yā Muḥammed: Berāber olur mı ***gözsüz*** bile görici kişi?"116a/4=006/50

ḥaḳsuz "haksız" 417b-4

"Ammā ʿĀd ḳavmi büyüklendiler yir yüzinde ***ḥaḳsuz*** yire ve eyitdiler: Kim bizden ḳatı ḳuvvetlüraḳdur?"417b/4=041/15

"+an, +en"

eren "erkek" 306b-4, 336b-8

"Eyit yā Muḥammed müʾmin ***erenlere***, gözlerin yumsunlar ḥarāmdan, daḫı ferclerini ṣaḳlasunlar."306b/4=024/30

oğlan "erkek evlat" 371b-6, 414b-3

"Ādem ***oğlanı*** götürdi anı."371b/6=033/72

"+rak, +rek"

Sıfatlara ve zarflara getirilen "+rak, +rek" eki karşılaştırma ve dahalık bildirir.

ḳatıraḳ "daha katı" 10a-6

"pes ol yürekler ṭaşlar gibi oldı, yā ***ḳatıraḳ*** ṭaşdan."10a/6=002/74

uluraḳ "daha ulu" 57a-1

"Āşikāre oldı düşmanlıḳ dillerinden, daḫı yürekleri gizledügi nesne ***uluraḳdur***."57a/1=003/118

yücerek "daha yüce" 475a-8

“Anlaruñ menzilleri ***yücerekdür***.”475a/8=057/10

"+layın, +leyin; +cılayın, +cileyin"

Benzetme ve eşitlik bildirir.

ancılayın "onun gibi" 216b-4, 217b-8

“***Ancılayın*** beyān eyler Tañrı meselleri.”216b/4=013/17

2.2.2. Fiilden İsim Yapma Ekleri

"-k; -uk, -ük"

açuḳ "açık" 435b-1

“Daḫı ḳoy deñizi yolları ***açuḳ***.”435b/1=044/24

artuḳ "fazla" 239b-2

“Olmaḳdan bir ṭā’ife bir ṭāyifeden ***artuḳ*** mālda, anuñla sizi ṣınar Tañrı Ta‘ālā.”239b/2=016/92

ayruḳ "başka" 131a-3

“Daḫı uymañuz andan ***ayruḳ*** kimseler dīnine.”131a/3=007/3

bölük "topluluk" 153b-2

“Nite kim çıḳardı seni Tañrı Ta‘ālā evüñden ḥaḳḳ-ıla, daḫı bir ***bölük*** mü’minlerden kerāhet iderler.”153b/2=008/5

buyruḳ "emir" 25a-3, 43a-2

“Tañrı Ta‘ālā size geñezligi ister buyruġında, daḫı dilemez size güç ***buyruḳ*** buyura.”25a/3=002/185

ṭanuḳ "tanık" 50b-4, 78b-5

“Eger yüz dönderseler, pes eydüñüz anlara ki ***ṭanuḳ*** oluñuz ki biz Müselmānlar-biz.”50b/4=003/64

"-ak, -ek"

bezek "süs eşyası" 306b-7

“Daḫı göstermesünler ***bezeklerini*** kimseye, illā ol nesne ki āşikāredür andan sürme gibi yüzük gibi.”306b/7=024/31

döşek "döşek" 263b-4

“Taḥḳīḳ biz yaraḳladuḳ cehennemi kāfirler-çün ***döşek*** yir.”263b/4=018/102

"-(y)ıcı, -(y)ici"

bekleyici "bekleyen" 508b-5

“Pes kim işitse ṭapar özine bir yılduz yol ***bekleyici*** anlar üstine.”508b/5=072/9

bilici "bilen" 5b-2

“Sen bize ögretgen nesneyi, taḥḳīḳ sensin ġāyetde ***bilici***, ḥikmet eyesi.”5b/2=002/32

dileyici "dileyen" 198a-6

“Taḥḳīḳ İbrāhīm şefḳatlü-y-idi, çoḳ āh iderdi, ḫalḳ yazuġı-çun du‘ā ***dileyici*** idi.”198a/6=011/75

esirgeyici "esirgeyen" 19b-3

“Taḥḳīḳ Tañrı Ta‘ālā kişiler ***esirgeyicidür***, raḥmet ḳılıcıdur.”19b/3=002/143

eyleyici "eyleyen" 17b-2, 64a-7

“Taḥḳīḳ sensin işidici, bilici, du‘ālar ḳabūl ***eyleyici***.”17b/2=002/127

gelici "gelen" 317b-8

“Daḫı Tañrı Ta‘ālā gice-y-ile gündüzi biri biri ardınca ***gelici*** eyledi.”317b/8=025/62

gösterici "gösteren" 218b-4

“Daḫı her kimi azdura Tañrı, yoḳdur aña yol ***gösterici***.”218b/4=013/33

ḳılıcı "kılan, yapan" 19b-3

“Taḥḳīḳ Tañrı Ta‘ālā kişiler esirgeyicidür, raḥmet ***ḳılıcıdur***.”19b/3=002/143

söyleyici "söyleyen" 207b-4

“Yūsufa: İy Yūsuf, girçek ***söyleyici***, ta‘bīr eyle bu düşi ki yidi semiz ṣıġır yidi aruḳ ṣıġırları ve yidi yaşıl buġday başları ve yidi ḳuru başlar, daḫı ta‘bīridür, didi.”207b/4=012/46

"-u,-ü;-ı,-i"

Eski Türkçe’deki -(ı)g, -(i)g ekinden gelmektedir. Eklerin sonundaki -ġ ve g’ler düşerken, aradaki yardımcı ses fiilden isim yapma eki haline gelmiştir ve genellikle yuvarlak olarak bulunmaktadır(Özkan,2015: 68).

kiçi "küçük" 39a-3

“Eger degmese aña ulu dānelü yaġmur, pes ***kiçi*** dānelü degmiş ola.”39a/3=002/265

ḳorḳu "korku" 6a-5, 9a-3

“Eger benden size hidāyet gelse, kim ki uysa benüm doġru yoluma, yoḳdur ***ḳorḳu*** üstlerine, ne daḫı anlar ḳayururlar.”6a/5=002/38

ölü "ölü" 12a-4, 37b-6

“Taḥḳīḳ biz virdük Mūsāya Tevrātı, daḫı ardınca gönderdük peyġamberleri, daḫı virdük Meryem oġlı ‘Īsāya mu‘cizātları, ***ölü*** diriltmek gibi, özgesi gibi.”12a/4=002/87

ṣatu "satış" 42a-5

“Daḫı ṭanuḳ dutuñuz ḳaçan ***ṣatu*** bāzār eyleseñüz, daḫı ziyānlanmasunlar yazıcılar, ne daḫı ṭanuḳları, ya‘nī güç eylemeñüz anlara, eger ki eyleseñüz ol fısḳ olur size.”42a/5=002/282

"-gun,-gün"

ażgun "sapkın" 337a-8

“Mūsā eyitdi ki: Taḥḳīḳ sen yaman ***azġun*** kişisin, didi.”337a/8=028/18

"-gu,-gü"

sevgü "sevgi" 105a-8

“Daḫı ṭaparsın ***sevgüleri*** yaḳınraḳ mü’minlere ol kişiler kim eyitdiler biz Naṣrāniler-biz didiler.”105a/8=005/82

uyḳu "uyku"518b-2

“Daḫı sizüñ-çün ***uyḳuyı*** raḥatlıḳ eyledük.”518b/2=078/9

"-(ı)n,-(i)n;-(u)n,-(ü)n"

ekin "ekin" 181b-7, 280b-7

“Pes ḳılduḳ anı biçilmiş ***ekin***, biten olmış.”181b/7=010/24

ṣatun "satın alma" 11b-6, 12a-2

“Daḫı eger yesir olsalar ***ṣatun*** alursız anları.”11b/6=002/85

"-m"

ölüm "ölüm" 34b-4, 69b-1

“Görmez misin, bilmez misin ol kimesneleri kim çıḳdılar ellerinden anlar niçe biñler-iken ***ölüm*** ḳorḳusından.”34b/4=002/243

"t"

ögüt "öğüt" 129a-4, 131a-2

“Anı vaṣiyyet eyledi size, ola kim siz ***ögüt*** dutasız.”129a/4=006/152

"-mak, -mek"

azmaḳ "azgınlaşmak" 367b-6

“Daḫı kim ‘āṣī olsa Tañrıya daḫı resūline, ol bellü ***azmaḳ*** azmışdur.”367b/6=033/36

barışmaḳ "barışmak" 448b-2

“Pes żaʿīf olmañ ve ***barışmaḳ*** istemeñ.”448b/2=047/35

bilmek "bilmek" 295b-2

“Daḫı bildiler Tañrı Taʿālāyı ḥaḳḳınca ***bilmek***.”295b/2=022/74

dutmaḳ "tutmak" 24b-4, 382a-5

“Tañrı Taʿālā dutar gökleri ve yirleri daḫı ki zāyil olmayalar ve eger zāyil olsalar bir kimse ***dutmaḳ*** bilmez andan ṣoñra.”382a/5=035/41

ḳaçmaḳ "kaçmak" 365a-1

“Anlar ***ḳaçmaḳ*** isterler.”365a/1=033/13

ögmek "öğmek" 224a-7

“***Ögmek*** Tañrınuñdur.”224a/7=014/39

ṭaġıtmaḳ "dağıtmak" 67b-3

“Daḫı yimeñüz anlaruñ mālını isrāf-ıla ve ***ṭaġıtmaḳ*** bile ki anlar ulu olsa da‘vālarlar.”67b/3=004/6

2.2.3.İsimden Fiil Yapma Ekleri

"+a-, +e-"

beñze- "benzetmek" 127a-3

“Daḫı ol Tañrı Ta‘ālā yaratdı bostānları üzüm aġaçları-y-ıla ve üzüm aġacınsuz, ḫurmā aġaçların daḫı yaratdı dürlü dürlü dadlar-ıla, zeytūnı daḫı yaratdı, enārı daḫı yaratdı biri birine ***beñzer***, daḫı biri birine beñzemez.”127a/3=006/141

beze- < bediz+e "süslemek" 257b-2, 330a-4

“Daḫı ol iki bostānuñ çevresini ḫurmā aġaçları-y-la ***bezedük***.” 257b/2=018/32

oyna- "oynamak" 448b-4

“Dünyā dirligi degüldür, illā ***oynamaḳ*** ve aldamaḳ.”448b/4=047/36

yarlıġa- "bağışlamak" 61b-1

“Daḫı eger sizi öldürseler ġazālıḳda, Allāh yolında yā ölseñüz Tañrı Ta‘ālā kereminden ***yarlıġamaḳ*** günāhları, daḫı raḥmet eylemek yigrekdür siz diş[ür]dügüñüz māllardan.”61b/1=003/157

"+ar-, +er-"

aġara "temize çıka" 55b-1

“Ol günde, ya‘nī ḳıyāmet güninde niçe yüzler ***aġara***, daḫı niçe yüzler ḳarara.”55b/1=003/106

ḳarara "kötü duruma düşe" 499b-8

“Ol vaḳt ki ḳıyāmeti yaḳın görseler, ***ḳarara*** yüzleri kāfirlerüñ.”499b/8=067/27

ṣarar- "sararmak" 402a-8

“Pes anı ***ṣararmış*** görürsin.”402a/8=039/21

ṣuvar- "su vermek" 221b-7

“İleyinde anuñ ṭamudur, daḫı ***ṣuvarınıla*** ṣudan ṣarı ṣu.”221b/7=014/16

"+da-, +de-"

alda- "aldatmak" 2b-5, 87b-6

“Taḥḳīḳ münāfıḳlar ***aldamaḳ*** isterler Tañrı Ta‘ālā[yı].”87b/6=004/142

"+ık-, +ik-"

gözük- "gözükmek" 320b-5, 434b-6

“Daḫı çıḳardı elini ḳoynından, pes ol güneş gibi ***gözükdi*** gözeden kişilere.”320b/5=026/33

"+la-, +le-"

bağışla- "bağışlamak" 173b-1

“Daḫı Tañrı Ta‘ālā yazuḳlar ***bağışlayıcıdur***, raḥmet idicidür.”173b/1=009/91

bağla- "bağlamak" 388a-1, 499a-7

“Baḳmazlar mı ḳuşlara ki nice ṣaf ***bağlayupdur*** üstlerinde.”499a/7=067/19

başla- "başlamak" 181b-2

“Pes ḳaçan ki ḳurtardı anları ol vaḳtda, anlar fesād eylemege ***başladılar*** yir yüzinde nā-ḥaḳ yire.”181b/2=010/23

gizle- "gizlemek" 19a-2, 23a-5

“Daḫı kim ẓālimraḳdur ol kişiden kim ***gizledi*** kendü ḳatındağı ṭanuḳluğı Tañrı Ta‘ālādan.”19a/2=002/140

işle- "yapmak" 24b-2, 33a-7

“Pes her kim ḳorḳsa vaṣiyyet eylegenden meyl eylemek yā yazuḳ ***işlemek***, ıṣlāḥ eylese aralarında yazuḳ yoḳdur anuñ üstine.”24b/2=002/182

muştıla- "müjdelemek" 166a-3

“Pes ***muştıla*** anları ulu ‘aẕāb bile.”166a/3=009/34

ögütle- "öğütlemek" 327b-2

“Daḫı ***ögütle*** yā Muḥammed yaḳın ḳarāyiblerüñi.”327b/2=026/214

söyle- "söylemek" 38b-3, 52a-7

“Yaḫşı söz ***söylemek***, daḫı ṣuç bağışlamaḳ yigrekdür ol ṣadaḳadan kim ardınca ola incitmek.”38b/3=002/263

"+l-"

diril- "dirilmek" 252b-1, 282a-2

“İkinci biz türbe durup, ***dirilüp*** yiñi yaradılur mı-y-uz?”252b/1=017/98

incel- "incelmek" 385a-5

“Ay daḫı taḳdīr itdük menzillerde seyr eylemege, ḥattā ki ḳaytar, ***incelür***, eski ḫurmā budağı gibi olur.”385a/5=036/39

yücel- "yücelmek" 414a-6

“Pes ***yüceldi*** Tañrı ki cemī‘ ‘ālemlerüñ ḫālıḳı ve rāzıḳıdur.”414a/6=040/64

"+sa-, +se-"

ṣuṣa- "susamak" 472b-6

“Pes içeçeksiz, ***ṣuṣamış*** deve içmegi gibi.”472b/6=056/55

"+lan-, +len-"

ʿārlan- "utanmak" 91a-8

“***ʿĀrlanmaz*** ʿĪsā Tañrı Taʿālānuñ ḳulı olmaḳdan, muḳarreb feriştehler daḫı ***ʿārlanmaz***.”91a/8=004/172

baġlan- "bağlanmak" 102b-8, 246a-2

“***Baġlansun*** elleri zincīrler-ile ve laʿnet anlar üstine olsun eyitdükleri söz sebebi-y-ile.”102b/8=005/64

gizlen- "gizlenmek" 362a-4

“Hīç kimse bilmez ne nesne ***gizlenüpdür*** anlar-çun gözler aydınından müzd-içün ʿamelleri sebebi-y-ile.”362a/4=032/17

ḳaplan- "örtülmek" 12a-7

“Daḫı eyitdiler Yehūdīler: Yüreklerümüz ***ḳaplanmışdur***, bel ki Tañrı Taʿālā laʿnet itdi anlara küfrleri sebebi-y-ile.”12a/7=002/88

ḳuvvetlen- "kuvvetlenmek" 36b-2

“Anlaruñ baʿżısına Tañrı Taʿālā söyledi Mūsā gibi, daḫı yüceltdi niçesinüñ derecelerini, daḫı virdük Meryem oġlı ʿĪsāya muʿcizātları, daḫı ***ḳuvvetlendürdük*** Cebrāʾīl bi-le.”36b/2=002/253

2.2.4.Fiilden fiil Yapma Ekleri

2.2.4.1.Ettirgenlik Ekleri

"-ur-, -ür-;-gur-,-gür-"

artur- "arttırmak" 38a-8, 91b-2

“Daḫı Tañrı Taʿālā ***arturur*** kime dilese.”38a/8=002/261

bitür- "bitirmek" 121b-4

“Taḥḳīḳ Tañrı Taʿālā yarar dāneleri, ***bitürür*** çekirdekleri.”121b/4=006/95

degür- "değdirmek" 107b-6

“Yoḳdur peyġamber üstine illā risāleti ***degürmek***.”107b/6=005/99

durġur-"durdurmak" 45b-2

“Pes eger ḥüccet ***durġursalar*** üstüñe pes eyit yā Muḥammed ki ben ışmarladum özümi Tañrı Taʿālāya baña uyanları daḫı.”45b/2=003/20

durur- "durdurmak" 453a-3

“Pes doġru ***durur*** incikleri üzere.”453a/3=048/29

içür- "içirmek" 226b-7

“Pes indürdük gökden ṣular, pes ***içürdük*** anları size.”226b/7=015/22

"-dur-, -dür-"

azdur- "azdırmak" 6a-1

“Pes ***azdurdı*** ol ikisini şeyṭān, çıḳardı anları uçmaḳ ni‘metlerinden.”6a/1=002/36

bildür- "bildirmek" 37a-2, 173b-7

“Bize ***bildürdi*** Tañrı Ta‘ālā sizüñ ḫaberlerüñüzi.”173b/7=009/94

geydür- "giydirmek" 296b-7

“Andan ṣoñra süñükler üstine et ***geydürdük***.”296b/7=023/14

gezdür- "gezdirmek" 462a-1

“***Gezdürür*** anı anlar üstine oġlanlar, özlerine ṭapucılar.”462a/1=052/24

indür- "indirmek" 174a-6, 188b-7

“Daḫı lāyıḳlardur ki bilmeyeler ḥudūdı ol nesnenüñ ***indürdi*** Tañrı Ta‘ālā resūl üstine.”174a/6=009/97

öldür- "öldürmek" 12a-6, 24a-2

“Büyüklendüñüz, pes bir bölügin peyġamberlerüñ yalanladuñuz ve bir bölügin ***öldürdüñüz***.”12a/6=002/87

"-der-"

dönder- "döndürmek" 19a-5, 76a-7, 236b-8

“Eyitse gerek ‘aḳlsuzlar, kişilerden ne nesne ***dönderdi*** anları ḳıblelerinden ki Ḳudüsdür.”19a/5=002/142

gönder- "göndermek" 78b-5, 94b-7

“Daḫı seni ***gönderdük*** ḳamu ḫalḳa peyġamber.”78b/5=004/79

göster- "göstermek" 89a-1, 220a-6

“Eyitdiler ki ***göster*** bize Tañrı Ta‘ālā[yı] āşikāre görelüm, didiler.”89a/1=004/153

"-t-"

depret- "kımıldamak" 514a-1

“***Depretme*** dilüñi anuñla tizledüp.”514a/1=075/16

eyit- "söylemek" 9b-2, 13a-2

“***Eyitdiler***: Masḫaralıġa mı alursın bizi, didiler.”9b/2=002/67

uzat- "uzatmak" 295a-5

“Yaḳın olurlar ḥamle idüp ḳol ***uzatmaġa*** oḳuyanlar üstine bizüm āyetlerümüzi.”295a/5=022/72

yarat- "yaratmak" 18b-7, 22a-1

“Ol Tañrı bizi yaratdı, sizi daḫı ***yaratdı***.”18b/7=002/139

"-ar-, -er-"

çıḳar- "çıkarmak" 11b-6, 39b-1

“Ol ḥarāmdur üstüñüze, anları ***çıḳarmaḳ*** yirlerinden.”11b/6=002/85

gider- "gidermek" 59a-2, 61a-2

“Daḫı dünyā günlerini ***giderüp*** getürür-biz ḫalḳ arasında tā bilmeg-içün Tañrı Ta‘ālā īmān getüren kişileri, daḫı sizden ṭanuḳluḳ eylemeg-içün ḫalḳ üstine.”59a/2=003/140

ḳopar- "ayırmak" 215b-5, 250b-2

“Daḫı yaḳın oldılardı seni ***ḳoparmaġa*** Mekke ḳoparmaġa Mekke yirinden, seni çıḳarmaġ-ıçun andan.”250b/2=017/76

uyar- "uyarmak" 62b-2

“Eyitdiler: Biz ṣavaş var-ıduġın bilse-y-dük biz size ***uyarduḳ***.”62b/2=003/167

2.2.4.2.Edilgenlik Ekleri

"-l-"

açıl- "açılmak" 70a-7, 244b-3

“Daḫı biri birüñüze ***açıldı***, daḫı aldılar sizden ulu ‘ahd.”70a/7=004/21

ayrıl- "ayrılmak" 157a-8, 363a-4

“Eger siz īmān getürmiş olsañuz Tañrı Ta‘ālāya, daḫı biz indürdügümüz nesneye ḳulumuz üstine Bedr güninde ki ḥaḳ bāṭıldan ***ayrıldı*** iki çeri buluşduḳda.”157a/8=008/41

biçil- "biçilmek" 290a-4

“Pes kāfir olanlara ṭonlar ***biçildi*** oddan.”290a/4=022/19

çıḳarıl- "çıkarılmak" 55b-7

“Taḥḳīḳ siz barça ümmetler yigregi, ***çıḳarıldı-siz***, kişiler-çün buyurursız yaḫşı işleri, daḫı ḳaytarursız yaman işlerden, daḫı īmān getürürsiz Tañrı Ta‘ālāya.”55b/7=003/110

yayıl- "yayılmak" 466a-4

“Gözleri şāḫış olup çıḳalar türbelerden, ***yayılmış*** çekirge gibi.”466a/4=054/7

"-n-; -il-"

adanıl- "tayin edilmek" 221a-4

“Daḫı girü ḳoya sizi bir zamāna degin ***adanılmışdur***.”221a/4=014/10

bezenil- "süslenilmek" 44b-5

“***Bezenildi*** ādemīlere şehvetler sevmek ‘avratlardan, oġlanlardan daẖı aġır yükler dartılmışlar altundan ve gümişden, daẖı ḳıymetlü atlardan, deve, ḳoyun, şıġır gibi daẖı yılḳılardan daẖı ekinlerden ol sevinmegidür dünyā dirliginüñ.”44b/5=003/14

2.2.4.3. Dönüşlülük Eki

"-n-"

baġlan- "baġlanmak" 225a-6, 246a-2

“Daẖı göresin yazuḳluları ol gün ***baġlanmışlar*** bendlerde.”225a/6=014/49

bilin- "bilinmek" 38a-2, 108b-7

“Eger ***bilinse*** anlar yamanlıġa lāyıḳ olduḳları, pes özge iki kişi dursunlar anlar yirine, ol kişilerden ol müsteḥaḳ oldılar.”108b/7=005/107

depren- "kımıldamak" 529b-2

“Ḳaçan ki yir deprense, yir ***deprenmek*** ki anuñ bile ‘ālem ẖarāb ola.”529b/2=089/21

görin- "görünmek" 465a-4

“ ‘Ameli daẖı ***görinecekdür***.”465a/4=053/40

2.2.4.4.İşteşlik Eki

"-ş-"

iriş- "erişmek" 515b-3

“Oturan daẖı, duran daẖı ***irişür***.”515b/3=076/14

2.3.Zamirler

2.3.1.Kişi Zamirleri

Şahıs zamirleri ben, sen, o, ol, biz, siz, anlar’dır. Çekimde bugüne göre en fazla değişik manzara gösteren 3. şahıs zamiridir: o, ol, am, ana, anda, andan, anuñ; anlar, anları, anlara, anlarda, anlardan, anlaruñ. Ol zamirinin -n instrumental şekli anın "o halde, onun için, onunla" mânâsı vermektedir.

Şahıs zamirlerinin genitif hâli daima yuvarlak vokallidir: benüm, senüñ, amıñ, bizüm, sizüñ, anlaruñ.

Eski Anadolu Türkçesinin akkuzatif ve genitif hâllerinde ben ve sen zamirlerinin bini, sini; binüm, sinüñ şekilleri de görülür. (Timurtaş, 1976: 356)

Metinde birinci teklik şahıs zamirinin hem b’li hem de m’li kullanımı söz konusudur. Metinde "ben" şeklinin kullanımının aġırlıkta olduğunu görüyoruz.

2.3.1.1.Birinci Kişi Zamirleri

ben "ben" 9b-2, 16b-6

“Mūsā eyitdi: ***Ben*** Tañrıya ṣığınur-men cāhillerden olmaḳdan.”9b/2=002/67

men 25a-5, 49a-5

“Pes ***men*** özlerine yaḳın-men, ḳabūl eyler-men du‘ā eyleyiciler du‘āsın.”25a/5=002/186

benī "beni" 98a-2

“Taḥḳīḳ geldi ***Benī*** İsrā’īle peyġamberleri mu‘cizātlar-ıla.”98a/2=005/32

baña "bana" 25a-6, 48a-2

“ Ḳaçan baña du‘ā eyleseler ***baña*** icābet eylesünler.”25a/6=002/186

benüm "benim" 6b-3, 17a-2

“Daḫı olmañuz ilkin kāfir olanlardan ki tebdīl eylemeñüz ***benüm*** āyetlerümi, az bahā-y-ıla dünyā mālından.”6b/3=002/41

benümle "benimle" 297b-8, 323b-8

“Daḫı ***benümle*** söyleşme ẓālimler ḥaḳḳında, taḥḳīḳ anlar ġarḳ olurlar.”297b/8=023/27

benden "benden" 20b-4, 27a-7

“Pes anlardan ḳorḳmañuz ve ***benden*** ḳorḳuñuz, ḥattā ki tamām eyleyem benüm ni‘metlerümi sizüñ üstüñüze, illā kim siz hidāyet üstine sābit olasız.”20b/4=002/150

biz "biz" 49b-1, 57a-3

“Ḥavārīler eyitdiler: ***Biz*** nuṣret eyler-biz Allāh dīninde didiler.”49b/1=003/52

bizden "bizden" 43a-2, 65b-5

“Yā Allāh bizüm yazuḳlarumuz bağışla, daḫı gider ***bizden*** yamanlıḳları ve bizüm cānumuz alġanda yaḫşılar bile durġur.”65b/5=003/193

bize "bize" 65b-5, 89a-1

“Eyitdiler ki göster ***bize*** Tañrı Ta‘ālā[yı] āşikāre görelüm, didiler.”89a/1=004/153

bizi "bizi" 110a-2, 125a-8

“Eyitdi Meryem oğlı ‘Īsā: İy ***bizi*** yaradan Tañrımuz, indür bizüm üstümüze bir ṣofra yimek gökden, bayram ola bizüm öñümüze ve ṣoñumuza.”110a/2=005/114

bizüm "bizim"128a-7, 129b-3

“Anuñ gibi yalanladılar özlerinden burun olan ümmetler, ḥattā ki daddılar ***bizüm*** ‘aẕābumuzı.”128a/7=006/148

bizümle "bizimle" 263a-1, 273b-8

“Pes ***bizümle*** senüñ ortañda bir va‘de ḳıl ki aña ḫilāf eylemeyevüz.”273b/8=020/58

2.3.1.2. İkinci Kişi Zamirleri

sen "sen" 5b-2, 19b-1

“***Sen*** bize ögretgen nesneyi, taḥḳīḳ sensin ġāyetde bilici, ḥikmet eyesi.”5b/2=002/32

senden "senden" 64b-2, 76a-4

“Pes eger yalanlasalar seni yā Muḥammed, taḥḳīḳ yalanladılar ***senden*** burun peyġamberleri ki geldiler mu‘cizātlar bile, daḫı kitāblardaki buyruḳlar bile, daḫı nūrlu kitāblar bile.”64b/2=003/184

seni "seni" 76b-6, 78b-5

“***Seni*** yaradan Tañrı ḥaḳḳı-çun anlar mü’min olmazlar ḥattā ***seni*** ḥakem eyletmeyince aralarında olan çekişikde.”76b/6=004/65

saña "sana" 142b-1, 144a-3

“Getürsünler ***saña*** her ‘ilm eyesi cāẕūyı.”142b/1=007/112

senüñ "senin" 168a-2, 188b-4

“Daḫı dürlü dürlü ḥīle itdiler ***senüñ*** işüñi bozmaġa, ḥattā ki ḥaḳ geldi nuṣret-ile.”168a/2=009/48

senüñdür "senindir"147a-2, 330b-6

“Sen bizüm ḫocamuzsın buyruḳ ***senüñdür***, bağışla yazuḳlarumuzı.”147a/2=007/155

sensin "sensin "17b-3, 47b-7

“Ol vaḳtda du‘ā eyledi Ẕekeriyyā Tañrı Ta‘ālāya eyitdi: Yā Rabbi bağışla raḥmetüñden aru ẕürriyet, taḥḳīḳ ***sensin*** du‘ālar işidici.”47b/7=003/38

senüñle "seninle" 82b-2, 140b-1

“Pes olsunlar ardlaruñuzda bir ṭāyife, daḫı gelsünler ki namāz ḳılmamışlardur, namāz ḳılsunlar ***senüñle*** bir rek‘at daḫı.”82b/2=004/102

siz "siz" 187b-2, 194b-4

“Mūsā eyitdi: ***Siz*** getürdü[gü]ñüz nesne siḥrden anı bāṭıl ider Tañrı Ta‘ālā.”187b/2=010/81

sizi "sizi" 194a-6, 194b-4

“Daḫı aṣṣı eylemez size ögüdüm, eger size ögüt virmek dilesem, eger Tañrı Ta‘ālā ***sizi*** helāk itmek dilese.”194a/6=011/34

sizüñ "sizin" 196a-2, 199a-6

“Daḫı tevbe eyleñüz kim gönderür ***sizüñ*** üstüñüze gökden çoḳ yağmurlar indürür.”196a/2=011/52

size "size" 202a-2, 204b-1

“Daẖı Tañrı Ta‘ālā ‘aẕābından sizi ḳurtarıcı bulmazsız, ***size*** yardım idici daẖı bulmazsız.”202a/2=011/113

sizden "sizden" 220b-7, 255b-4

“Gelmedi mi size ẖaberi anlaruñ kim ***sizden*** ilerü-di, Nūḥ ḳavmi, daẖı Ād ḳavmi ve Semūd ḳavmi daẖı anlar kim ṣoñra-y-ıdı.”220b/7=014/9

2.3.1.3. Üçüncü Kişi Zamirleri

ol "o" 268a-4

“Taḥḳīḳ ***ol*** girçeklerden idi, peyġamber idi.”268a/4=019/56

anuñ "onun" 259a-3, 259b-3

“Daẖı kitāblar ḳonula mīzāna, pes göresin yaman kişileri ḳorḳarlar ***anuñ*** içinde olandan.”259a/3=018/49

anuñdur "onundur" 215b-1, 221b-5

“***Anuñdur*** biri biri ardınca geliciler ileyinden daẖı ardından.”215b/1=013/11

anı "onu" 260b-3, 261b-3

“***Anı*** baña unutdurmadı, illā şeyṭān fikrüme gelmekden.”260b/3=018/63

anda "onda" 261b-2, 264a-2

“Pes ***anda*** bir dīvār ṭapdılar düşmek ister.”261b/2=018/77

anlar "onlar" 99a-3, 99b-6

“***Anlar*** kim eydürler biz īmān getürdük diller-ile.”99a/3=005/41

anlaruñ "onların" 100b-4, 102b-2

“Pes ḥükm eyle ortalarında Tañrı Ta‘ālā indür[dü]gi kitābı ki daẖı uyma ***anlaruñ*** hevāsına.”100b/4=005/48

anları "onları" 105a-6, 108b-5

“Daẖı eger īmān getürselerdi Tañrı Ta‘ālāya, daẖı peyġambere ve peyġambere inen kitāba, ***anları*** dost idinmezlerdi.”105a/6=005/81

anlara "onlara" 108a-6, 109b-3

“Daẖı ḳaçan eyidilse ***anlara*** gelüñüz Tañrı Ta‘ālā indürdügi kitāba, daẖı peyġamber sünnetine, eydürler: Yitişür bize ol nesne kim bulduḳ atalarumuz anuñ üstine.”108a/6=005/104

anlardan "onlardan" 109b-4, 111b-5

“Pes eyitdi kāfir olanlar ***anlardan***, bu degüldür illā ulu siḥr.”109b/4=005/110

anlaruñdur "onlarındır" 216b-6, 217a-5

“Şunlar ***anlaruñdur*** ḥisāb yavuzluġı.”216b/6=013/18

2.3.2.İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri bu, şu, o, ol ve şol’dur; bu’nun çokluğu bular ve bunlar, şu’nun çokluğu şular, o ve ol’un çokluğu olardır, şol’un çokluğu yoktur. Ol işaret zamirinin çekimi ol şahıs zamirininki gibidir.

Lokatif hâli bunda, şunda, anda "burada, şurada, orada" mânâsı vermektedir.(Timurtaş, 1976: 356-357)

"bu, uşbu"

uşbu "bu, işte bu" 224a-1, 244a-3

“İy Çalabum, ḳıl ***uşbu*** ili imin. Daḫı ıraḳ ḳıl beni, daḫı oğlanlarumı kim ṭapmayavuz putlara.”224a/1=014/35

uşbunlar "bunlar" 134b-5

“Ne ḳadar girse bir ümmet la‘net ider özgesini tā ol vaḳta kim dirileler anuñ içinde barçası eyide āḫir girenler öñdin girenlere: İy Çalabumuz ***uşbunlar*** bizi azdurdılar pes vir anlara ‘aẕāb bizden artuḳçı cehennemden.”134b/5=007/38

bunlar "bunlar" 284a-8, 395b-4

“Eyitdiler: Taḥḳīḳ sen bildi-sen ***bunlar*** söylemedügin, didiler.”284a/8=021/65

bunlara "bunlara" 116b-2

“Anuñ gibi fitne düşürdük biri biri ortasında, ḥattā ki eyideler: ***Bunlara*** ni‘met mi virdi Tañrı Ta‘ālā bizüm aramuzdan īmān-ıla?”116b/2=006/53

bunlardan "bunlardan" 269b-2

“Daḫı nice ḳavmi helāk eyledük anlardan burun ki ḳumāşları ***bunlardan*** yaḫşı-y-ıdı, ni‘metleri daḫı çoġ-ıdı.”269b/2=019/74

bunları "bunları" 119a-3

“Ẕikr eyle anı ki İbrāhīm eyitdi atası Āzere: ***Bunları*** ma‘būd mı idinürsin?”119a/3=006/74

bunlarıñ "bunların" 2b-2

“Allāhu ‘aẓīmü’ş-şān ***bunlarıñ*** ḳalbleri ve ḳulaḳları ve gözleri üzerine mühr ḳoyaraḳ perde çekmişdir.”2b/2=002/7

"şol, şu"

şol "bu, şu, o" 7a-3, 218b-7

“Şol ṣoñıdur anlaruñ kim ṣaḳındılar.”218b/7=013/35

şunlar "şunlar" 12a-2, 215a-1

“***Şunlar*** anlardur ki kāfirler oldılar Çalaplarına.”215a/1=013/5

şunlardur "şunlardır" 215a-2

“Daḫı şunlar bendlerdür boyunlarında, daḫı ***şunlardur*** od issileri.”215a/2=013/5

şunuñ "şunun" 214b-5, 220a-8

“Bayıḳ ***şunuñ*** içinde nişānlardur bir ḳavme ki endīşe eylerler.”214b/5=013/3

şundan "şundan" 217a-4, 223b-2

“Daḫı ḫarc eyleyeler ***şundan*** kim rızḳ virdük anlara gizlü ve āşikāre.”223b/2=014/31

"ol"

ol "o" 232b/8

“Ne yaman varacaḳ yirdür ***ol*** büyüklenenlere.”232b/8=016/29

oldur "odur" 35b-2, 37b-2

“Daḫı eyitdi anlara nebīleri: Anuñ mülki ‘alāmeti ***oldur*** kim gele size tābūt, anda vardur nuṣret Tañrıñuzdan.” 35b/2=002/248

2.3.3.Dönüşlülük Zamirleri

"kendü"

kendü "kendi" 19a-2

“Daḫı kim ẓālimraḳdur ol kişiden kim gizledi ***kendü*** ḳatındaġı ṭanuḳluġı Tañrı Ta‘ālādan.”19a/2=002/140

kendüden "kendinden" 45a-5

“Ṭanuḳluḳ virür Tañrı Ta‘ālā, ***kendüden*** özge tañrı yoḳdur.”45a/5=003/18

kendülerine "kendilerine" 216a-5

“Mālik olmazlar ***kendülerine*** aṣṣı ne daḫı ziyān.”216a/5=013/16

kendülerüñüze "kendilerinize" 15a-6

“Daḫı her ne kim taḳdīm eylerseñüz ***kendülerüñüze*** ḫayrdan, ṭaparsız anı Tañrı Ta‘ālā ḳatında ḥāżır.”15a/6=002/110

kendümüze "kendimize" 132b-6

“Eyitdi ikisi: İy bizüm Çalabumuz, ẓulm eyledük ***kendümüze***.”132b/6=007/23

kendüsi "kendisi" 304a-6

“Ve ol kişiler ki ‘avratları ḥaḳḳına yalan söylerler, ṭanuḳları olmasa öz nefslerinden özge, pes anlaruñ birisinüñ ṭanuḳluġı dört kez and içmekdür Tañrı adı-y-la ki ***kendüsi*** girçeklerdendür.”304a/6=024/6

"öz"

özi "kendi" 313a-4

“Daḫı kāfirler eyitdi: Bu bir düzme yalandur, ***özi*** düzüpdür.”313a/4=025/4

özine "kendine" 308b-3

“Tañrı Ta‘ālā ‘aẕābını ṭapar anuñ ḳatında, ḥisābını tamām degürür ***özine***.”308b/3=024/39

özlerinden "kendilerinden" 165b-2

“Aġızları-y-la oḫşadurlar sözlerini ***özlerinden*** burun olan kāfirler ḳavline.”165b/2=009/30

özümi "kendimi" 45b-2

“Pes eger ḥüccet durġursalar üstüñe pes eyit yā Muḥammed ki ben ıṣmarladum ***özümi*** Tañrı Ta‘ālāya baña uyanları daḫı.”45b/2=003/20

özüni "kendini" 210a-8

“Eyitdiler: Cezāsı oldur ki kimüñ yükinde bulunursa, ***özüni*** alup ḳul eyleyesiz.”210a/8=012/75

2.3.4.Belirsizlik Zamirleri

ayruḳ "ayrı, başka" 216a-4

“Eyit: Ṭutduñuz mı andan ***ayruḳ*** iş isleri?”216a/4=013/16

ayruḳsı "başka türlü" 215b-2

“Bayıḳ Tañrı ***ayruḳsı*** eylemez anı kim bir ḳavmdedür ***ayruḳsı*** eyleyeler anı kim kendülerindedür.”215b/2=013/11

birisi "birisi" 379a-4

“Biri ṭatlu, ṣusuzlıġı giderür, içmegi geñez ve ***birisi*** ṭuzlu ve acı ve her birisinden tāze et yirsiz.”379a/4=035/12

biri birine "birbirine" 4b-2

“Daḫı virile anlara dürlü ni‘metler, ***biri birine*** beñzer.”4b/2=002/25

dükeli "hepsi" 374a-4

“Pes anları ḥikāyetler ḳılduḳ, daḫı anları ṭaġıtduḳ ***dükeli*** ṭaġıtmaḳ.”374a/4=034/19

dükelisi "hepsi" 395b-3

“Anlaruñ ***dükelisi*** yalanladılar peyġamberleri.”395b/3=038/14

her kim "her kim" 134a-5

“İy ādem oġlanları, size gelse siz cinsüñüzden peyġamberler, ḫaber virse size benüm āyetlerümi, pes ***her kim*** ḳorḳsa Tañrıdan, ḳorḳu yoḳdur anlar üstine.”134a/5=007/35

her kimüñ "her kimin" 131a-8

“Daḫı ***her kim[üñ]*** kim yiyni olsa dartusı, pes anlardur kim ziyān eylediler kendülerini, anuñ-çun kim bizüm āyetlerümüzle ẓulm iderlerdi, ya‘nī inanmazlardı.”131a/8=007/9

her ne ki "her ne ki" 148a-5

“Daḫı ol vaḳtda eyidildi anlara: Sākin oluñuz Ḳudüs iḳlīminde, daḫı yiñüz andan ***her ne ki*** isteseñüz.”148a/5=007/161

kimse "kimse" 175b-6

“Ol ***kimse*** ki esās eyledi dīni bināsını taḳvā üstine Tañrıdan, daḫı Allāh rıżāsı üstine ḫayrlu mıdur, yā ol kimse ki esāsladı dīni bināsını ḳā‘idesi ża‘īflıḳ üstine, pes düşdi anuñ bile cehennem odına?”175b/6=009/109

kimseden "kimseden" 183a-7

“Daḫı degüldür uşbu Ḳur’ān yalan-ıla gelmiş Tañrıdan özge ***kimseden***.”183a/7=010/37

kimseye "kimseye" 177a-4

“Daḫı bildiler şıġınacaḳ kimse yoġ-ımış Tañrıdan özge ***kimseye***.”177a/4=009/118

2.3.5.Soru Zamirleri

ḳanḳı "hangi" 343a-1

“Eyit: Görür misiz eger Tañrı Ta‘ālā sizüñ üstüñüze gündüzi dāyim eylese ḳıyāmet günine, ***ḳanḳı*** ma‘būd Tañrı Ta‘ālādan özge size giceyi getürebilür ki siz anda diñlenesiz?”343a/1=028/72

kim "kim, hangi kişi" 216a-3

“Eyit: ***Kimdür*** gökler Tañrısı daḫı yirüñ?”216a/3=013/16

ne"ne, hangi şey" 208a/4

“Melik eyitdi ol ‘avratlara: Ḥikāyetüñüz ***nedür*** Yūsufı özüñüz istedü[gü]ñüz vaḳt?”208a/4=012/51

2.3.6.Bağlama Zamirleri

Bağlama zamiri "kim" ve Farsçadan gelme "ki"dir. Kullanılışı bugünden farklı değildir.

kim 141a-4, 149b-2

“Ola ***kim*** müttaḳīlerden olasız.”149b/2=007/171

ki 150a-3, 150b-3

“Daḫı ol kimselerden ***ki*** biz yaratduḳ bir cemā‘at vardur, hidāyet iderler ḥaḳḳ-ıla, daḫı anuñla ‘adl eylerler.”150b/3=007/181

2.4. Sıfatlar

2.4.1.Niteleme Sıfatları

aru ṭopraḳ "temiz toprak" 74a-2

"Daḫı eger ḫasta olsañuz, yā seferde olsañuz, yā bir kimseñüz gelse su evinden yā ʻavratlara yitişseñüz, ṣu ṭapmasañuz teyemmüm eyleñüz, ***aru ṭopraḳ*** bile silüñüz yüzlerüñüzi, ḳollaruñuzı daḫı."74a/2=004/43

eyü iş "iyi iş" 215a-3

"Daḫı ivdürmek ister senden yavuz yaʻnī ʻaẕāb, ***eyü işden*** ilerü yaʻnī raḥmet."215a/3=013/6

ṭoġru yol "doğru yol" 218a-5

"İy bilmedi mi anlar kim īmān getürdiler, eger dilese Tañrı ***ṭoġru yol*** göstere-di ādemīlere hep."218a/5=013/31

yavuz iş "kötü iş" 217a-5

"Daḫı def' eylerler eyü işler-ile ***yavuz işi***."217a/5=013/22

2.4.2.Karşılaştırma Sıfatları

Sıfatlarda karşılaştırma bugün kullanmadığımız "+raḳ / +rek" ekiyle yapılır.

acıraḳ "daha acı" 468a-2

"Daḫı ḳıyāmet ʻaẕābı ***acıraḳdur***."468a/2=054/46

ḳatıraḳ "daha şiddetli" 79a-8, 388a-7

" ʻAẕābı daḫı ***ḳatıraḳdur***."79a/8=004/84

uluraḳ "daha yüce" 403a-2, 413b-2

"Daḫı āḫiret ʻaẕābı ***uluraḳdur***, eger bilselerdi."403a/2=039/26

yigrek "daha iyi" 213b-7, 258b-7

"Daḫı āḫiret evi ***yigrekdür*** müttaḳīlere."213b/7=012/109

2.4.3.Belirtme Sıfatları

2.4.3.1.İşaret Sıfatları

bu (ḳur'ān) "bu kur'an" 180b-3

"Eyit yā Muḥammed, eger dilese-y-di Tañrı Taʻālā ben ***bu Ḳur'ānı*** oḳumazdum üstüñüze, ne daḫı bildürürdi Tañrı Taʻālā size anı."180b/3=010/16

ol (kişiler) "o kişiler" 10b-7, 16b-3

"Helāklik ḳatı ʻaẕāb ***ol kişiler[e]*** ki yazarlar kitābı elleri-y-le."10b/7=002/79

ol (vaḳt) "o zaman" 13a-1, 16b-8

“Daḫı ***ol vaḳt*** kim alduḳ ‘ahdlerüñüzi, daḫı götürdük üstüñüze Ṭūr ṭaġını.”13a/1=002/93

ol (zamān) "o zaman" 9a-8

“Pes ḳılduḳ ol ‘aẕābı, i‘tibār olmaġ-ıçun, ***ol zamānda*** olan ḳul[lara], ṣoñra gelen ümmetlere daḫı, ögüt daḫı olmaġ-ıçun Tañrı Ta‘ālādan ḳorḳıcılara.”9a/8=002/66

şol (kitāb) "şu kitap" 214a-5

“***Şol kitāb*** ‘āyetleridür.”214a/5=013/1

şol (tañrı) "şu tanrı" 222a-5

“Daḫı degül **şol Tañrıya** ṣarp.”222a/5=014/20

uşbu (ḳavm) "bu kavim" 78b-3

“Ne oldı ***uşbu ḳavme*** ki sözi fehm eylemek bilmezler?”78b/3=004/78

uşbu (ḳur’ān) "bu kur’an" 112b-7

“Eyit kim: Allāh ṭanuḳdur benümle sizüñ ortañuzda, daḫı baña vaḥy oldı ***uşbu Ḳur’ān*** sizi ḳorḳutmaġ-ıçun anuñla, daḫı ol kişiler ki yitişdi Ḳur’āna.”112b/7=006/19

2.4.3.2. Belirsizlik Sıfatları

bir (bulıt) "bir bulut" 149b-1

“Ṣanasın ki ***bir bulıt*** idi.”149b/1=007/171

bir (cemā‘at) "bir topluluk" 150b-3

“Daḫı ol kimselerden ki biz yaratduḳ ***bir cemā‘at*** vardur, hidāyet iderler ḥaḳḳ-ıla, daḫı anuñla ‘adl eylerler.”150b/3=007/181

bir (ḳavm) "bir kavim" 159a-7, 163a-2

“Eger ḳorḳarsañ ***bir ḳavm*** ḫāyinlıġından, pes uġraş anlar bile berāberlıġ-ıla.”159a/7=008/58

bir (kelām) "bir söz" 152b-6

“Daḫı ***bir kelām*** söyle ki ḳatı sır olmaya, ḳatı cehr olmaya ḳuşluḳlarda ve aḫşāmlarda.”152b/6=007/205

her (cemā‘at) "her topluluk" 177b-6

“Yoḳdur mü’minlere barçası ġazālıḳa gitmek, niçün ***her cemā‘atden*** gitmedi bir bölük anlardan, ‘ālimler olmaġ-ıçun dīn ‘ilminde, daḫı ḳorḳutmaġ-ıçun ḳavmlerini anlara döndüklerinde.”177b/6=009/122

her (nefs) "her nefis" 182b-2

“Ol vaḳtda ***her nefs*** ‘ameli cezāsın görür ki dünyāda işlemiş-idi.”182b/2=010/30

her nesneyi "her şeyi" 163b-1, 174a-8

“Daẖı Tañrı Ta‘ālā ***her nesneyi*** bilicidür, ḥikmetler issidür.”163b/1=009/15

hīç (kimse) "hiç kimse" 265b-4, 269a-6

“Baña ***hīç kimse*** daẖı yitişmedi ādem oğlanlarından.”265b/4=019/20

niçe "nasıl" 261b-5

“Ammā ol gemi ki deldüm ***niçe*** miskīn kişilerüñ idi, deñizde işlerlerdi.”261b/5=018/79

2.4.3.3. Sayı Sıfatları

Bugünkünden farklı bir durum yoktur. Sadece bâzı sayı isimlerinde ses değişikliği görülmektedir.

biş biñ (ferişteh)"beş bin melek" 57b-6

“Evet siz ḳatlansañuz daẖı Tañrıdan ḳorḳsañuz, gelür size anlar ardınca yardım itmege Tañrı ḳatında ***biş biñ feriştehlerden*** kāmil geymek bile.”57b/6=003/125

biş (kişi) "beş kişi" 256a-3

“Daẖı eydürler: ***Biş kişidür***, altıncıları itdür, dirler.”256a/3=018/22

iki (ay) "iki ay" 80b-8

“Eger bir ḳavmden olsa sizüñle anlar ortasında ‘ahd olsa diyet teslīm eylesün ehline, āzād eylesün bir mü’min ḳul yā ḳırnaḳ kim ṭapmasa ***iki ay*** oruç dutsun biri biri ardınca, tevbedür Tañrıdan.”80b/8=004/92

ṭoḳuz (kişi) "dokuz kişi" 332a-5

“Daẖı şehrde ***ṭoḳuz kişi*** var-ıdı ki fesād iderlerdi yir yüzinde, eylük eylemezlerdi.”332a/5=027/48

üç (gün) "üç gün" 106a-6

“Pes kim güci yitmese ***üç gün*** oruç dutmaḳdur, oldur keffāreti andlaruñuzuñ.”106a/6=005/89

yidi (ḳat gök) "yedi kat gök" 297a-2

“Taḥḳīḳ biz yaratduḳ sizüñ üstüñüze ***yidi ḳat gök***.”297a/2=023/17

yidi (kişi) "yedi kişi" 256a-4

“Ġayb-ıla atarlar, daẖı eydürler: ***Yidi kişidür***, sekizincileri itdür, dirler.”256a/4=018/22

2.5.Zarflar

2.5.1. Yer Zarfları

aşaġa "aşağı" 131b-7

“Eyitdi Tañrı Ta‘ālā: Pes in ***aşaġa*** gökden, pes olmaz saña ululanmaḳ anda, pes çıḳ.”131b/7=007/13

girü "geri" 249b-7

“Yā imin mi olduñuz ***girü*** döndermekden sizi deñize bir kez daḫı?”249b/7=017/69

ıraḳ "uzak" 224a-1, 227b-5

“Daḫı ***ıraḳ*** ḳıl beni, daḫı oġlanlarumı kim ṭapmayavuz putlara.”224a/1=014/35

ilerü "ileri" 236a-1

“Pes ḳaçan kim özlerine ecel gelse, bir sā‘at atḳaru varmazlar, ***ilerü*** daḫı gidemezler.”236a/1=016/61

ḳanda "nerede" 20a-6, 20b-2

“Pes tizledüñüz ḫayr işleri ***ḳanda*** olsañuz.”20a/6=002/148

ḳarşu "karşı,ters" 188a-2, 389b-4

“Daḫı evlerüñüzi ḳıbleye ***ḳarşu*** eyleñüz ve namāzı durġuruñuz.”188a/2=010/87

ṭaşra "dışarı" 215b-1

“Daḫı ol kim ol gizleyicidür giceyi, daḫı ***ṭaşra*** çıḳıcıdur gündüz.”215b/1=013/10

yuḳaru "yukarı" 214a-6

“Tañrı oldur kim ***yuḳaru*** götürdi gökleri direksüz.”214a/6=013/2

2.5.2. Zaman Zarfları

gice "gece" 281a-5, 310b-8

“Tesbīḥ iderler ***gice*** ve gündüz, bir laḥẓa ġāfil olmazlar.”281a/5=021/20

gündüz "gündüz"281a-5

“Tesbīḥ iderler gice ve ***gündüz,*** bir laḥẓa ġāfil olmazlar.”281a/5=021/20

hemīşe "her zaman" 30a-3

“Daḫı anlar cehennem ehlidür, anlar anda ***hemīşe*** ḳalurlar.”30a/3=002/217

imdi "şimdi" 331b-8

“Belḳīs eyitdi: Yā Rabbī, ben nefsüme ẓulm eyledüm, ***imdi*** īmān getürüp Müselmān oldum Süleymāna.”331b/8=027/44

ḳaçan "ne zaman" 341a-3, 354b-3

“Daḫı ***ḳaçan*** ki oḳunsa üstlerine bizüm āyetlerümüz, eydürler: Aña īmān getürdük.”341a/3=028/53

laḥẓa "an" 281a-5

“Tesbīḥ iderler gice ve gündüz, bir ***laḥẓa*** ġāfil olmazlar.”281a/5=021/20

ol vaḳt "o zaman" 5b-3

“Pes ***ol vaḳt*** kim ẖaber virdi anlara adlarını her nesnenüñ.”5b/3=002/33

ṭañla "sabah vakti" 204a-1

“Gönder Yūsufı bizümle ***ṭañla*** ṣaḥrāya.”204a/1=012/12

yarın "yarın" 467a-2

“***Yarın*** yevm-i ḳıyāmetde onlar ‘aẕāba dūçār olunca bilirler ki keẕẕāb ve mütekebbir olanlar kimlerdir.”467a/2=054/26

2.5.3. Miktar Zarfları

biraz "biraz" 283a-5

“Eger yitişse anlara ***biraz*** nesne Tañrı ‘aẕābından, eydürler: Vay bize biz ẓālimler iduḳ dirler.”283a/5=021/46

çoḳ "çok" 4b-6, 15a-3,39b-5

“Daẖı kime ki ḥikmet virilse, taḥḳīḳ aña ***çoḳ*** ẖayr virilmişdür.”39b/5=002/269

ḳatı "fazla, çok" 326a-2, 329b-8

“Ne ***ḳatı*** yaman yağmur yağmaḳ-ıdı anlar üstine.”326a/2=026/173

key "çok" 218a-2

“Anlar kāfir olurlar ***key*** raḥmet ḳılıcıya.”218a/2=013/30

Kelime tekrarı ile yapılan miktar zarfları:

bölük bölük "grup grup" 506a-1

“Ṣaġdan ve ṣoldan ***bölük bölük*** olurlar.”506a/1=070/37

dürlü dürlü "çeşit çeşit" 168a-2

“Daẖı ***dürlü dürlü*** ḥīle itdiler senüñ işüñi bozmaġa, ḥattā ki ḥaḳ geldi nuṣret-ile.”168a/2=009/48

2.5.4. Durum Zarfları

ancılayın "onun gibi" 216b-4, 216b-6

“***Ancılayın*** beyān eyler Tañrı meselleri.”216b/4=013/17

añsuz"ansızın" 215b-7

“Daẖı ol ḳatı mekrlüdür, ya‘nī ***añsuzda*** ‘aẕāb eyler.”215b/7=013/13

āşikāre "açıkça" 330a-7, 334b-1

“Daẖı bilür siz gizlegen nesneleri, ***āşikāre*** eylegeni daẖı.”330a/7=027/25

ayruḳ "başka" 216a-4

“Eyit: Ṭutduñuz mı andan ***ayruḳ*** iş isleri?”216a/4=013/16

bayıḳ "açık, belli" 214b-5, 215a-4

“***Bayıḳ*** şunuñ içinde nişānlardur bir ḳavme ki endīşe eylerler.”214b/5=013/3

bellü "belli" 214b-2

“Seçer, ***bellü*** eyler ‘āyetleri ya‘nī ḥüccetleri.”214b/2=013/2

eksüksüz "eksiksiz" 257b-3

“Ol bostānlaruñ ikisi daḫı virdi yemişini, bir nesne ***eksüksüz.***”257b/3=018/33

tiz "çabuk" 219b-1

“Daḫı odur ***tiz*** ḥisāb idici.”219b/1=013/41

yaluñuz "yalnız başına" 404b-4

“Daḫı ḳaçan ki añılsa Allāhuñ adı ***yaluñuz***, ürker yürekleri ol kişiler ki āḫirete inanmazlar.”404b/4=039/45

2.6. Edatlar

2.6.1. Bağlama Edatları

2.6.1.1. Şart Bildirenler

eger "eğer" 218a-3, 222a-8

“Daḫı ***eger*** bayıḳ Ḳur’ān ola-dı kim yaradıldı anuñla ṭağlar, ya kesinildi anuñla yirler, ya söylendi anuñla ölüler.”218a/3=013/31

egerçi "her ne kadar" 62a-5, 356a-1

“***Egerçi*** andan burun āşikāre azġunluḳ içinde idiler.”62a/5=003/164

2.6.1.2. Sınırlama Bildirenler

ammā "ama" 201a-7, 207a-3

“***Ammā*** şeḳāvet ehli cehennem içinde çoḳ āh iderler.”201a/7=011/106

lākin "lâkin" 63b-7, 137b-2

“***Lākin*** Tañrı Ta‘ālā iḫtiyār eyler resūllerden kimi dilese.”63b/7=003/179

līkin "lâkin" 5b-6, 8a-3

“Pes secde eylediler ferişṭehler, ***līkin*** şeyṭān men‘ oldı secdeden.”5b/6=002/34

2.6.1.3. İstisna Bildirenler

illā "-den başka" 4b-7,460b-5

“Azdurmaz anuñ bile ***illā*** fāsıḳları.”4b/7=002/26

meger "meğer" 453b-8

“***Meger*** ki bir ḳavme doḳınasız ḫabersüz, pes işledügüñüz işe peşīmān olursız.”453b/8=049/6

2.6.1.4. Atıf Bildirenler

yā "yahut, veya" 148b-3

“Daḫı eyitdi bir ṭāyife anlardan: Niçün ögüt virürsiz bir ḳavme ki Tañrı Ta‘ālā anları helāk eyler, ***yā*** ‘aẕāb eyler anlara ḳatı ‘aẕāb eylemek.”148b/3=007/164

yā….yā "ya….ya da" 156a-2

“Ẕikr eyle ol güni ki mekr eylediler senüñle kāfirler, seni ḥabs eylemeg-içün, ***yā*** seni öldürmeg-içün, ***yā*** seni yirüñden çıḳarmaġ-ıçun.”156a/2=008/30

2.6.1.5. Cümle Bağlayıcılar

daḫı "dahi" 47b-1, 49a-2, 49a-6

“Pes ḳorḳuñuz Tañrıdan ***daḫı*** baña uyuñuz.”49a/6=003/50

ki "ki" 40b-3

“Ol kişiler ***ki*** yirler ribāyı durmazlar, illā nite kim durur ol kişi kim cin dutar kendüyi.”40b/3=002/275

kim "ki" 158a-2, 163a-4

“Taḥḳīḳ anlaruñ ‘ahdleri yoḳdur, ola ***kim*** anlar ḳaytalar.”163a/4=009/12

pes "sonra" 163a-1 163a-4

“Daḫı eger bozsalar andlarını ‘ahd eyledükden, daḫı ṭa‘n eyleseler dīnüñüzde, ***pes*** ṣavaş eyleñüz uluları-la küfr ehlinüñ.”163a/4=009/12

2.6.1.6. Benzetme Bildirenler

beñzer "benzeyen" 22b-8, 38a-7

“Meseli ol kişilerüñ kim kāfir oldılar, ol kimseye ***beñzer*** ki işek gibi çaġırur işitmegen nesneye, illā du‘ā bile yā ḳatı āvāz-ıla.”22b/8=002/171

nite kim "nitekim, nasıl ki" 40b-4, 41b-3, 121b-1

“Ol kişiler ki yirler ribāyı durmazlar, illā ***nite kim*** durur ol kişi kim cin dutar kendüyi.”40b/4=002/275

2.6.2. Son Çekim Edatları

2.6.2.1. Benzetme Bildirenler

gibi "gibi, benzer" 159a-2, 170b-3

"Fir'avn ḳavmi ***gibi*** daḫı anlardan burun kāfirler ***gibi*** yalanladılar Çalapları āyetlerini."159a/2=008/54

2.6.2.2. Sebep Bildirenler

içün "için, amacıyla" 12b-5, 26a-1, 40a-4

"Daḫı ne kim ṣadaḳa eyleseñüz māluñuzdan nefslerüñüz ***içündür***, daḫı ṣadaḳa eylemeñüz illā Tañrı Ta'ālā rāżīlıġı-çun."40a/4=002/272

2.6.2.3. Beraberlik Bildirenler

bile "ile, birlikte" 98a-6, 101b-3

"Īmān getüren kişiler dil ***bile*** kim mürted olsa, sizden dīninden dönse, kāfir olsa, getürse gerek Tañrı Ta'ālā bir ḳavm ki Tañrı Ta'ālā anları sever."101b/3=005/54

birle "ile" 84a-1, 97a-2

"Saña ziyān daḫı eylemezler bir neste ***birle***."84a/1=004/113

ile "ile, birlikte" 14a-7,23b-1, 59a-7

"Daḫı anlar ziyān eylemezler, anuñla hīç kimseye illā iẕni ***ile*** Tañrınuñ daḫı ögrenürler özlerine żarar eylegeni aṣṣı eylemegeni taḥḳīḳ bildiler kim ki ḳabūl eylese siḥri āḫiretde naṣībi yoḳdur."14a/7=002/102

2.6.2.4. Yer ve Tarz Bildirenler

üzere "üzere" 130a-2, 214b-7, 215a-4

"Sen anlardan degülsin bir nesne ***üzere*** ya'nī anlardan birisi."130a/2=006/159

2.6.2.5.Yönelme Hâli İsteyen Edatlar

(bir zamān) a degin "bir zamana kadar" 224b-6, 238a-6

"İy Çalabumuz, mühlet vir bize ***bir zamāna degin*** yaḳın."224b/6=014/44

(gice ḳarañuluġın) a degin "gece karanlığına kadar" 250b-5

"Durġur namāzı gitdükde güneş, ***gice ḳarañuluġına degin***."250b/5=017/78

(ḳıyāmet günin) e degin "kıyamet gününe kadar" 227b-3, 249a-5

"Daḫı senüñ üstüñe la'netdür ***ḳıyāmet günine degin***."227b/3=015/35

(ol vaḳt) a degin " o zamana kadar" 300b-8

"Ḥattā ***ol vaḳta degin*** ki açduḳ anlar üstine bir ḳapu ḳatı 'aẕāblu."300b/8=023/77

2.6.2.6. Ayrılma Hâli İsteyen Edatlar

(an) dan ṣoñra "ondan sonra " 426b-3, 428b-5

“***Andan ṣoñra*** daḫı görürsin ẓālimleri.”426b/3=042/44

(an) dan ötürü "ondan dolayı" 105a-2

“***Andan ötürü*** kim ‘āṣī olurlardı ve ẓulm iderlerdi.”105a/2=005/78

(an) dan yaña "ondan yana" 217b-6

“Eyit: Tañrı Ta‘ālā azdurur diledügini, daḫı doġrı yol gösterür ***andan yaña*** kim döndi.”217b/6=013/27

(sen) den öñdin "senden önce" 422a-2

“Anuñ gibi vaḥy eyler saña ve ***senden öñdin*** olan nebīlere Tañrı Ta‘ālā ki ‘azīz ve ḥikmetler issidür.”422a/2=042/3

(siz) den girü "sizden geri" 365a-7

“Tañrı Ta‘ālā bilür ***sizden girü*** ḳalanları.”365a/7=033/18

(tañrı) dan özge "tanrıdan başka" 440b-6

“Eyit: Görür misiz ṭapduġuñuz ***Tañrıdan özge,*** gösterüñüz baña ne nesne yaratdılar yirden, yā var mı anlara şerīklik göklerde?”440b/6=046/4

(yazduḳların) dan ötürü "yazdıklarından dolayı" 10b-8

“Helāklik anlara ***yazduḳlarından ötürü*** elleri-y-le, daḫı helāklik anlara andan ötürü kim yaman işler ḳazanurlardı.”10b/8=002/79

2.6.3. Kuvvetlendirme Edatları

degül "değil" 270a-3,298b-3

“Dirilik ***degül***, illā bizüm dünyā dirligümüz.”298b/3=023/37

hīç "hiç" 222b-1, 226a-5

“Yoḳdur bizüm ***hīç*** ṣıġınacaḳ yir.”222b/1=014/21

illā "ancak" 216a-2, 221a-8

“Daḫı degül kāfirlerüñ du‘āsı ***illā*** azġunluḳ içinde.”216a/2=013/14

2.6.4. Soru Edatları

ḳanı "nerede" 342a-3

“Ol gün ki nidā ide anlara Tañrı Ta‘ālā, pes eyide: ***Ḳanı*** şerīklerüm ki siz anları baña şerīk ṣanurduñuz?”342a/3=028/62

ḳandan "nereden" 47b-5, 62a-7

“Eydürdi yā Meryem ***ḳandan*** geldi bu rızḳ saña?”47b/5=003/37

nice "nasıl" 303a-2, 309a-2

“Görmez misin Tañrı Ta‘ālā ***nice*** sürer bulıtları?”309a/2=024/43

niçün "niçin" 50b-5, 51a-5

“İy kitāb ehli, ***niçün*** ḥüccet eylersiz İbrāhīmde?”50b/5=003/65

nişe "neden" 215a-5

“Daḫı eydür anlar kim kāfir oldılar ***nişe*** indürinilmedi anuñ üzere nişān Rabbinden?”215a/5=013/7

nite "neden"386b-6

“***Nite*** görürlerdi yolı?”386b/6=036/66

2.6.5. Çağırma Edatları

iy "ey" 97a-3, 99a-2

“Mūsā eyitdi: ***İy*** Çalabum ben mālik degül-men illā nefsüme ve ḳardaşuma.”97a/3=005/25

yā "ya" 99b-4, 101a-2

“Nice ḥükm itdürürler saña ***yā*** Muḥammed, özleri ḳatında Tevrāt var-iken ki anda ḥükmu’llāh vardur.”99b/4=005/43

2.7. Sıfat-Fiiller

2.7.1. Geniş Zaman Sıfat Fiilleri

"-an, -en; -ġan, -gen"

Metnimizde Anadolu sahasında kullanılan "-an,-en" sıfat-fiil eki yanında bol miktarda "-ġan,-gen" sıfat-fiil eki de görülmektedir. Mustafa Toker çalışmasında belli bir standardı olmaksızın, bazen "-an,-en" bazen de "-duḳ,-dük" sıfat-fiil ekinin ifadesini karşılamak üzere kullanıldığını ifade etmiştir(Toker 2011: 52).

(oruç) dutanlar "oruç tutanlar" 176a-6

“Tevbe eyleyen mü’minler, ‘ibādet eyleyenler daḫı, şükr eyleyenler daḫı, oruç ***dutanlar*** daḫı, rükū‘ idenler daḫı, sücūd idenler daḫı, yaḫşılıḳ buyuranlar daḫı, yamanlıḳdan ḳaytaranlar daḫı, daḫı ṣaḳlayanlar daḫı Tañrı Ta‘ālā buyruḳlarını, muştıla cenneti mü’minlere.”176a/6=009/112

(ṣabr) idenler "sabır edenler" 240a-1

“Daḫı cezā vireçekdür Tañrı Ta‘ālā ṣabr ***idenlere*** müzdlerini ‘amellerinden yaḫşı, kim ki yaḫşılıḳ eylese.”240a/1=016/96

(nūḥdan ṣoñra) gelen "nuhdan sonra gelen" 90a-5

“Taḥḳīḳ biz vaḥy eyledük saña yā Muḥammed, nite kim vaḥy eyledük Nūḥ peyġambere, Nūḥdan ṣoñra ***gelen*** nebīlere daḫı, daḫı nite kim vaḥy eyledük İbrāhīme, daḫı İsmā‘īle, daḫı İsḥāḳa, daḫı Ya‘ḳūba, daḫı Ya‘ḳūb oġlanlarına, daḫı ‘Īsāya ve Eyyūba, daḫı Yūnus ile Süleymāna, daḫı virdük Dāvūda Zebūrı.”90a/5=004/163

(zekātı) viren "zekatı veren" 163b-7

“ ‘İmāret eylemez Tañrı Ta‘ālā mescidlerini, illā īmān getürenler Tañrı Ta‘ālāya daḫı ḳıyāmet günine daḫı namāzı durġuran ve zekātı ***viren***.”163b/7=009/18

(‘aḳlı) olġan "aklı olan" 24a-6

“İy ‘aḳlı ***olġan*** kişiler, illā kim siz Tañrıdan ḳorḳup ādem öldürmegi terk idesiz.”24a/6=002/179

(emānet) alġan "emanet alan" 42a-8

“Pes eger emānet ḳılsa biri birüñüz ḳatında, pes virsün emānet ***alġan*** emānet virgen emānetini.”42a/8=002/283

(da’vet) eylegen "davet eyleyen" 423a-7

“Ulu oldı müşrikler üstine siz da‘vet ***eylegen*** nesne.”423a/7=042/13

(şirk) getürgen "şirk getiren" 301b-8

“Pes yüceldi anlar şirk ***getürgen*** nesneden.”301b/8=023/92

2.7.2. Geçmiş Zaman Sıfat Fiilleri

"-duḳ, -dük"

geldügi (vaḳt) "geldiği zaman" 252b-6

“Pes ṣor Benī İsrā’īle ***geldügi*** vaḳt özlerine.”252b/6=017/101

gördügüm (düşüñ) "gördüğüm düş" 212b-7

“Yūsuf eyitdi: Atam bu ta‘bīri oġlanlıḳ zamānında ***gördügüm*** düşüñ.”212b/7=012/100

ḳorḳduġum (vaḳt) "korktuğum zaman" 320a-3

“Pes ḳaçdum sizden, sizden ***ḳorḳduġum*** vaḳt.”320a/3=026/21

yatduġı (yir) "yattığı yer" 61a-1

“Eyit yā Muḥammed: Eger olsa-y-duñuz evlerüñüzde üşman gelürdi, ol kişiler ki öldürmek yazılmış-ıdı üstlerine anlar ***yatduġı*** yirlerde, ṣınamaġ-ıçun Tañrı Ta‘ālā yüreklerinde olan nesneyi, daḫı gidermeg-içün yüregüñüzde olan kini, Tañrı Ta‘ālā bilicidür yüreklerden geçen fikrleri.”61a/1=003/154

"-mış, miş"

arınmış (kişiler) temizlenmiş kişiler 473b-3

“Aña yapışmasun, illā ***arınmış*** kişiler.” 473b/3=056/79

bilinmiş (gün) bilinen gün 320b-8

“Pes dirildi cāẕūlar bir ***bilinmiş*** gün vaḳtına ki bayram günidür.”320b/8=026/38

2.7.3. Gelecek Zaman Sıfat Fiilleri

"-acaḳ, -ecek-"

ḳurtulacaḳ (yir) "kurtulacağı yer" 260a-5

“Bel ki anlara bir va‘de olupdur ki andan ***ḳurtulacaḳ*** yir ṭapmazlar.”260a/5=018/58

şığınacaḳ (yir) "sığınacağı yer" 222b-1

“Yoḳdur bizüm hīç ***şığınacaḳ*** yir.”222b/1=014/21

varacaḳ (yir) "varacağı yer" 232b-8

“Ne yaman ***varacaḳ*** yirdür ol büyüklenenlere.”232b/8=016/29

2.8.Zarf-Fiiller

"-anda, -ende; -ġanda, -gende"

Mustafa Toker eserde "-anda,-ende" zarf-fiil ekinin yanında, bu ekin Kıpçak Türklerince kullanılan şekli olan "-ġanda,-gende" şeklinin kullanıldığını da ifade eder. Bu kullanımda ağırlık "-ġanda,-gende" tarafındadır(Toker 2011: 54).

bıraḳġanda "bıraktığında" 48b-1

“Sen anlar ḳatında degül-idüñ ḳalemlerini ***bıraḳġanda.”***48b/1=003/44

döngende "döndüğünde" 27a-3

“Pes ḳaçan imin olsañuz kim temettu‘ eylese ‘umre-y-ile ḥacca pes neye ki güci yitse ḳurbān eylesün, kim ki ḳurbān eyleyecek bulmasa üç gün oruç dutsun ḥac günlerinde ve yidi gün ehline ***döngende***.”27a/3=002/196

işitgende "işittiğinde" 304b-5

“Niçün anı ***işitgende*** ẓan eylemedi mü’min erler ve mü’min ‘avratlar nefslerinde ḫayr ve eyitmediler ki uşbu ulu bühtāndur?”304b/5=024/12

görende "gördüğünde" 30b-7

“Daḫı ṣorarlar saña ḳan gören ‘avratlardan. Eyit: Ol yamandur, pes ıraḳ oluñuz ‘avratlardan ḳan ***görende***, daḫı yaḳın olmañuz anlara arınmayınca.”30b/7=002/222

"-up,-üp"

azdurup "azdırıp" 448b-1

“Ol kişiler ki kāfir oldılar ve ḫalḳı Tañrı yolından ***azdurup*** çıḳardılar.”448b/1=047/34

dirilüp "dirilip" 252b-1

“İkinci biz türbe durup, ***dirilüp*** yiñi yaradılur mı-y-uz?”252b/1=017/98

ḳaldurup "kaldırıp" 514b-1

“Andan ṣoñra gitdi ehline gögüz ***ḳaldurup*** büyüklenmeg-ile.”514b/1=075/33

sevinüp "sevinip" 525b-2

“Daḫı ol ehline ***sevinüp*** dönecekdür.”525b/2=084/9

eyleyüp "eyleyip" 34a-1

“Daḫı eger boşatsañuz ‘avratları yatışmaġandan burun mehr-i ‘ayn ***eyleyüp*** farż eylemiş olsañuz pes buçuġın virüñüz farż eylegen mehrüñ.”34a/1=002/237

"-u, -ü"

Anlam olarak genellikle "-araḳ, -erek" karşılığında kullanılır.

diyü "diyerek" 87b-7

“Daḫı ḳaçan namāza dursalar kāhillıġa dururlar, riyā iderler ḫalḳ görsün ***diyü***.”87b/7=004/142

"-ınca, -ince"

çıḳınca "çıkıncaya kadar" 453b-6

“Eger anlar ṣabr itselerdi, sen özlerine ***çıḳınca***, anlar-çun yigrekdür.”453b/6=049/5

doġurınca "doğruncaya kadar" 495a-1

“Sākin eyledüñüz ‘avratlaruñuzı, siz sākin olġan evlerde gücüñüz yitdügi ḳadar ve anlara ziyān degürmeñ ṭarlıḳ eylemeg-içün anlara ve eger yüklü olsalar, nafaḳa eyleñüz anlara, anlar ***doġurınca***.”495a/1=065/6

olınca "oluncaya kadar" 190b-5

“Gönendürür sizi yaḫşı ni‘metler-ile ‘ömri müddeti tamām ***olınca***.”190b/5=011/3

olmayınca "olmadıkça" 251b-7

“Yā ***olmayınca*** bir ev altundan yā göge ‘urūc eylemeyince biz görürken daḫı biz inanmazuz sen göge çıḳduġuña, ḥattā bize bir kitāb indürmeyince oḳuyavuz anı.”251b/7=017/93

uymayınca "uymadıkça" 16b-1

“Rāżī olmaz senden, Yehūdīlerden daḫı Naṣrānīlerden, ***uymayınca*** anlaruñ milletine.”16b/1=002/120

ṣavaşmayınca "savaşmadıkça" 26a-6

“Daḫı ṣavaşmañuz anlar bile Tañrı evi ḳatında anlar ***ṣavaşmayınca*** sizüñle anuñ içinde.”26a/6=002/191

"-ken, -(i)ken"

bilürken "bilirken" 6b-4

“Yaşurmaññuz daḫı ḥaḳḳı siz ***bilürken***.”6b/4=002/42

bilürler-iken "bilirlerken" 10b-2

“Andan taġayyür iderlerdi, anı fehm eyledüklerinden ṣoñra, daḫı anlar ḥaḳḳı ***bilürler-iken***.”10b/2=002/75

bilürlerken "bilirlerken" 20a-4

“Daḫı bir ṭāyife anlardan ḥaḳḳı gizlerler, anlar ḥaḳ olġanı ***bilürlerken***.”20a/4=002/146

dururken "dururken" 65a-8

“Ol kişiler kim ẕikr iderler Tañrı Taʿālā[yı] ayaḳ üstine ***dururken*** ve otururken ve yanları üstine yatarken.”65a/8=003/191

oḳurken "okurken" 15b-4

“Anlar ***oḳurken*** Tañrı Taʿālā kitābını anuñ gibi.”15b/4=002/113

kāfir-iken "kafirken" 21b-5

“Taḥḳīḳ ol kişiler ki kāfir oldılar, daḫı öldiler anlar ***kāfir-iken***.”21b/5=002/161

yatarken "yatarken" 65a-8

“Ol kişiler kim ẕikr iderler Tañrı Taʿālā[yı] ayaḳ üstine dururken ve otururken ve yanları üstine ***yatarken***.”65a/8=003/191

2.9.Fiiller ve Fiil Çekimleri

2.9.1. Kişi Ekleri

2.9.1.1. Birinci Grup Kişi Ekleri

Bu gruptaki ekler kişi zamiri kaynaklı olup gelecek zaman, geniş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gereklilik çekimlerinde kullanılır.

1.teklik kişi -van, -ven; -vanın, -venin; -vam; vem
-am, -em
-ın, -in

2.teklik kişi -sın, -sin

3.teklik kişi Ø

1.çokluk kişi -vuz, -vüz; -uz, -üz

2.çokluk kişi -sız, -siz

3.çokluk kişi -lar, -ler

2.9.1.2. İkinci Grup Kişi Ekleri

Bu ekler iyelik kaynaklıdır, görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılırlar.

1.teklik kişi -m

2.teklik kişi -ñ

3.teklik kişi Ø

1.çokluk kişi -ķ, -k

2.çokluk kişi -ñuz, -ñüz

3.çokluk kişi -lar, -ler

2.9.1.3. Üçüncü Grup Kişi Ekleri

Bu ekler emir bildirirler.

1.teklik kişi -ayın, -eyin; -ayım, -eyim

2.teklik kişi -ġıl, -gil

3.teklik kişi -sun, -sün

1.çokluk kişi -alum, -elüm

2.çokluk kişi -ñ,-ñuz, -ñüz

3.çokluk kişi -sunlar, -sünler

2.9.2. Fiil Çekimleri

2.9.2.1. Basit Zamanlı Fiillerin Çekimi

2.9.2.1.1. Bildirme Kipleri

2.9.2.1.1.1. Geniş Zaman "-r; -ar, -er; -ur, -ür"

Anlam olarak bazen Şimdiki Zamanı da karşılamaktadır. Olumsuzu fiil köküne "-maz, -mez" eki getirilerek yapılır.

Teklik 1. Kişi

bilmezin "bilmem" 287b-3

"Eger ḥaķdan yüz ķaytarsañuz, eyit: Ben bildürdüm size Allāh buyruġını berāber ve ben ***bilmezin***, di, yaķın mıdur, yā ıraķ mıdur size va'de olunan neste?"287b/3=021/109

eylerin "yaparım" 269a-3

"Seni yaradan Allāh ḥaķķı-çun anları ḥaşr ***eylerin***, şeyṭānları daḫı."269a/3=019/68

ķorķarın "korkarım" 35a-2

"Nebīleri eyitdi: ***Ķorķarın*** ki eger farż olsa üstüñüze ġazālıķ, ṣavaşmayasız, 'āṣī olasız."35a/2=002/246

oķurın "okurum" 219a-1

"Andan yaña ***oķurın*** ve andan yaña dönmegüm."219a/1=013/36

ṭapmazın "tapmam" 173b-2

"Sen eyitdüñ: ***Ṭapmazın*** sizi götürecek nesne."173b/2=009/92

Teklik 2. Kişi

bilürsin "bilirsin" 260b-8, 448a-3

"Daḫı nice ṣabr ide ***bilürsin*** ol nesneye ki sen anuñ ṣabrın bilmezsin."260b/8=018/68

bilmezsin "bilmezsin" 260b-8

"Daḫı nice ṣabr ide bilürsin ol nesneye ki sen anuñ ṣabrın ***bilmezsin***."260b/8=018/68

eylersin "yaparsın" 46a-6, 46a-7

"Yā Muḥammed eyit: Benüm Tañrım ki yirler ve gökler mülkine pādişāhsın, mülki virürsin kime dilese[ñ], daḫı mülki alursın özgeye virür[sin] kimden dilese[ñ], kimi dileseñ ʿazīz ***eylersin*** ve kimi dileseñ ẕelīl ***eylersin***, ḫayr senüñ elüñdedür, taḥḳīḳ sen barça nesneye ḳādirsin."46a/6-7=003/26

inanmazsın "inanmazsın" 204a-7

"Daḫı sen bize ***inanmazsın*** ki biz girçek söylesevüz daḫı."204a/7=012/17

Teklik 3. Kişi

bildürür "bildirir" 100a-8

"Anuñ içinde hidāyet vardur ḥaḳḳa, nūr vardur ḫalḳa doġru yolı ***bildürür***."100a/8=005/46

buyurur "buyurur" 239a-4

"Taḥḳīḳ Tañrı Taʿālā ***buyurur*** ʿadl eylemegi ve eylük eylemegi, daḫı ḳarāyibe yaḫşı baḳmaġı."239a/4=016/90

öldürür "öldürür" 322b-3

"Daḫı ol kim beni ***öldürür***, andan ṣoñra dirildür."322b/3=026/81

Çokluk 1. Kişi

bilmezüz "bilmeyiz" 207b-2

"Daḫı biz ḳarışuḳ düşlerüñ taʿbīrin ***bilmezüz***, didiler."207b/2=012/44

bilürüz "biliriz" 174b-7

"Sen anları bilmezsin, biz ***bilürüz*** anları."174b/7=009/101

çıḳaruruz "çıkarırız" 384b-6

"Daḫı ***çıḳaruruz*** andan dürlü ḥubūblar, buġday ve arpa gibi ki andan yirler."384b/6=036/33

inanuruz "inanırız" 139a-4

"Eyitdiler: Taḥḳīḳ biz anuñ peyġamberlıġına ***inanuruz***."139a/4=007/75

işlerüz "yaparız" 517a-3

“Anuñ gibi ***işlerüz*** yaman kişilere.”517a/3=077/18

ölürüz "ölürüz" 252b-1

“Daḫı eyitdiler: Ḳaçan ki biz ***ölürüz***, çürümiş süñük oluruz.”252b/1=017/98

Çokluk 2. Kişi

bilmezsiz "bilmezsiniz" 305a-8

“Daḫı Tañrı Ta‘ālā bilür, siz ***bilmezsiz***.”305a/8=024/19

bilürsiz "bilirsiniz" 19a-2

“Eyit yā Muḥammed: Siz mi yaḫşı ***bilürsiz*** yā Tañrı Ta‘ālā mı yaḫşı bilür?”19a/2=002/140

görürsiz "görürsünüz" 214b-1

“***Görürsiz*** anları.”214b/1=013/2

ḳılursız "yaparsınız" 473b-5

“Daḫı rızḳuñuzı ve işüñüzi anı yalanlamaḳ ***ḳılursız***.”473b/5=056/82

virürsiz "verirsiniz" 248a-2

“Ol gün ki sizi ḳıġırur, pes cevāb ***virürsiz*** şükri bile.”248a/2=017/52

Çokluk 3. Kişi

alurlar "alırlar" 316a-6

“Daḫı ḳaçan seni görseler, seni masḫaralıġa ***alurlar***.”316a/6=025/41

bilürler "bilirler" 123b-6, 135b-5

“Daḫı ol kişiler ki kitāb virdük anlara, ***bilürler*** ki bu Ḳur’ān inmişdür Tañrı Ta‘ālādan ḥaḳḳ-ıla.”123b/6=006/114

buyururlar "buyururlar" 73a-5

“Ol kişiler ki baḫillıḳ iderler, daḫı ***buyururlar*** ḫalḳa baḫīllıġı.”73a/5=004/37

inanurlar "inanırlar" 147a-5

“Daḫı ol kişilere kim bizüm āyetlerümüze ***inanurlar***.”147a/5=007/156

işlerler "yaparlar" 244a-4

“Daḫı beşāret ider ol mü’minlere ki ‘amel-i ṣāliḥ ***işlerler***.”244a/4=017/9

2.9.2.1.1.2. Görülen Geçmiş Zaman "-dı, -di; du, dü"

Olumsuz çekimi fiil kök veya gövdesine "-ma, -me" eki getirilerek yapılır.

Teklik 1. Kişi

bildüm "bildim" 503b-3

“Ben yaḳīn ***bildüm*** ki ḥisābumı görecek-men.”503b/3=069/20

buyurdum "emrettim" 131b-6

“Tañrı Ta‘ālā eyitdi: Ne nesne yıġdı seni kim secde eylemedüñ ol vaḳt kim ***buyurdum*** saña?”131b/6=007/12

eyledüm "yaptım" 93a-4

“Bu gün tamām ***eyledüm*** size dīnüñüzi daḫı tamām itdüm üstüñüze ni‘metlerümi, daḫı ben rāżī oldum size ki İslām dīni üstine sābit olasız, pes kim żarūrete düşse açlıḳdan, ḳaṣd eylemese yamanlıġı, Tañrı Ta‘ālā yazuḳlar bağışlayıcıdur, raḥmet idicidür.”93a/4=005/3

inandum "inandım" 38a-3

“İbrāhīm eyitdi: Eved ***inandum***, līkin yüregim berkitmeg-içün.”38a/3=002/260

istedüm "istedim" 261b-6

“Ben anı ‘ayblu eylemek ***istedüm***.”261b/6=018/79

Teklik 2. Kişi

bilmedüñ "bilmedin" 262a-5

“Daḫı ben anı re’yüm bile işlemedüm, bu te’vīlidür ol nesnenüñ ki sen aña ṣabr eylemek ***bilmedüñ***.”262a/5=018/82

eyledüñ "yaptın" 78a-6

“Daḫı eyitdiler yā Allāh, niçün farż ***eyledüñ*** bizüm üstümüze ġazālıġı, niçün ḳomaduñ biz dünyā göre-y-dük bir niçe müddete degin, yaḳın ecele degin.”78a/6=004/77

olduñ "oldun" 276b-2

“ ‘Āṣī mi ***olduñ*** benüm buyruġuma?”276b/2=020/93

ögretdüñ "öğrettin" 213a-2

“***Ögretdüñ*** sen baña düşler ta‘bīrini tā gökleri yaradan Allāh yirleri daḫı yaradan Allāh.”213a/2=012/101

virdüñ "verdin" 329b-5, 329b-6

“Pes Süleymān güldi ol ḳarınca sözinden, daḫı eyitdi: İy Rabbī, benüm göñlüme bıraḳ senüñ ni‘metlerüñ şükrini ki baña ***virdüñ***, atama ve anama ***virdüñ***.”329b/5-6=027/19

Teklik 3. Kişi

arturdı "arttırdı" 178a-2

“Ḳaçan bir sūre inse anlaruñ nicesi eydürler: Kimüñ īmānın ***arturdı*** bu sūre?”178a/2=009/124

bezedi "süsledi" 348b-2

“Daḫı ***bezedi*** anlara şeyṭān ‘amellerini.”348b/2=029/38

buyurdı "buyurdu" 4b-8

“Daḫı keserler anı kim ***buyurdı*** Tañrı Ta‘ālā kim ulaşıla.”4b/8=002/27

dilemedi "istemedi" 167b-7

“Līkin Tañrı Ta‘ālā ***dilemedi***, sevmedi anlar sefere çıḳmaġını.”167b/7=009/46

yaratdı "yarattı" 96b-2, 110b-2

“Ẕikr eyle ol vaḳtı ki eyitdi Mūsā ḳavmine: İy ḳavm, ẕikr eyleñüz Tañrınuñ ni‘metlerini sizüñ üstüñüze ki sizden nebīler ***yaratdı,*** daḫı sizden melikler ***yaratdı***.”96b/2=005/20

Çokluk 1. Kişi

açduḳ "açtık" 300b-8

“Ḥattā ol vaḳta degin ki ***açduḳ*** anlar üstine bir ḳapu ḳatı ‘aẕāblu.”300b/8=023/77

alduḳ "aldık" 103b-8, 115b-3

“Taḥḳīḳ biz ***alduḳ*** ‘ahdini Benī İsrā’īl ḳavminüñ, daḫı viribidük anlara peyġamberler, niçe kim gelse anlara peyġamberler nefsleri dilemegen nesneler-ile bir bölügi[n] yalanladılar ve bir bölügin depelediler.”103b/8=005/70

getürdük "getirdik" 10b-3, 18a-8

“Daḫı ḳaçan kim uġrasalar īmān getüren kişilere eydürler: biz īmān ***getürdük***.”10b/3=002/76

gösterdük "gösterdik" 249a-1

“Daḫı ḳılmaduḳ ol rü’yāyı ki saña ***gösterdük*** mi‘rāc giçesinde, illā fitne olmaġ-ıçun ḫalḳa.”249a/1=017/60

inanduḳ "inandık" 377a-8

“Daḫı eyideler: Biz aña ***inanduḳ***, ḳaçan īmāna yitişeler geñezlik bile ıraḳ yirden.”377a/8=034/52

indürdük "indirdik" 283b-3, 349b-2

“Bu Ḳur’ān ḳutlu ögütdür, anı ***indürdük***.”283b/3=021/50

ḳılduḳ "yaptık" 36a-8

“Ol peyġamberleri efḍal ***ḳılduḳ*** niçesi niçesi üstine.”36a/8=002/253

ḳılmaduḳ "yapmadık" 512a-6

“Daḫı biz ***ḳılmaduḳ*** cehennem ḫāzinlerini, illā feriştehler.”512a/6=074/31

Çokluk 2. Kişi

bulduñuz "buldunuz" 135b-2

“Siz daḫı ***bulduñuz*** mı Tañrı Ta‘ālā size va‘de eyledügini ḥaḳḳ-ı sābit?”135b/2=007/44

diledüñüz "istediniz" 276a-2

“Uzandı mı zamān sizüñ üstüñüze, yā ***diledüñüz*** mi düşe üstüñüze ḳorḳmaḳ Tañrı Ta‘ālādan?”276a/2=020/86

geldüñüz "geldiniz" 121b-1

“Daḫı siz ***geldüñüz*** bize yaluñuz yaluñuz nite kim yaratduḳ sizi evvelde.”121b/1=006/94

inanduñuz "inandınız" 139a-5

“Eyitdi anlar kim ululandılar: Taḥḳīḳ biz ol nesneyi kim siz ***inanduñuz*** kāfirlerüz, ya‘nī inanmazuz.”139a/5=007/76

indürdüñüz "indirdiniz" 473a-6

“Siz mi ***indürdüñüz*** anı bulıtlardan, yā biz mi indürürüz?”473a/6=056/69

ḳorḳarduñuz "korkardınız" 155b-3

“Ẕikr eyleñüz ki siz az-idüñüz, ża‘īfler-idüñüz yir yüzinde, ***ḳorḳarduñuz*** ḫalḳ sizi ḳapmaḳdan.”155b/3=008/26

unutduñuz "unuttunuz" 440a-5

“Nite kim ***unutduñuz*** bu gün liḳāsını.”440a/5=045/34

uyarduñuz "uyardınız" 79a-5

“Eger Tañrı Ta‘ālā keremi olmasa-y-dı sizüñ üstüñüze raḥmeti daḫı, ***uyarduñuz*** şeyṭāna, illā az kişi uymazdı.”79a/5=004/83

virdüñüz "verdiniz" 222b-3

“Pes oy ***virdüñüz*** bana.”222b/3=014/22

Çokluk 3. Kişi

bildiler "bildiler" 149b-1

“Daḫı yaḳın ***bildiler*** ol ṭaġ anlar üstine düşecekdür.”149b/1=007/171

eyitdiler "söylediler" 181b-1, 187a-5

“***Eyitdiler***: Eger bizi bundan ḳurtarsañ şükr idiciler olur-biz, didiler.”181b/1=010/22

ḳaçurdılar "kaçırdılar" 36a-4

“Pes ṣındurup ***ḳaçurdılar*** anları Tañrı Ta‘ālānuñ iẕni bile.”36a/4=002/251

oldılar "oldular" 43b-2, 49b-5

“Taḥḳīḳ ol kişiler kim kāfir ***oldılar*** Tañrı Ta‘ālā āyetlerine.”43b/2=003/4

öldiler "öldüler " 34b-4

“Tañrı Ta‘ālā eyitdi anlara ölüñüz, barçası ***öldiler*** andan ṣoñra Tañrı diril[t]di anları.”34b/4=002/243

yaratdılar "yarattılar" 382a-2

“Eyit yā Muḥammed: Görür misiz ol şerīklerüñüzi ki ṭaparsız Tañrıdan özge, gösterüñüz baña ne nesne ***yaratdılar*** yirden?”382a/2=035/40

2.9.2.1.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman "-mış, -miş"

Öğrenilen geçmiş zaman eki dönemin dil özelliğine paralel olarak daima düz yazılmıştır. Bu zamanın olumsuzu "-ma, -me" ekiyle yapılmaktadır.

Teklik 2. Kişi

eylemişsin "yapmışsın" 408b-6

“Daḫı kimi ḳurtarsañ günāhlardan, ol gün ki ḳıyāmetdür, aña raḥmet ***eylemişsin***.”408b/6=040/9

sürülmişsin "sürülmüşsün" 399b-2

“Allāh eyitdi: Çıḳ andan, sen dergāhdan ***sürülmişsin***, didi.”399b/2=038/77

Teklik 3. Kişi

diriltmiş "canlandırmış" 98a-2

“Daḫı kim öldürmese barça ādemīleri ***diriltmiş*** gibidür sevābda.”98a/2=005/32

dökülmiş "dökülmüş" 127b-7

“Eyit yā Muḥammed: Men ṭapmaz-men baña vaḥy olan Ḳur’ānda, ḥarām nesne yiyen kişiye ki yir illā murdār ölmiş olsa, yā ***dökülmiş*** ḳan olsa, yā doñuz eti olsa.”127b/7=006/145

ölmiş "ölmüş" 127b-7

“Eyit yā Muḥammed: Men ṭapmaz-men baña vaḥy olan Ḳur’ānda, ḥarām nesne yiyen kişiye ki yir illā murdār ***ölmiş*** olsa, yā dökülmiş ḳan olsa, yā doñuz eti olsa.”127b/7=006/145

virmiş "vermiş" 70a-5

“Daḫı eger dileseñüz bedel getürmege bir ‘avrat yirine özge ‘avratı, ***virmiş*** olsalar birisine bir ḳınṭār altun, andan hīç nesne almañuz.”70a/5=004/20

Çokluk 2. Kişi

getürmişsiz "getirmişsiniz" 487a-3

“Daḫı ṣaḳınuñuz ol Tañrıdan ki siz aña īmān ***getürmişsiz***.”487a/3=060/11

Çokluk 3. Kişi

azmışlar "azmışlar" 146a-3

“Vaḳtī nedāmet eyleyüp ellerin dişlediler, gördiler ki özleri ***azmışlar***.”146a/3=007/149

dartılmışlar "tartılmışlar" 44b-6

“Bezenildi ādemīlere şehvetler sevmek ‘avratlardan, oğlanlardan daḫı ağır yükler ***dartılmışlar*** altundan ve gümişden, daḫı ḳıymetlü atlardan, deve, ḳoyun, ṣığır gibi daḫı yılḳılardan daḫı ekinlerden ol sevinmegidür dünyā dirliginüñ.”44b/6=003/14

durmışlar "durmuşlar" 56a-7

“Berāber olmaz kitāb ehlinden bir ṭāyife ḥaḳ üstine ***durmışlar***.”56a/7=003/113

olmışlar "olmuşlar" 92b-8, 144b-3

“Uġradılar bir ḳavme muḳīm ***olmışlar*** ṣanemleri ‘ibādetine.”144b/3=007/138

2.9.2.1.2.Tasarlama Kipleri

2.9.2.1.2.1. Dilek- Şart "-sa, -se"

Teklik 1. Kişi

bulursam "bulursam" 377a-6

“Eyit: Eger ben azarsam öz nefsüm-içün azar-men ve eger hidāyet ***bulursam*** ol nesne-y-ile buluram ki baña vaḥy eyler Tañrım.”377a/6=034/50

dilesem "dilesem" 147a-4

“Tañrı Ta‘ālā benüm ‘aẕābumı yitişdürür-men kime ***dilesem*** didi.”147a/4=007/156

dönsem "dönsem" 421b-2

“Daḫı ben ḳıyāmet ḳopacağın girçek ṣanmazın, dir ve eger Tañrıma ***dönsem***, daḫı anuñ ḳatında bundan yaḫşı menzile yiter-men, dir.”421b/2=041/50

gelsem "gelsem" 320b-3

“Mūsā eyitdi: Eger ben saña bir ulu mu‘ciz-ile ***gelsem*** mi?”320b/3=026/30

olsam "olsam" 266b-1

“Daḫı beni ḳıdemlü ḳıldı her ḳanda ***olsam***.”266b/1=019/31

Teklik 2. Kişi

dileseñ "dilesen" 46a-6,46a-7

“Yā Muḥammed eyit: Benüm Tañrım ki yirler ve gökler mülkine pādişāhsın, mülki virürsin kime ***dilese[ñ],*** daḫı mülki alursın özgeye virür[sin] kimden ***dilese[ñ],*** kimi dileseñ ‘azīz eylersin ve kimi ***dileseñ*** ẕelīl eylersin, ḫayr senüñ elüñdedür, taḥḳīḳ sen barça nesneye ḳādirsin.”46a/6-7=003/26

getürseñ "getirsen" 19b-7

“Daḫı eger ***getürseñ*** yā Muḥammed ol kişilere ki kitāb virildi Yehūdilerden ve Naṣrānīlerden barça āyetleri, uymayalar senüñ ḳıbleñe.”19b/7=002/145

görseñ "görsen" 121a-6

“Eger ***görseñ*** yā Muḥammed kāfirleri, ẓālimleri ölüm esrüklüginde, feriştehleri daḫı uzatmışlar ellerini, eydürler ki çıḳaruñuz cānlaruñuzı bu gün cezā görürsiz, ḥaḳīr idici ‘aẕābı ol nesne sebebi-y-ile ki söylerdi-siz Tañrı Ta‘ālā ḥaḳḳına bāṭıl nesneler.”121a/6=006/93

Teklik 3. Kişi

dilese "dilese" 126a-1

“Eger ***dilese*** sizi giderür, daḫı ḫalīfe ider yirüñüze sizden ṣoñra kimi ***dilese***.”126a/1=006/133

eylese "yapsa" 126b-7

“Cezā ***eylese*** gerek anlara anlar ṣıfatlanduğı cezasını.”126b/7=006/139

gelse "gelse" 123a-4

“Eger özlerine āyetleri ***gelse*** īmān getüreler.”123a/4=006/109

görse "görse" 122b-4

“Pes kim ḥaḳḳı ***görse*** özi-çündür sevābı, daḫı kim kör olsa ḥaḳdan ‘aẕābı özinedür.”122b/4=006/104

Çokluk 1. Kişi

eylesek "yapsak" 279b-1

“Eger biz helāk ***eylesek*** anları biz ‘aẕāb ile andan burun ki Muḥammed resūlu’llāh geldi, eydürlerdi: Niçün bize peyġamber göndermedüñ, ḥattā ki uya-y-ıduḳ senüñ āyetlerüñe ẕelīl olmazdan burun.”279b/1=020/134

Çokluk 2.Kişi

çıḳarılsañuz "çıkarılsanız" 483a-7

“Görmez misin münāfıḳları eydürler ol ḳardaşlarına ki kāfir oldılar kitāb ehlinden: Eger siz ***çıḳarılsañuz,*** sizüñle çıḳar-biz.”483a/7=059/11

ḳorḳsañuz "korksanız" 448b-4

“Eger īmān getürseñüz ve Tañrıdan ***ḳorḳsañuz,*** virür size Allāh müzdlerüñüzi.”448b/4=047/36

olsañuz "olsanız" 400b-7

“Eger kāfir ***olsañuz***, pes Tañrı Ta‘ālā size muḫtāc degüldür.”400b/7=039/7

Çokluk 3. Kişi

alsalar "alsalar" 87a-7

“Taḥḳīḳ indi sizüñ üstüñüze Ḳur’ān, ḳaçan işitseñüz ki Tañrınuñ işlerine kāfir olsalar yā masḫaralıġa ***alsalar*** anlar-ıla bile oturmañuz, anlar girmeyince özge söz içine.”87a/7=004/140

görseler "görseler" 113b-1

“Daḫı eger ***görseler*** her āyeti īmān getürmezler aña.”113b/1=006/25

isteseler "isteseler" 161a-3

“Eger nuṣret ***isteseler*** sizden dīnde, vācibdür sizüñ üstüñüze nuṣret eylemek, illā bir ḳavm üstine ki sizüñle anlar ortasında ‘ahd mīsāḳ var-ıdı.”161a/3=008/72

virseler "verseler" 162a-7

“Pes eger tevbe eyleseler ve durġursalar namāzı, daḫı ***virseler*** zekātı ḳoyı virüñüz anları.”162a/7=009/5

2.9.2.1.2.2. İstek "-a, -e"

Çekimi bugüne göre farklıdır. İstek bazen şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman da bildirmektedir. Olumsuz şekli fiil kökü ve gövdelerine "-ma, -me" eki getirilerek yapılır.

Teklik 1. Kişi

çıḳam "çıkayım" 442b-2

“Va‘de mi idersiz baña ki ben türbeden ***çıḳam***, ikinci dirilem.”442b/2=046/17

görem "göreyim" 339b-4

“Ola kim ben ***görem*** Mūsā tañrısını.”339b/4=028/38

gösterem "göstereyim" 267a-6

“Pes baña uy ki saña doġru yol ***gösterem***.”267a/6=019/43

olam "olayım" 186b-6

“Daḫı ben buyruldum ki Müselmānlardan ***olam***.”186b/6=010/72

Teklik 2. Kişi

çıḳarasın "çıkarasın" 219b-6

“Kitābdur ya‘nī Ḳur’āndur, indürdük anı saña, tā ***çıḳarasın*** ādemīleri ḳarañuluḳdan aydınlığa Rabbüñ iẕni-y-le yolından yaña beñdeşsüzüñ ögülmiş.”219b/6=014/1

ḳorḳudasın "korkutasın"340a-8

“Lākin Tañrı Ta‘ālā raḥmeti-y-le vaḥy oldı saña, ḥattā ki ***ḳorḳudasın*** bir ḳavmi ki gelmedi anlara hīç peyġamber senden burun.”340a/8=028/46

söylemeyesin "söylemeyesin" 48a-4

“Tañrı Ta‘ālā eyitdi: saña ‘alāmet oldur kim ḫalḳa ***söylemeyesin*** üç gün illā işāret bile.”48a/4=003/41

olasın "olasın" 326b-7

“senüñ göñlüñ üstine, ḥattā kim peyġamberlerden ***olasın***.”326b/7=026/194

Teklik 3. Kişi

duta "tuta" 523a-3

“Kim dilese sizden doġru yol ***duta***.”523a/3=081/28

eyleye "eyleye" 58a-2

“Yā Tañrı Ta‘ālā anlaruñ tevbesin ḳabūl ***eyleye***, yā ‘aẕāb ide anlara.”58a/2=003/128

göstere "göstere" 391b-3

“Ola ki baña doġru yol ***göstere***.”391b/3=037/99

vire "vere" 23b-7, 39a-2

“Ol bostāna beñzer ki yüce yirde ola, ṭopraġı yaḫşı ola, aña ulu dānelü yaġmur yaġmış ola, yemiş ***vire*** iki kez.”39a/2=002/265

Çokluk 1. Kişi

alavuz "alalım" 210b-7

“Yūsuf eyitdi: Ne‘ūẕü bi’llāh ki ***alavuz*** bizüm nesnemüz alan kişiden ġayrı kimesne, ol biz ẓālimlerden oluruz, didi.”210b/7=012/79

çıḳaravuz "çıkaralım" 221b-3

“***Çıḳaravuz*** yirümüzden, ya dönesiz dīnümüze.”221b/3=014/13

indürevüz "indirelim" 420a-4

“Pes ḳaçan ki anuñ üstine ṣu ***indürevüz*** ditrer ve artar.”420a/4=041/39

ḳoyavuz "koyalım" 138a-7

“Eyitdi: Geldi mi-sen bize ki biz ṭapavuz Tañrı Ta‘ālāya yaluñuz, daḫı ***ḳoyavuz*** anı kim ṭapardı atalarumuz?”138a/7=007/70

ṭapavuz "tapalım" 138a-7

“Eyitdi: Geldi mi-sen bize ki biz ***ṭapavuz*** Tañrı Ta‘ālāya yaluñuz, daḫı ḳoyavuz anı kim ṭapardı atalarumuz?”138a/7=007/70

Çokluk 2. Kişi

añlayasız "anlayasınız" 203a-2

“Ola kim ***añlayasız***.”203a/2=012/2

bilesiz "bilesiniz" 121b-8

“Daḫı ol Tañrı Ta‘ālā ḳıldı size yıldızları ḥattā yol bulasız ve ***bilesiz*** anlar-ıla ḳarañuluḳlarında ve deñizlerüñ.”121b/8=006/97

ḳalasız "kalasınız" 324a-7

“Daḫı ḳal‘alar idinürsiz, ṣanursız ki dünyāda diri ***ḳalasız***.”324a/7=026/129

viresiz "veresiniz" 10b-3

“Daḫı ḳaçan ḫalvet olsa niceleri nicesiyle eydürler biri birine: Ḫaber mi ***viresiz*** anlara fetḥ eylegen nesneyi, Allāhu Ta‘ālā üstüñüze Tevrīdde bildürgeni, delīl olmaġ-ıçun anlara Tañrıñuz katında.”10b/3=002/76

Çokluk 3. Kişi

alalar "alalar" 451b-1

“Daḫı çoḳ ġanīmetler, ***alalar*** anları.”451b/1=048/19

dileyeler "dileyeler" 115a-8

“Ola kim du‘ā ***dileyeler*** bizden didük.”115a/8=006/42

diyeler " diyeler" 4b-2, 136a-3

“Eyideler: Bu yemiş ol rızḳdur ki bundan burun yimiş-idük, ***diyeler***.”4b/2=002/25

göreler "göreler" 152a-1

“Anlaruñ ayaḳları var mıdur ki anuñla yürüyeler, yā elleri var mıdur ki anuñla dutalar, yā anlara var mıdur gözler ki anuñla ***göreler***, yā ḳulaḳları var mıdur ki anuñla işideler.”152a/1=007/195

vireler "vereler" 134b-2

“Daḫı ṭanuḳluḳ ***vireler*** kendüleri üstine.”134b/2=007/37

2.9.2.1.2.3. Emir

Emir ekleri, yalnız çekim ekleridir, zaman göstermezler, tasarlanan emirle yapılmasını işaret ederler. Fiil köküne getirilen kişi ekleri aynı zamanda emir vazifesi görüler.

Her kişi için ayrı ekler kullanılan emir çekimlerinde, teklik ikinci kişi için bazen fiil kökü kullanılırken bazen de “-ġıl /-gil” eki kullanılmıştır.

1.teklik ve 1. çokluk için kullanılan ekler anlam olarak emir değil istek bildirirler. Olumsuz şekli fiil kök ve gövdelerine "-ma / -me" olumsuzluk eki getirilerek yapılır.

Teklik 1. Kişi

göreyin "göreyim" 38a-3

“Daḫı ẕikr id yā Muḥammed ol vaḳtı kim İbrāhīm eyitdi: Yā Rabbi göster baña ***göreyin*** neçük dirildürsin ölüleri.”38a/3=002/260

ḳorḳayın "korkayım" 119b-5

“Daḫı nice ***ḳorḳayın*** siz şirk getürgenden?”119b/5=006/81

uyayın "uyuyayım" 260b-6

“Mūsā aña eyitdi: Saña ***uyayın*** mı bu şarṭ-ıla ki baña ögredesin sen ögrendügüñ ‘ilmden irşād-ıla.”260b/6=018/66

varayın "varayım" 302a-5

“Ḥattā ki anlaruñ birisine ölüm gelse eydür: Yā Rabb, beni dönder, dünyāya ***varayın***.”302a/5=023/99

vireyin "vereyim" 102a-8

“Eyit: Ḫaber ***vireyin*** mi size andan yiter yamandur?”102a/8=005/60

Teklik 2. Kişi

añġıl "an" 109a-6

“Ẕikr eyle yā Muḥammed ol vaḳtı ki Tañrı Ta‘ālā eyitdi Meryem oġlı ‘Īsāya: ***Añġıl*** benüm ni‘metümi senüñ üstüñe, daḫı anuñ üstine ki ḳuvvetlendürdüm seni Cebrā’īl bile, söylersin ḫalḳa beşikde-y-iken pīr olġanda.”109a/6=005/110

baḳ "bak" 37b-8

“Pes ***baḳ*** gör sen ḳoyġan yimegi içmegi yüz yıla taġyīr olmamışdur, daḫı baḳ gör senüñ işegüñ neçük diriltdük?”37b/8=002/259

bilgil "bil" 38a-6

“Daḫı ***bilgil*** ki Tañrı Ta‘ālā ‘azīzdür, ḥikmetler issidür.”38a/6=002/260

eyit "söyle" 333b-8, 335b-2

“***Eyit*** yā Muḥammed: Gezüñüz yir yüzinde, pes görüñüz niçe oldı ṣoñları yaman kişilerüñ.”333b/8=027/69

ḳılġıl "yap" 17b-2, 38a-5

“İy Çalabumuz, bizi ***ḳılġıl*** muṭī‘ ve münḳād senüñ tā‘atüñe.”17b/2=002/128

uyġıl "uy" 120b-4

“Pes anlar hidāyetine ***uyġıl***.”120b/4=006/90

vir "ver" 347b-7

“Lūṭ: Yā Rabb, didi. Baña nuṣret ***vir*** yaman ḳavm üstine, didi.”347b/7=029/30

Teklik 3. Kişi

arıtsun "arıtsın" 17b-5

“Daḫı ***arıtsun*** anları küfr ma‘ṣiyetlerinden.”17b/5=002/129

çıḳarsun "çıkarsın" 8b-4

“***Çıḳarsun*** bizüm-çün yirden biten nesnelerden, cemī‘ yaşıllardan, ḫıyārından, daḫı baḳlasından, daḫı mercümeginden, ṣoġanından.”8b/4=002/61

eylesün "yapsın" 80b-6

“Eger ḫaṭā-y-ıla ölen kimse size düşman olan ḳavmden olsa daḫı mü’min olsa āzād ***eylesün*** bir mü’min ḳul yā ḳırnaḳ.”80b/6=004/92

görsün "görsün" 87b-7

“Daḫı ḳaçan namāza dursalar kāhillıġa dururlar, riyā iderler ḫalḳ ***görsün*** diyü.”87b/7=004/142

ṣaḳlasun "saklasın" 67b-3

“Kim bay olsa özini ***ṣaḳlasun*** yetīm mālından, daḫı kim faḳīr olsa yisün ḥisāb-ıla.”67b/3=004/6

ṣavaşsun "savaşsın" 77b-3

“Pes ***ṣavaşsun*** Tañrı yolında ġazālıḳda ol kişiler ki ṣatarlar dünyā dirligini āḫirete.”77b/3=004/74

yazsun "yazsın" 41b-2

“İy īmān getüren kişiler ḳaçan bir borç eyleseñüz bir bilinmiş vaḳta degin, pes yazuñuz anı, daḫı ***yazsun*** arañuzda bir yazıcı yaḫşılıḳ bile.”41b/2=002/282

virsün "versin" 107a-4

“Daḫı kim öldürse anı sizden ḳaṣd-ıla cezāsın ***virsün*** öldürdügi gibi ḥayvānlardan ḥükm eylesün anuñ-ıla iki yaḫşı kişi sizden.”107a/4=005/95

Çokluk 1. Kişi

alayıḳ "alalım" 419a-4

“Biz anları ayaḳlarumuz altına ***alayıḳ*** anları, ḥattā ki aşaġalardan olalar.”419a/4=041/29

bıraḳalum "bırakalım" 142b-3

“Cāẕūlar eyitdiler: İy Mūsā sen bıraġur mısın ‘aṣāñı, yoḫsa biz evvel ***bıraḳalum*** mı?”142b/3=007/115

dönelik "dönelim" 118b-4

“Daḫı ***dönelik*** mi ardumuza bize hidāyet virdükden ṣoñra Tañrı Ta‘ālā?”118b/4=006/71

eyleyelüm "yapalım" 35a-1

“Ol vaḳt ki eyitdiler nebīlerine: Bizüm üstümüze bir sulṭān durġur, ṣavaş ***eyleyelüm*** Tañrı yolında.”35a/1=002/246

görelüm "görelim" 142a-5

“Fir‘avn eyitdi: Eger sen mu‘cizāt-ıla geldüñ-ise getür anı ***görelüm***, eger sen girçeklerden-iseñ.”142a/5=007/106

inanalıḳ "inanalım" 299a-4

“Eyitdiler: ***inanalıḳ*** mı bizüm gibi iki ādemīye ve anlaruñ ḳavmleri bize ṭapuçılardur.”299a/4=023/47

isteyelüm "isteyelim" 50a-6

“Pes kim ḥüccet eylese saña anda, saña gelgenden ṣoñra Tañrınuñ ‘ilminden, eyit: Gelüñüz, oġlanlarumuz ***isteyelüm***, ‘avratlarumuz ***isteyelüm***, siz de ‘avratlaruñuz [isteñüz], nefslerümüz ***isteyelüm***, siz daḫı nefslerüñüz isteñüz.”50a/6=003/61

ḳılalum "yapalım" 50a-7

“Daḫı ***ḳılalum*** Tañrı Ta‘ālā la‘neti yalancılar üstine.”50a/7=003/61

oturalum "oturalım" 172b-7

“Eydürler: Ḳoy bizi ***oturalum*** oturanlar bile.”172b/7=009/86

varmayalum "varmayalım" 274a-1

“Biz daḫı, siz daḫı bir yire ki andan özge yire ***varmayalum***, didi.”274a/1=020/58

Çokluk 2. Kişi

çalışuñ "çalışın" 295b-6

“Daḫı ***çalışuñ*** Tañrı Ta‘ālā yolında çalışmaġınuñ ḥaḳḳınca.”295b/6=022/78

gelüñ "gelin" 366b-4

“İy peyġamber, eyit senüñ ‘avratuña: Eger dünyā dirligin dilerseñüz ve anuñ bezegini daḫı, pes ***gelüñ*** ni‘met vireyin size ve ḳoyıvireyin sizi żararsuz.”366b/4=033/28

işidüñ "işitin" 13a-2

“Daḫı ***işidüñ***, ḳabūl eyleñüz.”13a/2=002/93

yirüñ "yürüyün" 117b-5

“Eyit yā Muḥammed: Kim ḳurtarur sizi ḳarañuluḳlarından ***yirüñ***, daḫı deñizlerüñ?”117b/5=006/63

Çokluk 3. Kişi

çıḳsunlar "çıksınlar" 395a-8

“Eger anlaruñ olsa, pes gökler yolına ***çıḳsunlar***.”395a/8=038/10

eyitsünler "söylesinler" 248a-3

“Daḫı eyit yā Muḥammed ḳullaruma, ***eyitsünler*** sözüñ yaḫşısını.”248a/3=017/53

gelsünler "gelsinler" 82b-1

“Pes olsunlar ardlaruñuzda bir ṭāyife, daḫı ***gelsünler*** ki namāz ḳılmamışlardur, namāz ḳılsunlar senüñle bir rek‘at daḫı.”82b/1=004/102

göstermesünler "göstermesinler" 306b-6

“Daḫı ***göstermesünler*** bezeklerini kimseye, illā ol nesne ki āşikāredür andan sürme gibi yüzük gibi.”306b/6=024/31

içsünler "içsinler" 109a-1

“And ***içsünler*** Allāh adı-y-la ki bizüm ṭanuḳluġumuz ḥaḳdur anlar ṭanuḳluġından, daẖı biz ta‘addī eylemedük.”109a/1=005/107

olmasunlar "olmasınlar" 476a-5

“***Olmasunlar*** ol kişiler gibi ki kitāb virildiler özlerinden öñdin, ‘ömrleri uzun-ıdı, yürekleri berk-idi ve anlaruñ çoġı fāsıḳ-ıdı.”476a/5=057/16

oynasunlar "oynasınlar" 506a-5

“Ḳoy anları ***oynasunlar*** ve gülsünler.”506a/5=070/42

ṣaḳlasunlar "saklasınlar" 306b-5

“Eyit yā Muḥammed mü’min erenlere, gözlerin yumsunlar ḥarāmdan, daẖı ferclerini ***ṣaḳlasunlar***.”306b/5=024/30

ṣanmasunlar "sanmasınlar" 65a-3

“***Ṣanmasunlar*** ol kişiler kim sevinürler özlerine virilen māl bile, daẖı severler medḥ olmaġa özleri işlemegen nesne-y-ile.”65a/3=003/188

2.9.2.2. İ- Fiili (Cevher Fiili) Çekimi

Gramerimizde birbirinden farklı terimlerle adlandırılmış olan i- fiili Eski Türkçedeki er- "olmak" yardımcı fiilinin er- > -ir- > i- değişimi ile ekleşmiş olan biçimdir.

" i-" ek-fiilinin dildeki görevi, ad soylu kelimeleri fiil durumuna getirmek ve basit zamanlı kiplerden birleşik zamanlı kipler oluşturmaktır. Olumsuzu "değil" edatı ile yapılır. (Korkmaz, 2003: 620)

2.9.2.2.1. Bildirme Çekimi

Teklik 1. Kişi

ben-ven "benim" 328b-6

“Yā Mūsā, taḥḳīḳ ***ben-ven*** Tañrı Ta‘ālā, ḳuvvetlü, ḳādir, ḥikmetler issi-men, didi.”328b/6=027/9

ben degül-ven "degilim" 441b-1

“***Ben degül-ven***, illā beyān idici peyġamber.”441b/1=046/9

Teklik 2. Kişi

sensin "sensin" 17b-3

“Taḥḳīḳ ***sensin*** tevbeler ḳabūl idici, raḥmet eyleyici.”17b/3=002/128

yarlıġayıcısın "bağışlayıcısın" 224a-3

“Daẖı ol kim ‘āṣī oldı baña, bayıḳ sen ***yarlıġayıcısın***, raḥmet ḳılıcı.”224a/3=014/36

yigreksin "üstünsün" 286a-5

“Sen ***yigregisin*** mīrās idicilerüñ, didi.”286a/5=021/89

Teklik 3. Kişi

anuñdur "onundur" 16a-3

“Bel ki ***anuñdur*** her ne kim yirlerde ve göklerde, barçası anuñ ḳullarıdur.”16a/3=002/116

bağışlayıcıdur "bağışlayıcıdır" 23a-5

“Taḥḳīḳ Tañrı Ta‘ālā yazuḳları ***bağışlayıcıdur,*** raḥmet idicidür.”23a/5=002/173

bilicidür "bilicidir" 24b-2

“Taḥḳīḳ Tañrı Ta‘ālā işidicidür, her nesneyi ***bilicidür.***”24b/2=002/181

degüldür "degildir" 23b-3

“Yaḫşılıḳ ol ***degüldür*** ki dönderesiz yüzlerüñüzi ḳıblelerine maşrıḳ-ıla maġrib-ile.”23b/3=002/177

düşmandur "düşmandır" 13b-5

“Kim ki Tañrı Ta‘ālāya düşman olsa, feriştehlerine düşman olsa, peyġamberlerine daḫı, Cebrā’īle daḫı, Mīkā’ile daḫı düşman olsa taḥḳīḳ Tañrı Ta‘ālā ***düşmandur*** kāfirlere.”13b/5=002/98

ḥarāmdur "haramdır" 11b-6

“Ol ***ḥarāmdur*** üstüñüze, anları çıḳarmaḳ yirlerinden.”11b/6=002/85

yarlıġayıcıdur "bağışlayıcıdır" 6a-4

“Ol Tañrı ***yarlıġayıcıdur,*** raḥmet idicidür.”6a/4=002/37

Çokluk 1. Kişi

‘āciz degülüz "acizlerden değiliz" 472b-8

“Biz taḳdīr itdük arañuzda ölümi, daḫı biz ***‘āciz degülüz.***”472b/8=056/60

ẓālimler degülüz "zalimlerden değiliz" 327a-8

“Daḫı biz ***ẓālimler degülüz.***”327a/8=026/209

Çokluk 2.Kişi

degülsiz "değilsiniz"128a-8

“Siz ***degülsiz*** illā dilsüzler ki ḥaḳ söylemezsiz.”128a/8=006/148

işlersiz "yaparsınız"139b-2

“Lūṭ peyġamberi daḫı ẕikr eyle, ḳaçan kim eyitdi ḳavmine: Siz yaman iş mi ***işlersiz*** ki sizden burun eylemedi anı hīç kimse ‘ālemlerden?”139b/2=007/80

Çokluk 3. Kişi

kāfirlerdür "kafirlerdir" 134b-2

“Taḥḳīḳ anlar ***kāfirlerdür***.”134b/2=007/37

kişilerdür "kişilerdir" 120b-2

“Anlar ol ***kişilerdür*** ki virdük anlara kitābı, şerī‘atı daḫı, peyġamberlıġı daḫı.”120b/2=006/89

pārelerdür "parçalardır" 214b-5

“Daḫı yirde ***pārelerdür*** biri biri yanında olıcılar, daḫı bostānlar, üzümlerden, daḫı ekinden, daḫı ḫurmā aġacından.”214b/5=013/4

yigitlerdür "yiğitlerdir" 254b-5

“Taḥḳīḳ anlar nice ***yigitlerdür*** īmān getürdiler Tañrı Ta‘ālāya.”254b/5=018/13

ẓālimlerdür "zalimlerdir" 164b-1

“Daḫı kim dost idinse anları sizden, pes anlar ***ẓālimlerdür***.”164b/1=009/23

2.9.2.3. Birleşik Zamanlı Fiillerin Çekimi

"i-" fiilinin görevinden birisi isimlerin üzerine gelerek onları fiil gibi çekime sokmak, diğeri ise basit zamanların üzerine gelerek birleşik zaman çekimlerini oluşturmaktır.

2.9.2.3.1. Hikaye

2.9.2.3.1.1.Geniş Zamanın Hikayesi " -r- (ı)dı; -r- (i)di"

Teklik 3.Kişi

girerdi "girerdi" 47b-4

“Her kez ***girerdi*** Ẓekeriyyā Meryem üstine, miḥrābda ṭapardı özi ḳatında dürlü ni‘metler.”47b/4=003/37

ḳoyardı "koyardı" 336a-2

“Boġazlardı oğlanlarını, diri ***ḳoyardı*** ‘avratlarını.”336a/2=028/4

ṭapardı "tapardı" 331b-5

“Daḫı aña tevfīḳ-ıla terk eyletdi Allāh ol nesneleri ki ***ṭapardı*** Tañrı Ta‘ālādan özge.”331b/5=027/43

Çokluk 1.Kişi

açarduḳ "açardık" 141a-6

“Eger şehrler ḫalḳı īmān getürselerdi, daḫı Tañrıdan ḳorḳsalardı ***açarduḳ*** anlar üstine berekātlar ḳapusını, gökden yaġmur yaġmaḳ bile, yirden daḫı otlar bitmek bile.”141a/6=007/96

ḳurtarduḳ "kurtardık" 138b-3

“Pes ***ḳurtarduḳ*** Hūdı bilesince olan mü’minleri daḫı bizüm raḥmetümüzle.”138b/3=007/72

Çokluk 2.Kişi

işlerdüñüz"işlerdiniz"108b-2

“Pes ḫaber virür size ol nesneler ki ***işlerdüñüz*** dünyāda.”108b/2=005/105

Çokluk 3.Kişi

alurlardı "alırlardı" 428a-5

“Bir nebī gelmezdi anlara, illā anı masḫaralıġa ***alurlardı***.”428a/5=043/7

gülerlerdi "gülerlerdi " 431a-7

“Ḳaçan ki geldi anlara bizüm āyetlerümüzle, anlar aña ***gülerlerdi***.”431a/7=043/47

inanurlardı "inanırlardı" 376b-1

“Bel ki anlar şeyṭānlara ṭaparlardı, anlaruñ çoġı anlara ***inanurlardı***, diyeler.”376b/1=034/41

ḳorḳarlardı "korkarlardı" 286a-7

“Daḫı anlar dāyim bizden ***ḳorḳarlardı***.”286a/7=021/90

ṭaparlardı "taparlardı" 376a-8

“Bel ki anlar şeyṭānlara ***ṭaparlardı***, anlaruñ çoġı anlara inanurlardı, diyeler.”376a/8=034/41

2.9.2.3.1.2. Görülen Geçmiş Zamanın Hikayesi "-dı-(y)-dı; -di-(y)-di"

Çokluk 3.Kişi

oldılardı "oldulardı" 250b-2

“Daḫı yaḳın ***oldılardı*** seni ḳoparmaġa Mekke ḳoparmaġa Mekke yirinden, seni çıḳarmaġ-ıçun andan.”250b/2=017/76

2.9.2.3.2. Şart

2.9.2.3.2.1. Geniş Zamanın Şartı "-r-ısa; -r-ise"

Teklik 3.Kişi

ister-ise "isterse" 86b-1

“Kim ***ister-ise*** dünyā sevābını pes vardur Tañrı Ta‘ālā ḳatında dünyā sevābı, āḫiret sevābı daḫı.”86b/1=004/134

olursa "olursa" 225a-2

“Daḫı eger ***olursa*** mekri anlaruñ kim ırıla andan ṭaġlar.”225a/2=014/46

ṭapar-ısa "taparsa" 303a-6

“Ve kim ***ṭapar-ısa*** Tañrı Ta‘ālā-y-ıla özge ma‘būd delīlsüz, pes anuñ ḥisābı Tañrı Ta‘ālā ḳatındadur.”303a/6=023/117

Çokluk 2.Kişi

alursañuz "alırsanız" 487a-1

“Ve eger sizüñ ‘avratlaruñuzdan kimse ḳaçup kāfirlere varsa, pes ġanīmet ***alursañuz*** kāfirlerden virüñüz ol kişilere ki ‘avratları gitdi ḫarc itdükleri māl ḳadarınca.”487a/1=060/11

bilürseñüz "bilirseniz" 506b-4

“Eceli gelicek te’ḫīr olmaz, eger siz ***bilürseñüz***.”506b/4=071/4

Çokluk 3.Kişi

bilürlerse "bilirlerse" 501b-2

“Daḫı ‘aẕābı āḫiretüñ uluraḳdur, eger ***bilürlerse***.”501b/2=068/33

2.9.2.3.2.2. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı "-dı-sa; -di-se"

Çokluk 2.Kişi

olduñuz-ısa "olduysanız" 27b-2

“Eger ***olduñuz-ısa*** daḫı andan burun azmışlardan.”27b/2=002/198

2.10.Birleşik Fiiller

Birleşik fiil yapan yardımcı fiiller " it-, eyle-, kıl-, ol-, bul-, dut-, tur-, ur-" dur.

‘āciz eyle- "zayıflatmak" 192b-7

“Anlar Tañrı Ta‘ālā[yı] ***‘āciz eylemek*** bilmezler yir ‘aẕābumdan ḳaçmaġ-ıla.”192b/7=011/20

‘āciz ol- "güçsüz olmak" 333b-5

“Bel ki ***‘āciz oldı*** anlar āḫireti ḥaḳḳu’l-yaḳīn bilmekde.”333b/5=027/66

‘adl eyle- "adil olmak" 86b-6

“Pes hevāya uymañuz, ***‘adl eylemegi*** ḳomañuz.”86b/6=004/135

‘afv eyle- "affetmek" 167b-1

“Tañrı Ta‘ālā ***‘afv eyledi*** senden, niçün anlara destūr virdi-sen?”167b/1=009/43

namāz ḳıl- "namaz kılmak" 514a-8

“Zekāt virmedi, ***namāz ḳılmadı***.”514a/8=075/31

şükr it- "şükretmek" 231b-5

“Ola kim ***şükr idesiz***.”231b/5=016/14

ẓulm eyle- "zulmetmek" 8a-6

“Pes tebdīl eyledi anlar kim ***ẓulm eylediler*** ol ḳavli ki buyruldı anlara özge ḳavller.”8a/6=002/59

SONUÇ

Metnimiz Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini taşımaktadır.

Metnimizde e/i değişimi görülmektedir. e > i, i > e değişiminde "i" ile yazılanlar ağırlıktadır.

Yuvarlaklaşma metnimizde yaygındır. Bazı kelimelerin hem düz hem yuvarlak şekillerinin kullanıldığı görülür.

İncelik kalınlık uyumuna bakıldığında genel olarak kalın sıradan tercih edilmiştir. Bazı kelimelerin iki farklı kullanımına da rastlanmaktadır.

Türkçenin her döneminde karışıklık arz eden t-/d- meselesi Eski Anadolu Türkçesinde de karışıktır. Eserimizde "t" ünsüzüyle başlayan bazı kelimelerin hiç d'li şekilleri görülmemektedir. Bazılarının ise hem d'li hem t'li şekilleri görülmektedir.

Metnimizde birinci teklik şahıs zamirinin hem b'li hem de m'li kullanımı söz konusudur. Metinde "ben" şeklinin kullanımı daha fazladır.

Metnimizde Anadolu sahasında kullanılan -an/-en sıfat fiil eki yanında -gan/-gen sıfat fiil eki de görülmektedir.

Eserde -anda/ -ende zarf fiil ekinin yanında, -ġanda/-gende şekli de kullanılmıştır. Ağırlık -ġanda/-gende tarafındadır.

-ınca/-ince zarf fiil eki bugünkü kullanımından farklı olarak Eski Anadolu Türkçesinde olumlu olarak "-ıncaya kadar", olumsuz olarak "-madan", "-madıkça" gibi anlamlar katmaktadır.

Emir kipinin çokluk birinci şahısında -alım/-elim yanında, -ayıḳ ve -alıḳ/ -elik şekilleri de kullanılmıştır.

Çalışmamız sonucunda ses ve şekil özelliklerinden hareketle metnimizin Eski Anadolu Türkçesi karakteristik özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Akar, A. (1992). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük 53b-105b).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Akar, A. (2005). *Türk Dili Tarihi*. Ötüken Yayınları, İstanbul.

Akca, H. (2007). "Eski Anadolu Türkçesinde Kelime Başı T-/D- Meselesi". *Türkbilig,* 34: 7-24.

Ayhan, V. (2007). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Sözlük 245b-320a).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Ata, A.(2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Caferoğlu, A. (1964). *Türk Dili Tarihi*. Enderun Yayınları, İstanbul.

Delice, İ. (1992). *Eski Anadolu Türkçesi ile Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük 105b-170b).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara.

Dilçin, C. (dzl.). (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Durgunay,B.(2016). *Doğu Türkçesi İlk Kur'an Çevirilerinde Fiiller*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Eckmann, J.(1965). "Memlûk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair". *TDAY-Belleten,* 12:35-41.

Eckmann, j.(1973). "Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 21(0):15-24.

Erdem, M.D. ve Gül, M. (2006). " Qapalı e (ė) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi" . *Turuz Anadolu İlişgisi*, 38s.

Erdoğan, A.(1938)."Kur'an Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri" *Vakıflar Dergisi* 1:47-48.

Ergin, M. (1988). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları, İstanbul.

Gabain, A.V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. M.Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

İnan, A.(1960). "Kur'an'ın Eski Türkçe ve Oğuz-Osmanlıca Çevirileri Üzerine Notlar". *TDAY-Belleten,* 79-94.

İnan, A.(1961). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Karabacak, E.(1992). *Manisa İl Halk Kütüphanesi'ndeki Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Dizin).*Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü I-II, İstanbul.

Karabacak, E.(1994). *An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Old Anatolian Turkish-Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Part I: Introduction and Text-1.Kısım: Giriş ve Metin, Cambridge-Boston: Sources of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX.* Hardward University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations.

Karadoğan, A.(2001) "Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler." *TDAY-Belleten,* 172-179

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Kök, A.(2004). *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 1v-235v/2) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Küçük, M.(2003). "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait(M.1401) Satır Arası İlk Kur'an Tercümesinde İmlâ ve Ses Bilgisi". *Türkoloji*, XVI(1):39-72.

Küçük, M.(2001). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi (İnceleme-Metin-Dizin).* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Küpeli, H. (2006). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük 464a-535b).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Kütükçü, M. (2005). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip- Sözlük 535b-616b).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Özkan, M.(2015). "Mahmûd B. Kâdî-ı Manyâs'ın Gülistan Tercümesinde Söz Yapımı-I."*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,*53: 54-90.

Sağol,G. (1993). *Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi Giriş-Metin-Sözlük*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Timurtaş, F.K. (1976). "Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri". *Türkiyat Mecmuası,* 18: 331-368.

Tulum, M. (2013). *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. Kapı Yayınları, İstanbul.

Togan, Z.V. (1960)."Londra'da ve Tehran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair". *İslam Tetkikleri Dergisi,* III(1-2): 133-160.

Togan, Z.V. (1971). *Kur'an ve Türkler*. Kapı Yayınları, İstanbul.

Toker, M. (2011). *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi I-II (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri)*. Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.

Topaloğlu, A. (1976-1978). *Muhammed Bin Hamza, XV.Yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi: I Giriş ve Metin; II Sözlük*. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Usta, H.İ. (1989). *XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur'an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Usta, H.İ.(2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ünlü, S.(2004). *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73 235v/ 3-450r/7) Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ünlü, S.(2007)." Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye Çevrilmesi ve İlk Türkçe Kur'an Tercümeleri" *Dinî Araştırmalar*, 9 (27): 9-56.

Üşenmez, E.(2010). *Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Mediha Damla Cevheroğlu
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	**İzmir İnönü Lisesi, 2013**
Lisans Diploması	**Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2017**
Yüksek Lisans Diploması	**Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2021**
Tez/ Dönem Projesi Konusu	**Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi Grameri**
Yabancı Dil / Diller	**İngilizce**
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	**Konyaaltı Anadolu Lisesi** **İstanbul Aydın Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi**
Çalıştığı Kurumlar	**Bora Karasu Eğitim Kurumları** **İzdem Eğitim Kurumları**